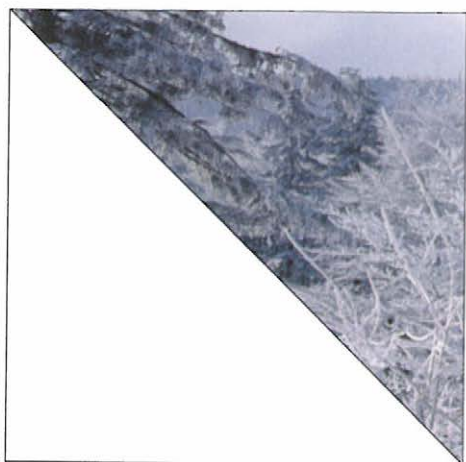

VYBÍRÁME Z OBSAHU

Tři zapomenutá řemesla
 Stavitel Michal Urbánek
 Z bouřlivých dnů na Vsetíně
 Když se psal rok 1899
 125 let odborné dřevařské
 školy ve Valašském Meziříčí
 Jan Kobzán - malíř Valašska
 K budoucnosti přes minulost
 Pietní vzpomínka
 na RNDr. Bohumila Peroutku
 Rozhovor s PhDr. J. Štikou
 Zpěvák Jožka Laža

3

prosinec
 1999/2

Valašsko

V L A S T I V Ě D N Á R E V U E

Pohřebenář, Lužná 1973 - jediná dochovaná slaměná maska na jižním Vsetínsku, (sbírky OVM Vsetín)

*"POHŘEBEN
POHŘEBEN
STARÉ BABY
NA HŘEBEN..."*

"a ty mladé na rožeň!!" volával při masopustu slámou ověšený pohřebenář. Tyto staré popěvky a nejstarší typy masek však dnes už zaznamenáme jen stěží. Masopustní obchůzky na Valašsku nezanikají, mění se jen jejich charakter - mají blíže nevázané zábavě. A snad je to dobře, že lidé na dědině dají přednost pravému masopustnímu veselí před školometským a suchým uchovávaním tradic.

Bujní konici s jezdci patří ke starému typu masek, i když původně doprovázeli na jižním Valašsku početný průvod svatého Mikuláše. Dnes oznamují, že do vsi přišel Masopust. Masopust v Lačnově, 1980

Při návštěvě obydlí je nutné domácí oblažit břeskou muzikou. A medailkami ověšený medvěďák dovolí, aby si paní domu zatancovala s jeho huňatým svěřencem - pro dobrou úrodu a pro zdraví! (Povšimněte si v pozadí skromně stojícího Křemílka.) Na dvoře usedlosti ve Valašské Polance - Furkových pasekách, 1995

A ještě snímek na památku: staré typy masek - medvěd, jeho "vodič", ženich s nevěstou a dnes již obligátní Indián. Zcela vlevo důstojně stojí zástupce pořádací organizace, požárník v uniformě. Obchůzka ve Valašské Polance, 1979

Nepočtená skupina koledníků, v čele s nezbytným harmonikářem, se časem jistě rozroste. Vždyť je ještě brzy ráno. Hlavně, že nechybí tradiční plodonosná maska medvěda, vedená "hasičem". V pozadí kreace inspirované novými podněty - věžeň, Nšo-či a Vinnetou (dokonce se stříbrem pobitou vzduchovkou). Počátek masopustní obchůzky, Leskovec 1995

Při štrapáci od domu k domu je nezbytné občerstvení i během cesty. Dnes si připije pohádková Jezinka (vlevo s "pleskačkou", ucouraná, jak právě vyběhla z lesa) i televizní "Džejár", celý jako ze škatulky, s bílým stetsonem a růží v klopě. Část masopustního průvodu, Pozdřechov 1995

Valašská slivovica v malých dávkách sice neškodí v jakémkoliv množství, ale přesto - pozor! Jinak hrozí nebezpečí totálního kolapsu, podobného tomu, jaký na snímku prožívá křiženec slona a mamuta před vraty požární zbrojnice.

< Po masopustní obchůzce ve Študlově, 1995

Svrchu zmíněnou potvoru neprobudí jistě ani rána z děla. Přitom to někdy na dědině při masopustu bouchá jako o manévrech! Hrozivou zbraň řídí pan Milan Krajča, historik a známý střelec velkého kalibru ("Ve znamení pokroku střílí rovnou od boku", stejně jako pověstný Joe, řečený Limonádový.) Masopustní kanón v Lačnově, 1995

Z fotoarchivu etnografického oddělení Okresního vlastivědného muzea vybral a nevázným slovem doprovodil Lubomír F. Piperek. Foto M. Macík (1) a M. Langer (2-8)

Povzbudivá slova, často provázející vtipný přípitek, určitě zazní z mnoha úst i při letošních oslavách příchodu Nového roku. Dříve než nás všeobecná euforie silvestrovského odpočítávání posledních vteřin roku 1999 vtáhne do svého kola, zkusme se zcela vážně zamyslet nad posláním této přátelské výzvy.

Nadcházející rok 2000 už přešlapuje za dosud zavřenými dveřmi společného domu třetího tisíciletí, aby nás do něj slavnostně uvedl. Ten dům je úplně nový, prostorný a čistý, plný nadějných očekávání. Jací budou jeho příští nájemníci?

A jací jsme vlastně dnes? A co za námi zůstává? Tisícileté dějiny i žhavá současnost - hodně toho, na co můžeme být právem hrdí, co nás hřeje a posiluje; bohužel, možná ještě více toho, zač bychom se měli stydět a příštím generacím se slušně omluvit.

Zastavme se na prahu 21. století. Ohlédněme se zpět do minulosti a přeberme si veškeré dosavadní konání na naší "lidské" planetě. Jsou opravdu šťastní, nasycení a zdraví všichni živí tvorové? Máme všude na Zemi přijatelné podmínky pro svou pouhou existenci? Chováme se dostatečně odpovědně, důstojně a ohleduplně k sobě navzájem, a stejně tak i k přírodě a okolnímu životnímu prostředí?

V každém našem příštím rozhodnutí je ukryta šance vysvobodit se z otroctví vlastní sobectví a pohodlí. Nezdravou touhu po vlastní výlučnosti vypudíme jednou provždy ze svých nemocných duší. A naopak - hodnoty a vlastnosti, které ve vývoji lidské civilizace přinášely všeobecný užitek, rozkvět myšlení i velkých činů, radost a mír, vezmeme s sebou na další pouť životem.

Tajemné dveře do dalšího tisíciletí se pomalu otevírají. Za nimi čeká naše dosud nepopsaná a neposkvrněná budoucnost. Vstupme do ní jako slušní a vítaní hosté! Tak tedy vejďme...

Hana Jabůrková

VALAŠSKO - vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)

Vydává Okresní vlastivědné muzeum Vsetín

Adresa redakce: OVM Vsetín, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 0657/611 690, fax: 0657/611 689

Zodpovědný redaktor: RNDr. Karel Pavelka

Výkonný redaktor: Mgr. Hana Jabůrková

Technický a výtvarný redaktor: Břetislav Dadák

Redakční fotograf: Miroslav Langer

Redakční rada: RNDr. Lubomír Brabec, Břetislav Dadák, Jiří Demel, PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Hana Jabůrková, RNDr. Karel Pavelka, PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., PhDr. Lubomír Piperek, Eva Urbachová, Mgr. Jiřina Veselská

Příprava pro tisk: František Valer - Týdeník Kroměřížska, TIGRIS Zlín

Tisk: TG LANŠKROUN

3. číslo vychází 6. prosince 1999 v nákladu 1000 výtisků

Vychází 2x ročně (uzávěrka příštího čísla 31. 3. 2000)

Distribuce: OVM Vsetín - zámek Vsetín a zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Muzeum Jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Karlovenské muzeum ve Velkých Karlovicích, vybraná knihkupectví ISSN 1212-3382, registrováno u OÚ Vsetín: VS-042/1998

Foto na přední straně obálky: M. Langer, D. Boucný: Kulíšek nejmenší (*Glaucidium passerinum*) je silně ohrožený druh sovy, který se v Beskydech vyskytuje především v horských pralesovitých porostech.

- 1 Obsah, tiráž, **Vejdi a neuškod!** (úvodník)
- 2 M. Kurt: **Adagio** (báseň)
- 3 Čím je pro mne Valašsko (PhDr. J. Štika, CSc., PhDr. Miloslav Stibor, Jiří Čunek)
- 4 Barokní plastika 17. a 18. stol. na Meziříčsku, Rožnovsku a Vsetínsku - 2. část (O. Mehešová)
- 7 O třech důkladně zapomenutých řemeslech (L.F.Piperek)
- 12 O podivných věcech a zázracích božích, kteréž se dály při městě Holešově i okolo Holešova, několik literárněhistorických poznámek ke Kronice holešovské (P. Odehnal)
- 14 "Dávám, co mám,... ale od srdca a rád" (k 150. výročí narození Michala Urbánka) (H. Jabůrková)
- 17 Z bouřlivých dnů ve Vsetíně - k 100. výročí krvavých událostí roku 1899 (Z. Fišer)
- 20 Když se psal rok 1899... (J. Fabiánová)
- 23 125 let odborné dřevařské školy ve Valašském Meziříčí (J. Demel)
- 25 Jan Kobzáň - malíř Valašska (O. Zemek, K. Langer, O. Šuleř, M. Plánka)
- 30 350 let Nového Hrozenkova (M. Stibor)
- 31 Co dal ostravský rozhlas našemu Valašsku (M. Kulišťák, I. Drápalová-Kulišťáková, F.K. Zeman)
- 32 Netradiční setkání s tradiční bednářskou výrobou (H. Jabůrková, K. Jakeš)
- 34 Beskydské pralesy - 2. část (K. Pavelka)
- 37 Řasník (L. Brabec)
- 38 Od všeckého trochu:
Blahopřání vítězům soutěže "Lovy objektivem" (J. Fabiánová)
Kees Plaisier na Valašsku (K. Pavelka)
Poradna konzervátora (Z. Hanáček)
- 39 Nové publikace o Valašsku (D. Malina)
- 40 Bohumil Peroutka zpochybnil pozice těch, kteří mají moc (R. Kočík)
- 41 Polemika na téma Thonet kontra Kohn (L. Baletka, J. Uhlíř)
- 42 K budoucnosti přes minulost (B. Dadák)
- 44 Ohlédnutí za výstavou: Malířovy příběhy (M. Šimurda)
- 45 Na besedě: Nošení Panenky Marie, Opožděný dopis (H. Juračáková)
- 46 Nechtěný nekrolog (vzpomínka na Vilmu Volkovou) (H. Bartková)
- 47 Rozhovor: O frgálu, niněře, muzeu - a především o životě s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc. (L.F.Piperek)
- 49 Naši jubilanti:
Kytice pro paní Evu Urbachovou (L.F.Piperek)
- 50 Zpěvák Josef Laža (J. a B. Rokytovi)
- 51 Muzejní zpěvníček valašských písniček: "Pásli kozy Valaši" (Z. Kašpar)
- 52 Humor P. T. podnikatelů (H. Jabůrková)
PF 2000! - Tož zúčtujeme... (I. Trčka)

Obálka:

Fotoreportáž: Pohřebeň, pohřebeň, staré baby na hřebeň... (L. F. Piperek, M. Langer)

V ateliéru: akad. malíř Miroslav Adámek (H. Jabůrková)

Za tajemstvím depozitářů: P. Maria a sv. Josef s Ježíškem, dřevorezba F. Janoše z r. 1990 (L.F.Piperek)

PŘIPRAVUJEME:

historie a současnost valašského sklárství · varhanářství na Valašsku · výročí vsetínského skautingu · Valašský rok - dožínky · Národopisné slavnosti moravskoslezské 1930 na Vsetíně · povídky o sourozencích Jaroňkových · navštívte fojtství v Jasenné · v ateliéru: akad. soch. Igor Kitzberger...

Adagio
M. Kurt

*Vid', drahá duše má, zas spolu půjdeme,
do našich polibků nám Bečva zazpívá,
a k nebi nahoru své zraky zvedneme,
kde v nachu západu se slunko ukrývá:
je večer sobotní a z města za námi
zní klekání...*

*Jdou hory kolem spat – tichem se přikrejí –
a mlhy bělounké vytančí z ráztoky,
nad loukou s ocúny se lehce zachvějí
a půjdou koupat se do olšin v potoky
a kdesi nad lesy již hvězda zaplane
a zahoří...*

*Klid toho večera nám duše posvěti;
do našich vzpomínek a ticha do snění
nám vůně domova a mládí zaletí
a z olšin vedle nás té říčky vlnění:
tak půjdem posvátně jak chrámem velikým
tím údolím...*

Ze sbírky Básně (1908)

Básník, dramatik a publicista M. Kurt, vl. jménem Maxmilián Kunert (25.7.1877-4.5.1960) působil jako právník v řadě moravských měst. Kniha Básně je jedinou jeho sbírkou poezie. Psal především fejetony i několik divadelních her. Jeho verše zhudebňovali i Janáček, Hrabovský, Hrazdíra, Axman, Steiman a Polášek.

Čím je pro mne Valašsko?

PhDr. Jaroslav ŠTIKA, CSc., dlouholetý ředitel Valašského muzea v přírodě, prezident Národní sekce ČR při Mezinárodní organizaci pro lidové umění UNESCO, emeritní vicepresident Svazu evropských muzeí v přírodě

Valašsko, to je moje mládí i stáří.

Je to i dolnopasecký potok tekoucí před mým rodným domem. Honíval jsem naň housata, pil jeho čistou vodu a ráno na Velký pátek jsem se v něm celý omýval.

Je to i Radhošť, na který jsem viděl z okna kuchyně. Den co den za ním vycházelo velké slunce a končil tam můj svět. Byl jsem zklamaný, když jsem se dozvěděl o existenci Frenštátu.

Je to i Velký Javorník, Kněhyně, Soláň, Klenov, Vsacký Cáb, Bačův vrch a jiné hory, po kterých jsme za Protektorátu putovali s Klubem českých turistů. Podél cesty pro povozy vedl mělký chodník, po kterém se dalo i naboso. Nikdy se nestalo, že by nás nedovedl ke korytu se studenou vodou nebo ke studánce.

Valašsko, to jsou i moji informátoři z časů mých studií. Těmi prvními byl bača Blinka, jeho syn zvaný Róčild, i jeho synovec Ruda. V každém údolí jsem našel "dobrou dušu". Ani jsem nedutal, když začali o minulém životě. Z Valašské Bystřice vyšli s košíkem hub už o půlnoci, aby stihli samé ráno na trhu v Novém Jičíně.

Je to i jejich umění. Jan Zezulka z Tisňav znal stovky písní, hrál na cimbál, housle i na fujarku. Tvrdý těžký život, a přece paní Šturalová zazpí-

vala o tom, že rosenka padá na stromek višňový. "Prsty jako kolký" a tak jemná výšivka zuberských žen. No a potom přece Strnadel, Hofman, Podešva, Hlavica a také Straškrabová, Šuláková, Kašpar, Tomanec a mnoho dalších.

Valašsko, to je i moje rodina. Stařenka, matka, strýci a tětinky, žena, děti - a našťástí i vnuci.

A to už se přes vnuky dostávám ke stáří. Těším se vzpomínkami, těším se z toho, že ještě přece jen mnoho zůstalo a stále ještě něco dělám, nebo se těším z představy, že v životě Valachů zase bude mít svoje místo jejich písnička, čistý potok a ticho hor.

Nesmíme prohrát!

Rožnov, říjen 1999

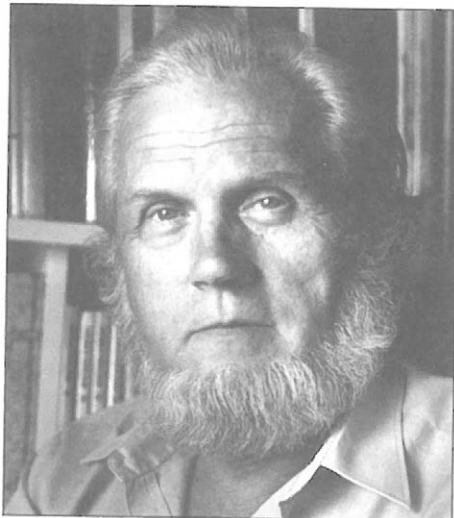

foto: M. Bílek

PaedDr. Miloslav STIBOR, vysokoškolský učitel, fotograf

Přečetl jsem si dosavadní vyznání autorů uvedených v této rubrice a zjišťuji, že můj vztah k Valašsku není tak vyhraněný a osciluje někde mezi vyznáním pana Horníčka a pana Vaculíka. Budme upřímní a přiznejme, že dnešní Valašsko sice není zemí spálenou, nezáživnou, vyexploatovanou, ale zdaleka není idylickým rájem plným půvabných krajinných výhledů, oveček, šťastných Valachů a Valašek vesele si prozpěvujících a tančících, jak Valašsko někteří jeho milci i nadále tvrdsojlně a nekriticky opěvují a idealizují. Nepochybně záleží vždy na přehledu jedince po světě a jeho vztahu k určité oblasti. Vzpomínám na Turka, který mně kdysi v okolí Alacahöyükü ukazoval pro mne tak příšernou krajinu plnou prachu a kamení a pravil, že je to pro něj ten nejkrásnější kout na zemi a až si v Evropě vydělá peníze, tak se sem vrátí. Takže – Valašsko je pro mne jistě přijatelnější než Turecko, ale můj vztah k němu je dán spíše obdivem a úctou k minulosti, než k střízlivé současnosti, která se vztahem k prostředí a životu asi nijak výrazně neliší od jiných našich končin.

Rod mé ženy Evy však pochází z Nového Hrozenkova, jezdíme tam na prázdniny i občas mimo ně, a cosi se ve mně hnulo. Začal jsem se zajímat o tuto obec s významnou minulostí, obec kdysi známou, mnoha významnými lidmi navštěvovanou, plnou kulturní aktivity, dnes však

jakoby vyhaslou. Hledám příčiny, snažím se vyhledávat vzory vzpruhy, nikoli však vzory cizí, ale příklady z minulosti obce samé. Nejedná se o staromilství, ale o vyhmátnutí toho, co z tradice je snad ještě platné a dnešku prospěšné. A tak dávám Hrozenkovjanům nahlédnout do místních osudů, aktivit, všedností i dokladů mimořádného vzepětí, vyšlo tiskem několik mých publikací a nedávno se objevila nová možnost a příležitost k rekapitulaci – 350. výročí založení obce. Nebývalé množství kulturních akcí (viz zvláštní článek v tomto čísle časopisu) dalo možnost účasti a zapojení všem těm, kteří si současnou potřebu společenského povědomí a kulturního vyžití uvědomují.

A tak "čím je pro mne Valašsko"? Oblastí, která mne rozčiluje, vysiluje, omezuje, často nedá spát, ale je také oblastí, která mi umožňuje seberealizaci a vytváření určitých hodnot, jinde nerealizovaných. Takže mne tento kout země přece jen našel, sevřel do své náruče a nabídl leccos v můj prospěch, a já mu snad leccos v dobrém oplácím.

Olomouc 23. září 1999

Jaroslav Štika

Jiří ČUNEK, starosta města Vsetína:

Čím je pro mě Valašsko... Domovem. Protože rod Čunků má kořeny od nepaměti na Valašsku. Takže zcela bez přemýšlení, když se řekne rodný kraj, myslím na Valašsko. Jsem k němu už tak vázán, že kdykoliv cestuji po jiných zemích a krajích, vždy přemýšlím, který z nich je podobný tomu mému. A když jsem dlouho pryč, tak cítím, jak podvědomě a intuitivně chci alespoň na chvíli vidět ty známé strmé kopce. Jsem zkrátka typ, kterému by se někde na rovině těžko žilo a jak se říká, potřebuji "opřít oko o kopec".

Vsetín 7. října 1999

Jiří Čunek

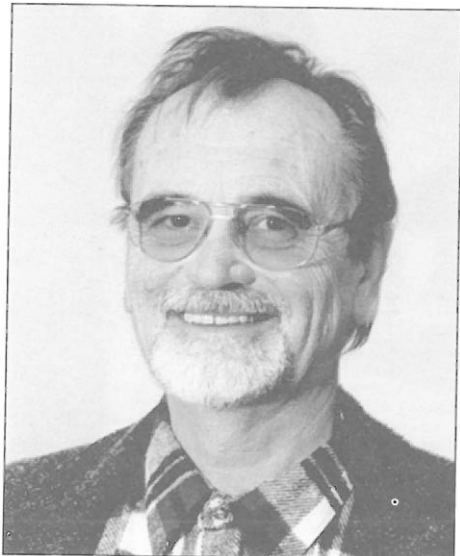

foto: J. Matušů

Šebestian Hertl: Immaculata (1770), Vsetín (foto autorka)

PLASTIKA 17. A 18. STOLETÍ NA MEZIŘÍČSKU, ROŽNOVSKU A VSETÍNSKU

(pokračování z č. 1/1999)

OLGA MEHEŠOVÁ

Většina dochovaných sochařských a kamenických prací předcházející 1. polovině 18. století se vyskytovala na území Meziříčska a byla svou povahou, až na ojedinělé případy, značně rustikální.¹ Otázka jejich autorství zůstává nadále otevřená a přes příspěvek Ladislava Baletky² k této problematice se prozatím nepodařilo se jmény sochařů a kameníků působících v tomto období v Meziříčí a okolí, tj. s **Jindřichem Spindlerem** (1729-1732, sochařem v Lešné), **Františkem Kamenáčkem** (1730, kameníkem v Lešné), **Josefem Kojetským** (1754-1759, sochařem v Meziříčí) a **Antonínem Kozelkou** (1754-1758, kameníkem v Meziříčí), spojit konkrétní umělecká díla. Poznámku je nutno věnovat sporné postavě barokního sochařství v regionu - sochaři **Josefu Pratzkerovi**³. Eduard Domlupil a František Šigut ho označují za autora mnohých meziříčských plastik z doby kolem poloviny století.⁴ Poprvé se o něm v literatuře zmiňuje Ignác Chámbrez⁵. O Pratzkerovi hovoří jako o meziříčském rodákovi usazeném ve slezském Těšíně a podává (vedle osobních dat) výčet jeho děl - bez uvedení jakékoli sochařské realizace v Meziříčí. Omylu se dopustil August Prokop⁶, jenž řezbu Vzkříšeného Krista nacházející se ve skutečnosti ve farním kostele v Těšíně⁷ umístil do kostela ve Valašském Meziříčí. Svou záměnou posílil představitele regionální historiografie v přesvědčení o možném tvůrčím pobytu J. Pratzkera v tomto městě. Kultivovaný řezbářský přednes a pojetí Pratzkerových děl nemá v našem regionu přímo odpovídající výtvarný protějšek. Charakterem rukopisu i stylovými znaky je jim slohově nejbližší sochař-

ská výzdoba hlavního oltáře v meziříčském farním kostele (1765) od J. M. Scherhaufa.

Rozsáhlý sochařský fond třetí čtvrtiny 18. století dovoluje celistvěji - na rozdíl od předchozích období - poznat tvářnost zdejšího baroka. Jeho charakter byl určen složitou strukturou soudobého výtvarného života. Vedle opožděného dozívání či záměrných návratů k formám vrcholného barokního slohu se ohlašovala v rozmanitých odstínech a odnožích nastupující rokoková a klasicizující tvorba, která vyústila do svérázného slohového synkretismu.

Ikonografie se v součinnosti s účelem uměleckých děl omezuje na křesťanskou tematiku. Výjimečně - v případě nedochované sochařské výzdoby zahrady zámku Žerotínů v Meziříčí - byly užity náměty mytologické.⁸

Vrcholným uměleckým počinem této slohové etapy v regionu jsou umělecké importy z dílny olomouckého sochaře **Ondřeje Zahnera**⁹, autora sochařské výzdoby olomouckého sloupu Nejsv. Trojice (po 1745). Ten ve své velmi plodné tvorbě vstřelil podněty expresivního iluzionismu italského barokního sochařství skrze řezbářskou tradici bavorské plastiky. Smysl pro monumentalizaci výtvarné formy dovršil v závěru svého uměleckého vývoje a stal se svým pozdním dílem jedním z představitelů moravského barokního klasicismu.¹⁰ Námi popisovaná díla¹¹ náleží k běžným kompozičním typům, užívaným Zahnerovou dílnou již v závěru 30. let a v průběhu 40. let 18. století. Vypovídají o vysokém technicko-řemeslném standartu produkce. Zahnerova dílna dodala roku 1750 na meziříčský most dvě protějškové skulptury sv. **Valentina** a sv. **Libora**. Soliterní socha sv. **Šebestiána**¹² byla vyhotovena zřejmě za vydatné účasti Zahnerova spolupracovníka **Jana Michaela Scherhaufa**¹³. Jeho sochařský projev na rozdíl od výtvarné mluvy O. Zahnera směřoval k rokokovému výrazu. Ze závislosti na Zahnerově manýře se vymaňoval jen pozvolna. Tento dlouhodobý proces formování osobitého stylu lze sledovat na řadě jeho soch sv. **Floriána** středomoravské proveniencí.¹⁴ Ty dokládají nenásilný přechod dynamického pojetí k formálnímu ztišení tvaru. Miloš Stehlík¹⁵ připsal olomouckému sochaři Scherhaufovi výzdobu hlavního oltáře (kolem r. 1765) v kostele Nanebevzetí P. Marie ve Valašském Meziříčí. Jeho autorství potvrzuje subtilní křehkost řezeb, malebně dekorativní pojetí drapérie a smysl pro poetické ztvárnění námětu.

Ale Zahnerův vliv je prokazatelný též na kompozičním řešení rokokových dřevěných plastik slovaných věrozvěstů z hlavního oltáře (po 1750) v kostele sv. **Jakuba Většího** ve Valašském Meziříčí-Krásné. Jejich suchá stylizace však svědčí o slabších uměleckých schopnostech anonymního autora. Rozpačitá kompozice a technicko-řemeslné nedostatky značně snižují úroveň raně rokokových řezeb andělů na bočním oltáři sv. **Josefa** (pol. 18. stol.) v meziříčském farním kostele. V jeho interiéru se rovněž nacházejí kvalitní plastiky sv. **Jana Křtitele** (na bočním oltáři sv. **Josefa**) a **Krista** (na kazatelně) (kol pol. 18. stol.). Obě vznikly v jedné - blíže neurčené - sochařské dílně s vyhraněným uměleckým programem, který charakterizuje hravá dekorativnost a rokokové subtilní půvab prací.

Sochařská výzdoba hlavního oltáře (po r. 1760) v rožnovském kostele Všech svatých se vyznačuje kultivovanou, stupňující se stylizací figur. Ty postrádají vlivem dílenské rutiny výrazovou svěžest. Jedná se o import, který u příležitosti opožděné konsekrace stavby pořídil farář František Heeger. Řezbářsky virtuózním příkladem rokokového formalismu je soška sv. **čtyřlonoše** (3. čtvrt. 18. stol.)

z farního kostela v Prvně. Zde dokonalá drobnokresba a malebně iluzivní efekty modelace roucha nejsou s to nahradit nedostatek výrazové síly.

Rokoková plastika v kameni nevykazuje takovou míru jistoty přednesu, s jakou se setkáváme u jejich řezbářských protějšků. Rustikálním předstupněm rokoka v regionu jsou svatojánská skulptura (1753) v Lidečce a socha sv. **Josefa** (1762 ?) ve Valašském Meziříčí-Krásné.

Hodnotným výtvarným importem je pískovcová plastika sv. **Floriána** (1764) na rožnovském náměstí. Dojmová atmosféra rokoka obestírá i zašovskou sochu sv. **Jana Nepomuckého** (ze 3. čtvrt. 18. stol.): reliéfně rozvedená kompozice ulpívá na propracování povrchu plochy, která je rozmělněna množstvím zdobných detailů. Figurální složka dochovaných kamenických prací z doby po polovině století ve Valašském Meziříčí - křtitelnice ve farním kostele, dekorativní zahradní váza v zámeckém parku a náhrobek Dítěte s ještěrkou u hřbitovního kostela Nejsv. Trojice - podléhá také dekorativní stylizaci. V pojednání postavicek putti jsou v této rané fázi pozdního baroka upřednostněny plastické a objemové kvality, které jsou posléze nahrazeny malebností modelace tělových partií. Obdobně je tomu i v případě dřevěné sošky andělka-světloonoše (3. čtvrt. 18. stol.) ve vsetínském farním kostele. Plastice je vlastní dobrá umělecko-řemeslná úroveň. Té se ale nedostává pokročile rustikální řezbě dvojice andělů (kol. r. 1754) tvořících původně sochařský kompars hlavního oltáře v kostele P. Marie Sněžné ve Velkých Karlovicích. Zmínku si zaslouží, pro svůj naivní půvab, pololidová práce hautrelief sv. **Jiří** na hlavním oltáři (po 1750 ?) v kostele sv. **Jakuba Většího** ve Valašském Meziříčí-Krásné a sousoší trinitářského anděla (3. čtvrt. 18. stol.) v zašovském kostele. Jejich společným jmenovatelem je narativní pojetí námětu a loutkovité ztvárnění figur.

V pluralitě soudobých výtvarných názorů se prosazovaly i návraty k estetice vrcholného baroka. Ta tihla k prostorově uzavřené kompozici, k sounáležitosti drapérie a tělesného jádra a ke ztlumení celkové dynamiky. Zdrženlivost v postižení výrazu se vyznačuje dřevěný korpus Ukřižovaného (po pol. 18. stol.) v karlovickém farním kostele. Vrcholně barokní monumentální pádnost formy je zjevná na sochařské výzdobě průčelí

Ondřej Zahner: sv. Liborius (1750), Val. Meziříčí-Krásno

(kol. r. 1768) *zašovského chrámu*, především na kamenných *skulpturách zakladatelů trinitářského řádu*, sv. Felixe z Valois a sv. Jana z Mathy. S obdobnou velkorysostí tvaru se setkáme u řezby sv. Cecílie (3. čtvrt. 18. stol.) na *varhanní skříni meziříčského farního kostela*. Ta je dle kompozičních a typologických podobností dílensky spřízněná se sochou Bolestné P. Marie (1752-1763) z ohradní zdi kostela Povýšení sv. Kříže v Hustopečích nad Bečvou.

Zvýšené charakterizační úsilí, které hraničí s popisným realismem, je příznačné pro poměrně kvalitní *sousoší sv. Anny s P. Marií* (1762) v *Krásné*. Skulptura patří, spolu se svou méně zdařilou dílenskou replikou z ohradní zdi hustopečského kostela (1752-1763), do shodného autorského okruhu, charakteristického příklonem k baroknímu klasicismu.

Dvojice dřevěných andělů (po pol. 18. stol.) na *bočním oltáři sv. Jana Nepomuckého ve farním kostele ve Valašském Meziříčí* je výtvarně slabší práce slohového synkretismu. Dalším zástupcem je nepoměrně umělecky hodnotnější *reléf Piety* (3. čtvrt. 18. stol.), původně osazený ve zdi *hřbitova při meziříčském kostele Nejsv. Trojice*. Harmonicky vyváženou trojúhelnou kompozici výjevu tvoří neomaniéristicky protažené postavy P. Marie a Krista, jejichž výrazové ztišení a skladebnou ukázněnost zmaleňuje chvějivě senzuální modelace tělesných partií. Toto klasicizující, rokokově lehce podbarvené dílo nemá v dané oblasti obdobu a zaujímá zde zcela osamocené postavení.¹⁶

Výtvarné dění 3. čtvrtiny 18. století se soustřeďuje na oblast Meziříčska. Je charakteristické mnohotvárností umělecky zdatných i řemeslně méně obratných projevů. Archivní materiály zaznamenávají i Meziříčí a okolí pobyt sochaře **Sebestiána Hertla** (1773-1775 v Meziříčí) a **Jakuba Lacinky** (1781-1786 v Lešné); kameníka **Šimona Závodníka** (1768-1803 v Meziříčí), **Josefa Studenského** (1769-1782 v Krásné) a **Arnošta Mikyšky** (1771 v Meziříčí). Nepřímě také - dle výskytu totožných příjmení kameníků - vypovídají o existenci meziříčských kamenických dílen **Galašů** (1756-1788), **Gloserů** (1756-1800) a **Schichurů** (1755-1781).¹⁷

Sebestián Hertl, umělec bavorského původu, se v Meziříčí 25. ledna 1773 oženil s Apolonií, dcerou Václava Potočného, která mu téhož a následujícího roku porodila dvě děti. Ve městě pobýval zprvu v domě č.p.78 a posléze v podnájmu u Jana Havránka v domě č.p.101. Poslední zmínka z roku 1775 se vztahuje k úmrtí jeho nejmladšího potomka, syna Jana.¹⁸

Vilém Fernand uvádí ve své kronice vsetínského panství jako Hertlovy práce sochu Immaculaty na náměstí ve Vsetíně z roku 1770 a kamenné kříže ve vsi Hovězí, Janové a před vsetínským farním kostelem z roku 1771.¹⁹ Vzhledem k dataci a ke stylovému rozboru artefaktů je jeho tvrzení chybné v případě dvou křížů: kříže u vsetínského kostela Nanebevzetí P. Marie (1783) a u farního kostela v Hovězí (1792).

Na základě slohově-kritického rozboru a umělecko-historického průzkumu připisují Hertlovi několik dalších prací v regionu, v časovém rozmezí od roku 1769 do roku 1776. Hertlova tvorba vykazuje značně kolísavou kvalitu. Svou stylovou polohou s převahou rokokových prvků spadá do širokého dobového proudu slohového synkretismu - svérázných srostlic v jádru si vlastně odporujících výtvarných pojetí - klasicizujícího a rokokového. Na vrchol svých tvůrčích možností dospěl patrně u *skulptury Neposkvrněného Početí P. Marie* (1770) ve Vsetíně a u *korpusu Ukřižovaného* (1775) z *kamenného kříže u kostela Nejsv. Troji-*

ce ve Valašském Meziříčí. Obě práce mají společnou noblesně se vyvíjející stavbu těla, malebně iluzivní modelaci povrchu roucha, kultivovaný sochařský přednes a jímavě idealizovaný výraz ušlechtilé tváře. Hertlovy světecké figury se vyznačují charakteristickým kanonem, nadměrně vyklenutým břichem, výrazným kontrastem, kratším esovitě stočeným trupem a poněkud drobnou hlavou: *signovaná socha sv. Pelhřima* (1769) ve Valašském Meziříčí-Krásné, *socha sv. Jana Nepomuckého v Przně* (1770), v *Ústí* (1775) a na *Horním náměstí ve Vsetíně* (1776). Výtvarnou úroveň těchto soch povýtce snižuje neujasněné řešení záhybového systému drapérií.

Samostatnou skupinu představují četné Hertlovy korpusy Krista. Rada kamenných Ukřižování v regionu názorně dokládá vývojovou linii jeho tvorby. Ta počíná dynamickou pozicí s vypjatou či esovitě zvlhnutou postavou Ukřižovaného. Představiteli této rané fáze jsou: *kříž v zámeckém parku ve Vsetíně* (1771), v *meziříčské Králově ulici* (1771), na *Sokolské ulici* (1771) a u *kostela Nejsv. Trojice* (1775) tamtéž. Později přes tužší pohybový vzorec *kamenný kříž Jana Porubského v rožnovském skanzenu* (1772) autor směřuje ke strnulým postojům, zjednodušeným do kompozice latinského kříže: *Kalvárie od Rožnovské brány meziříčských městských hradeb* (1775) a *kamenný kříž z Janové* (1775). Všechny Hertlovy plastiky se od jiných soudobých korpusů liší dobrou řemeslnou úrovní a mladistvým atletickým typem Krista s útlými údy.

Se Sebestiánem Hertlem spolupracoval na mnohých zakázkách meziříčský kameník **Šimon Závodník**, který pocházel z Černé Hory a sňatkem s vdovou Floriána Schichura (zemřel roku 1767) vyzněl jeho kamenickou dílnu v Meziříčí.²⁰ Vilém Fernand se zmiňuje o společném díle Hertla a Závodníka - o soše Immaculaty na vsetínském náměstí (1770), pro kterou Š. Závodník zhotovil volutový podstavec.²¹ Totožný typ postamentu užil i u svatojánské skulptury na náměstí ve Vsetíně (1776). Sokl sv. Pelhřima v Krásné (1769) přímo navazuje, s menší obměnou v dekorativních prvcích, na základní tvar volutových podstavců starších krásenských plastik (z let 1750 a 1762), což vede k hypotéze, že Závodník pokračoval v dílenském typu soklu Schichurovy meziříčské dílny, činné již kolem roku 1755.

Závodník byl patrně účasten i na dalších realizacích Š. Hertla. Lze předpokládat, že zatímco Hertl vytvářel korpusy kamenných křížů, Závodníkova dílna dodávala nefigurální části (sokly a kříže, resp. břevna). Oblíbeným a tedy hojně uplatňovaným postamentem těchto křížů byl štihlý, hranolový sokl s oblounovým útvaru ve spodní partii, který se ve značném počtu a v mnoha variantách vyskytuje v regionu po celou poslední třetinu 18. století.²²

Kamenné kříže - z posledních desetiletí 18. století, jejichž figurální složka byla vypracovaná mimo Hertlovu sochařskou dílnu, mají průměrnou až podprůměrnou kvalitu a charakterizuje je zhrubnutí forem, zkratkovitost proporcí a zemitější výraz. Vedle rustikálních artefaktů, které navazují na tradici Hertlova Ukřižovaného: *kamenný kříž Antonína Staňka ve Vrbské ulici ve Valašském Meziříčí* (1775), *kříž u filiálního kostela v Růžďce* (1777), ve *Valašské Polance* (1779) a u *meziříčského farního kostela* (1791), se objevují silně zlidovělé až výhradně lidové typy: *kamenný kříž u farního kostela ve Zdechově* (1778), *Vsetíně* (1783), *kříž Michala Janíka v Rožnově pod Radhoštěm* (1788) a u *filiálního kostela sv. Jakuba Většího ve Valašském Meziříčí-Krásné* (1790).

Zastoupeny jsou také oba póly pozdější soudobé produkce. Jeden tihne k abstrahovanější-

Sebestián Hertl: sv. Jan Nepomucký (1775), Ústí u Vsetína

mu tvaru v duchu klasicizujících tendencí (*korpus kamenného kříže v Hovězí* (1792) a druhý překonává stagnující slohový synkretismus osobitým, drsnějším výrazem (*korpus kamenného kříže v Przně* (1793). Tento druhý typ se bude dále rozvíjet v následujícím století ve svérázně výtvarné mluvě lidového umění.

Zlomkovitě dochovaná sochařská výzdoba kostelů z poslední třetiny 18. století je skromným dokladem závěrečné fáze slohu v daném regionu. Pozdní odnoží retardujícího rokokového stylu jsou rustikálně ztvárněné dřevěné *plastiky sv. Františka Xaverského a sv. Jana Sarkandra na průčelí zděchovského farního kostela* (kol. r.1778).

Kvalitní uměleckořemeslnou realizací je *sochařská výzdoba křtitelny zašovského poutního chrámu* (1771-1783). Jejím kladem je virtuozní řezbářský rukopis bohatě řezbářsky rokajově dekorace oltární architektury, jejíž dekorativní účín umocňují četné řezbářské imitace drahých kamenů. Ty spolu s bohatým povrchovým zlacením stupňují klenotnický ráz díla a hoví tak soudobě zálibě v efektní honosné výzdobě. Slabou stránkou této práce je její figurální složka - alegorické plastiky Lásky, Víry a Naděje, ztvárněné s výraznými anatomickými prohřešky.

Rokokový výtvarný názor vtělil svůj cit pro sladce unylý púab dětských postavíček do *plastiky putti na kazatelně farního kostela ve Vsetíně* (poslední třetina 18. stol.). V neurčitě, malebně měkce citlivě modelovaného tělíčka a v melancholickém výrazu plně tvářičky se zračí dobový sentimentální a lehce smyslný vkus. Pozice figurky putti se stala předlohou pro sošku *andílka na stříšce kazatelny ve farním kostele v Novém Hrozenkově* (kol 1793).

Dřevěné *řezby andlíků z nástavce hlavního oltáře kostela Nanebevzetí P. Marie ve Vsetíně* (závěr 70. let až 80. léta 18. stol.) se potýkají s neblahými důsledky dílenské rutiny. Ta sice zajišťuje u sošek dobrou řemeslnou úroveň, ale činí z nich pouhou dekorativní součást architektonické kompozice, bez osobitého výrazu.

Předstupněm ještě pokročilejší stylizace pozdního slohového synkretismu jsou díla, u kterých reálné motivy postupně přechází v abstrahovanější figurální schémata. Na počátku tohoto řetězce stojí *sochy apoštolů sv. Petra a Pavla z hlavního*

oltáře kostela Nanebevzetí P. Marie ve Valašské Bystřici (po r. 1779) a sousoší Křtu Krista na křtitelnici v karlovickém farním chrámu (poslední třetina 18. stol.). Na sošce Vítězného Krista z majetku Římskokatolického farního úřadu ve Velkých Karlovicích (poslední třetina 18. stol.) je nápadná stupňující se stylizace; a typickým příkladem vyústění této slohové linie je dvojice adorujících andělů u svatostánku ve vsetinském farním kostele (závěr 18. stol. až počátek 19. stol.). Obdobné abstrahující tendence zasáhly i do rustikální a polodřevě produkce, která si většinou uchovávala naivní - rokokově podbarvený - půvab: sochařská výzdoba křtitelnic a kazatelny v kostele sv. Kateřiny v Zubří (1785-1788) a soška sv. Floriána v kostele sv. Josefa v Hutisku-Solanci (poslední čtvrt. 18. stol.).

V závěru práce, která se pokouší o souhrnné zpracování výtvarného, sochařského a kamenického, dědictví 17. a 18. století v regionu, je nutno se pozastavit nad často užitými pojmy "rustikální" a "rustikalizace". Mé chápání těchto pojmů se opírá o zásadní příspěvek historika umění V.V. Stecha - o jeho stať "Rustikalizace jako činitel slohové vývoje"²³. Zde podal, na příkladu přetlumočení a rozměňování forem antického umění v produkci provinciálních tvůrců, charakteristiku rustikalizace jako procesu přisvojování si forem vyšších vrstev kultury, doprovázeného průvodními jevy jako je důraz na znakovost díla, narativní sdělnost, lpění na dekorativním detailu a tvárné zjednodušení.

Společenská a náboženská atmosféra v regionu byla ve druhé polovině století ovlivněna reformačním úsilím Marie Terezie a Josefa II., z hlediska dějepisu umění je nejvýznamnější reorganizace duchovní správy²⁴. Ta spočívala v rozčlenění velkých farností na lokální kaplanství a fary. S rozdělením velkých farních obvodů souvisela výstavba filiálních a farních kostelů²⁵, dotovaných náboženským fondem částečně ze sekularizovaného majetku zrušených klášterů a částečně z vlastního kostelního jmění. Např. na Valašsku byl zrušen r. 1783 klášter řádu trinitářů v Zašově.²⁶ Řádoví členové za svého působení darovali do interiéru poutního chrámu (mimo jiné) i pozdně rokokovou křtitelnici. Za příspěví děkana Dominika Demla byl do farního meziříčského chrámu zakoupen z jmění kostela nový hlavní oltář (kol r. 1765).²⁷

Součástí sochařského fondu 18. století v regionu je samostatná a po stránce umělecké kvalitní skupina prací vesměs neznámé proveniencce. Ty nevznikly pro potřeby dané oblasti, nýbrž byly do ní importovány až dodatečně; zvláště v souvislosti se zmíněným vybavováním nových kostelů mobiliářem kostelů a klášterů zrušených v olomoucké arcidiecézi: vrcholné barokní oltář sv. Jana Křtitele v Novém Hrozenkově (1710), pozdně barokní plastiky andělů-adorantů u svatostánku hrozenkovského kostela (poslední třetina 18. stol.) a sochařská výzdoba hlavního oltáře a svatostánku v kostele sv. Martina ve Veselém (60.-70. léta 18. stol.). Posledně jmenovanou práci, pro její pokročilou, sušší stylizaci rokokové ražby a "krystalizující" modelaci drapérie, připisují okruhu olomouckého sochaře Jana Michaela Scherhaufa.

K druhotným importům náleží i sousoší P. Marie Bolesné a sv. Jana z Kalvárie v Hovězí (pol. 18. stol.), pocházející z olomouckého městského hřbitova.

Důležitými zakladateli mnoha barokních památek jsou členové šlechtických rodů, na našem území osazených. Výčet všech jimi založených fundací a nadací je rozsáhlý. Z námi popisovaného období připomeňme činnost Jana Křtitele hr. Illésházy, který k tomuto dílu přispěl v průběhu 70.-90.

let 18. století zakládáním četných kamenných křížů a statuí v obvodu svého vsetinského panství. Poslední potomci falkenberské větve Žerotinů zanechali po sobě ve Valašském Meziříčí a na Rožnovsku řadu solitérních plastik světců - duchovních ochránců proti nejrůznějším onemocněním a epidemiím. František Josef ze Žerotína dal vztyčit roku 1750 v Krásné sochu sv. Valentina, sv. Libora a sv. Šebestiána. Jeho bratr Michael ze Žerotína nechal postavit skulpturu sv. Pelhřima (1769) a dále se podílel na dokončení průčelí zašovského chrámu (1767-1768)²⁸ a snad i na realizaci jeho sochařské výzdoby.

Právě ve druhé polovině 18. století dosáhla svého vrcholu horlivost obcí i méně zámožných jednotlivců (měšťanů) ve zřizování prosebných soch, křížů a kalvárií. Rožnovský magistrát se roku 1764 zasloužil o postavení sv. Floriána na náměstí. Jan Porubský, Antonín Staněk, Michal Janík, obyvatelé Krásna - tyto jmenovaní představují jen skromný výčet z množství soudobých donátorů a mecenášů, jejichž jména upadla do zapomnění...

POZNÁMKY

1 Soupis literatury a pramenů k jednotlivým památkám je uveden u hesel katalogu diplomové práce autorky

2 Baletka, L.: Ještě o hudbě a výtvarném umění ve Valašském Meziříčí. In: Valašské Meziříčí od minulosti k dnešku, 5/1973, s. 58-60

3 Josef Pratzker (Pratzer, Pratzker, Protzker, Pratker) - sochař a kreslíř (1696-1776), žijící v Těšíně, vyučil se u svého otce Josefa Pratzkera, žáka vídeňského sochaře J. Stanettiho. - Srov. U. Thieme - F. Becker, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, (dále ThB) Bd. XXVII., s. 353, Bd. XXXI., s. 461, Leipzig 1907-1950 - P. Toman, Nový slovník československých výtvarných umělců, (dále Toman) II/L-Z, Praha 19503, s. 307

4 Srov. E. Domlúvil, Paměti města Val. Meziříčí a městečka Krásna, Brno 1877, s. 247 - E. Domlúvil, Valašskomeziříčský okres, Vlastivěda moravská, Brno 1914, s. 156 - F. Šigut, Dějiny farnosti Valašské Meziříčí, Valašské Meziříčí 1940, s. 25, s. 30, s. 41, s. 67, s. 71, s. 101-102, s. 104.

5 Chambrez, I.: Schriften der historisch-statistischen Sektion Mähren, Redigirt vom Christian d'Elvert, Bd. 9, Brünn 1856, s. 390-391

6 Prokop, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Bd. 4, Wien 1904, s. 1242

7 Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren, Bd. 1, Prerauer Kreis, Brünn 1835, s. 330

8 Srov. J. Demel, Valašské Meziříčí aneb vzpomínání a toulání, Valašské Meziříčí 1995, s. 35

9 Ondřej Zahner (Zohner) - sochař, narodil se roku 1709 v Etterhausenu v Bavorsku a zemřel roku 1752 v Olomouci, vyučen v dílně svého otce Johanna Philippa Zahnera, od roku 1737 olomoucký měšťan. - Srov. J. Röder, Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock I., Olmütz 1934, s. 136, 148-149 - ThB, Bd. XXXVI., Leipzig 1947, s. 385 - Toman, Praha 19503, s. 737 - Kolektiv, Nová encyklopedie českého výtvarného umění, II/N-Z, Praha 1995, (dále NEČVU) s. 942-943.

10 Např. Schrattenbachův náhrobek v kostele sv. Mořice v Kroměříži.

11 Stehlik, M.: Dvě barokní skulptury valašskomeziříčského muzea, In: Umění a svět 2-3, 1957-1958, s. 141 - Stehlik, M.: Die Statuengruppe der hl. Anna Selbdritt in Jankovice und ihr Autor, In: SPFFBU 16, F 11 (1967), s. 49 - Stehlik, M.: Sochařství vrcholného baroka na Moravě, In: Dějiny českého výtvarného umění, II/2, Praha 1989, s. 520

12 Zahnerova dílna vyhotovila po roce 1752 i sochy sv. Valentina a sv. Vincence Ferrerského, které jsou osazené na ohradní zdi hustopečského farního kostela. Objednavatelem byl majitel hustopečského statku Jan Nepomuk hr. Podstatský z Prusinovic. Jeho druhá choť Johanka ze Žerotína a Falkenberka byla sestrou držitelů panství Meziříčí a alodiálního statku krásensko-rožnovského. - Srov. M. Stehlik, 1967

13 Jan Michael Scherhauf - sochař, narodil se roku 1725 ve Welsu v Horním Rakousku a zemřel roku 1792 v Olomouci, od roku 1753 olomoucký měšťan. - Srov. J. Röder, Die Olmützer Künstler und Kunsthandwerker des Barock I., Olmütz 1934, s. 126 - ThB, Bd. XXX., s. 35, Leipzig 1907-1950 - Toman, Praha 19503, s. 420-421

14 Veselíčko (1760), Potštát (1766), Náklo (1768) a Nezamyslice (1772). Srov. L. Mlčák, Socha sv. Floriána

v Nákle (Příspěvek k dílu J. M. Scherhaufa), In: Sborník památkové péče severomoravského kraje 3/1977, s. 202-203

15 Stehlik, M.: Dvě barokní skulptury valašskomeziříčského muzea, In: Umění a svět 2-3, 1957-1958, s. 140-146 - Stehlik, M.: Nástin dějin sochařství 17. a 18. věku na Moravě, In: SPFFBU 24-25, F 19-20 (1975-76), s. 38 - Stehlik, M., 1989, s. 744 - Krsek, I.-Kudělka, Z.-Stehlik, M.-Válka, J.: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996

16 Reliéf vznikl na podkladě klasicizujícího návrhu neznámé proveniencce a byl proveden doposud nejištěným autorem. V blízkém okolí - v Lipniku nad Bečvou - je kolem poloviny století (1749-1750) doložena činnost Bohumíra Fritsche (1706-1750), jehož zdrojem poučení bylo dílo vídeňského sochaře, představitele barokního klasicismu Georga Rafaela Donnera (1693-1739). Vzhledem k abstrahující idealizaci Fritschovy tvorby mu meziříčskou Pietu nelze připsat. Výrazné stylové i typologické odchylky vyvstávají i při srovnávání s robustnějším charakterem díla dalšího klasicizujícího barokního sochaře Václava Böhma, činného rovněž v lipnickém farním kostele (1766-1768) a dále i v kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Hranicích (60. léta 18. stol.). - Srov. B. Indra, Hlavní oltář Bohumíra Fritsche ve farním kostele v Lipniku nad Bečvou, Časopis Slezského muzea 37, 1988 B, s. 180-199 - B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska, I. díl, A-I, Praha 1994, s. 558-559

17 Viz pozn. č. 2, s. 58-62.

18 Tamtéž s. 58-59.

19 OA Vsetín, Fernand, W.: Chronik der Herrschaft Wsetin, ihrer Bewohner und Besitzer, Bd. I., 901-1784, Wsetin 1875-1895, něm., fol. 479, fol. 481

20 Viz pozn. č. 2.

21 Viz pozn. č. 19, fol. 479.

22 Viz kamenný kříž v zámeckém parku ve Vsetíně (1771), Králově ulici (1771) a Sokolské ulici (1771) ve Valašském Meziříčí, kamenný kříž Jana Porubského v rožnovském skanzenu (1772) a na Dolním náměstí ve Vsetíně (1775), kamenný kříž u farního kostela v Růžďce (1777), Zděchově (1778), Valašské Polance (1779), Hovězí (1792) a Přerně (1793).

23 Srov. V.V. Stech, Rustikalizace jako činitel slohového vývoje, In: Dohady a jistoty, Výbor studií a článků, Praha 1967, s. 68-74

24 Srov. R. Zuber, Osudy moravské církve v 18. století, Praha 1987, s. 185-188.

25 Zbudován byl kostel ve Valašské Bystřici (1779), Horní Bečvě (1787) a v Zubří (1788); v obvodu vsetinského děkanství: ve Zděchově (1779), Halenkově (1784) a v Novém Hrozenkově (1790). - Srov. G. Wolny, 1859, s. 77-79, s. 95-96, s. 457-458, s. 460-461, s. 470-471.

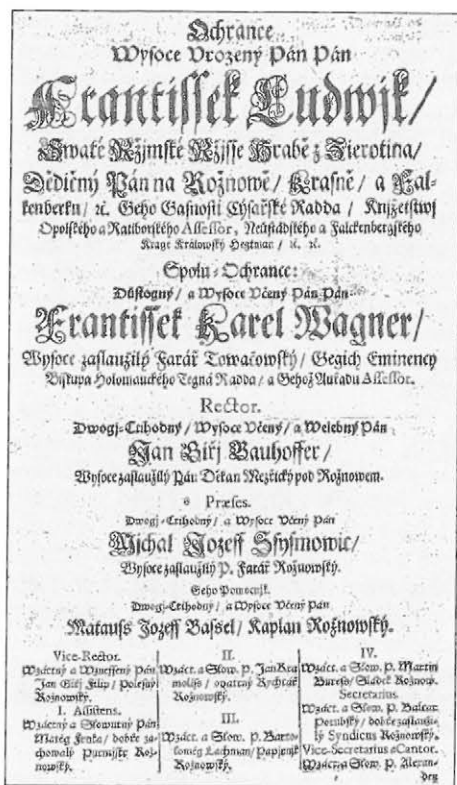
26 Srov. G. Wolny, 1859, s. 94 - F. Šigut, Poutní místo Zašová, Valašské Meziříčí 1942, s. 50-62

27 ZA Opava, pob. Olomouc, ACO, G 1, kart. 4700 (1680-1931), č. 33 (18. 5. 1765), č. 2 (30. 1. 1783)

28 Viz pozn. č. 4, G. Wolny, 1859, s. 91 - F. Šigut, 1942, s. 46-47.

Neznámý autor: Pietá (3/4 18. stol.), kostel Nejsv. Trojice, Val. Meziříčí

Letákový tisk u příležitosti obnovy Růžencového bratrstva v Rožnově pod Radhoštěm, 1728 (třetí list s uvedením jmen měšťanů dole)

O třech důkladně zapomenutých řemeslech

Kulturně historický obrázek z dějin cechů a řemesel na rožnovském panství

Ukázka z knihy o Rožnově, připravované autorem

LUBOMÍR FILIP PIPEK

CECHY A ŘEMESLA V ROŽNOVĚ

Nejstarší jsou jednotlivé zprávy o reprezentantech toho kterého řemesla v listinném materiálu a v zápisech matrik. Pocházejí vesměs ze 17. století a podávají nám kusý pohled na to, jak byly v městečku jednotlivé profese zastoupeny.¹ Tak se u jmen v matrice, při záznamu o úmrtí, svatbě nebo o křtu, objeví (nejčastěji u jmen kmotrů) i glosa o povolání dotyčného:

ze Zubřího Juliána mlynářka (+1658), Mathuš mýtný z Rožnova (1660), Mikoláš šafář ze Zubřího (1662), Martin, hoffer fojtů (1665), Jiržík Ručka, švec (+ 1663 ve 100 Anní), Bartoloměj sanytrář z Hutí (1666), Michal popelář z Hutí (+1664), Dorota punčochářka (1665), Tomek mlynář tylovský (1668), Alžběta, šenkéřka panská (1672), Jiržík Hlávka, šenkéř panský (1677), Marýna mezulánice z Rožnova (1679), Pavel tovaryš mlynářů, Kača hrnčířka z Házovic, Jura z kašového mlýna (1683), Wacek, tovaryš huťářský z Hutí (1684), Waczula Walchařů, mlynář

z Dolní Bečvy (1687) - a mohli bychom se seznámit s dalšími příklady.

Ale první zmínky o cechovním zřízení v Rožnově nalézáme většinou z poměrně nové doby. Můžeme ovšem právem usuzovat, že starší cechovní zřízení a privilegia, daná majitelem panství jiným obcím, např. Valašskému Meziříčí nebo Krásnu, podobně platila i pro rožnovské řemeslníky. A to tím spíše, že se řemeslníci jednotlivých profesí sdružovali i nad rámec obce a byli pak přičleněni k cechu na tom kterém místě panství. Tak pan Jan z Pernštejna a na Helfštejně potvrdil artikuly cechu ševcovského (roku 1536), sdruženého cechu kovářů, zámečnicků, kolářů a bednářů (1545), Bernard ze Žerotína pekařům na obojí chléb (1567) a soukeníkům (1571), Bernard ml. a Karel ml. ze Žerotína cechu tkalcovskému (1559), Bernard ml. a Jetřich ze Žerotína cechu blanašskému čili kožešníkům (1610), stejně jako nové zřízení cechu pekařského a řeznického (1610) aj. Tyto přípisy jsou adresovány řemeslníkům městečka Meziříčí pod Rožnovem a Krásna. Jsou tedy, přísně vzato, pro dějiny samotného Rožnova pouze analogické. Přesto nám podávají ucelený obrázek o cechovním životě na našem panství. O rožnovských řemeslnících se povšechně zmiňuje obecní řád, daný městečku roku 1661 Bernardem ze Žerotína. V ponaučení cechům a řemeslníkům, vydaném v roce 1787, jak se mají zachovat při vypuknutí ohně, jsou již konkrétně zmiňováni kováři, mlynáři, ševci, krejčíři, řezníci a pekaři, tkalci, zámečníci, lazebníci, kožešníci a povozníci. Jde tedy o běžná řemesla, která byla nutná v každé větší obci pro zachování hospodářské soběstačnosti. Zajímavým dokladem je též dokument o obnově Arcybratrstva svatého Růžence v městečku Rožnově nad Mezířím založeného a potvrzeného, z roku 1728. Vypočítávají se zde členové tohoto váženého náboženského spolku, nad nímž vzal protektorát sám majitel državy. Kromě několika panských úředníků a zástupců duchovenstva obsahuje onen čestný soupis jména několika desítek rožnovských občanů. Ale pouze u dvou (nejváženějších rodin) je uvedeno i jejich zaměstnání. Týká se to *wzácného a slowutného pana Bartoloměje Lachmana, Papírníka Rožnowského a pana Martina Bureše, Sládkova Rožnowského*. Dostalo se jim mezi řemeslníky největší pocty, byli totiž oba *assistenti Vice Rectora* bratrstva. A jak už to bývá, pozadu nesměly zůstat ani jejich drahé polovičky. A tak funkci *nařízené ředitelky* nějakého dámského odboru zbožné společnosti zastávaly nerozdílně *Dorota Burešová, Sládková Rožnowská a Marianna Lachmanová, Papírnice Rožnowská*. I když to byly funkce asi opravdu jen "papírové".

Počet řemeslníků přímo v městečku stoupal společně s křivkou hospodářského a sociálního rozvoje. Těsně po třicetileté válce zde bylo z 83 usedlých: 3 řezníci, 5 ševců, 1 bednář, 1 zedník, 1 kožešník a 14 tkalců. Soukenické řemeslo zde tehdy neprovozoval nikdo, ačkoliv ve vedlejších městech (Nový Jičín, Val. Meziříčí) bylo zastoupeno více než hojně.² V konzervativním Rožnově si některá řemesla podržela i po výnosu z roku 1860 cechovní zřízení. V tom roce bylo v tkalcovském cechu ještě 44 členů a v cechu barvířském 6 mistrů (vyplývá z hlášení obce místodržitelství do Brna). A ještě roku 1883 byli do cechu tkalcovského, za cechmistra Michala Kramoliše,

přijati čtyři noví členové. Až v letech 1890 až 1907 se řemeslníci sdružili do *Společenstva živností stavebních a jiných*. Zřizování těchto výrobních a živnostenských společenstev bylo přitom nařizováno vládou již roku 1883!

O TŘECH ŘEMESLECH

V městečku byla činná celá řada řemeslníků s výrobou známější i poměrně zapomenutou. Navštívme tedy některé dílny. Ale musíme si přivstat. Jak nás poučuje skládání z poloviny minulého století, začíná se brzy ráno a s fortelem:

*Ráno z postele vstanouce
a se poznamenajíce křížem svatým,
se přiodíš, umeješ a neopustíš
vykonat ranní modlitbu.
Pak se přepášeš v tu dobu
dle obyčeje zástěrou.
Jaké barvy? Ovšem modrou!
Dále rukávy ohrneš
košile a dělat začneš
práci svou ve jménu Páně,
by se vedlo, následovně...³*

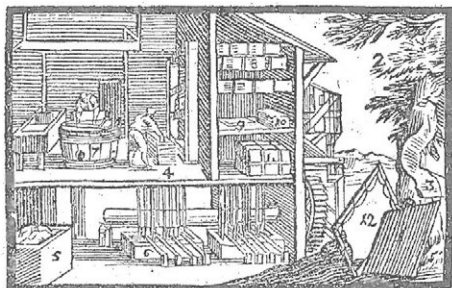
PAPÍRNÍCI

Rožnov se může pochlubit také jedním starým řemeslem, které v každém městě nebylo - totiž papírnou.

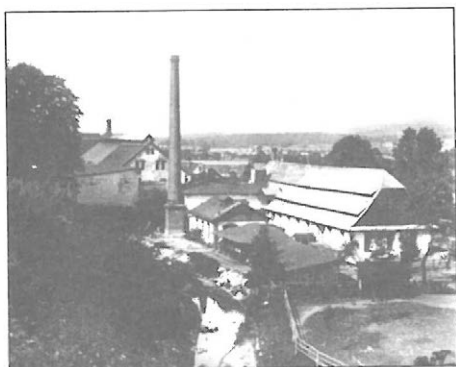
Papír je znám v českých zemích od 14. století. Nejprve se dovážel z Itálie (roku 1381 je v Praze jakýsi Velislav, obchodník s papírem). Papírny, které vyráběly papír nejprve z hadrů, drcených ve vodních stoupách, jsou na našem území od počátku 15. století. O nich je první zmínka z roku 1499, kdy král Vladislav dává povolení mlynáři opata zbraslavského, aby šatů, kteréž k děláni papíru přísluší, jinam ze země voziti neposílal, nýbrž aby je sám kupoval a papír dělal pro obecný užitek země české.⁴

Papír byl dříve velmi cenný. Rys papíru (500 archů) byl prodáván po 56 groších, kniha (24 archů) stála 3 až 4 groše: například sáh dříví měl hodnotu 36 listů papíru. I později měl papír stabilně vysokou cenu. Od roku 1779 až do roku 1823 stál rys papíru dva až tři zlaté, což byla cena dvou ovci.

A jak se vyráběl? Původně se hadry, změkčené hnitím v dřevěných nebo kamenných jímkách, stoupami rozmělnily na padrt. Stoupy byla dřevěná okovaná kladiva, nejčastěji na vodní pohon. Drcení hadrů probíhalo za stálého přítoku čisté vody, v jedné jímce (žumpě) pracovalo obvykle pět stoup. V druhé polovině 17. století byl k těmuž účelu vynalezen drtící stroj - holandr, holendr, jehož jméno upomíná na zemi původu. Kaše z jemné drti se rozředila vodou a nabíra-

Papírna, z Komenského Orbis sensualium picti, Norimberk 1758

Fassmanova papírna v Rožnově za dob první republiky

la se na drátěná síta. Sítky s papírem byla prokládána plstí, skládána na sebe a lisována. Pak se archy sušily a klížily, znovu po klížení sušily a nakonec se hladily, kdysi ručním skleněným hladítkem, později železnou palicí a nakonec válcem, poháněným vodní silou. Na ploše síta mohl být z drátu vytvořen obrazec - obchodní značka majitele. Tam, kde díky tomu byla na sítu slabší vrstva drtu, vznikl nakonec filigrán - průsvitka.

Papírníci se považovali za jakousi elitu mezi řemeslníky. Snažili se, podobně jako toufarníci, výrobci majoliky, nebo barvíři, výrobní postupy tajit a jejich znalost předávat jen v rodině. Bylo jich tedy málo a pro svoje znalosti bývali vyhledáváni majiteli panství a všelijak zvýhodňováni. Většinou bývali nejen účastní finančních a hospodářských úlev (zmenšení daní, zemědělské a lesní zaopatření atd.), ale i zbavováni poddanství. Byli to svobodní, dobře situovaní lidé, patřičně hrdí na své umění. Známe i případ papírníka, který byl za Rudolfa II. povýšen do šlechtického stavu. Takové výhody s sebou nesly i některé jevy negativní. Papírníciť tovaryši, většinou potomci bohatých papírnických rodů, si brzy vymohli *numerus clausus*, omezení počtu učňů, aby i nadále byli vzácnými. Na dva tovaryše směl připadnout jeden učedník a ten se učil čtyři až pět let! Papírnické řemeslo nebylo přísně cechově organizováno; tím byla dána volnost ke vzniku nejrůznějších obyčejů, *zlořádů a darebožvyků*. Ze všech těchto tradic čouhá růžek "řemeslnické pýchy": ať je to, jinde nevidaný, tovaryšský soud nad mistry, který mohl mistra prohlásit za nectného; hoštění vandrovních tovaryšů, podle jejich libosti i několik dní; rozpustilé přijímání učně "hoblováním" tak, že byl na důkaz zbavení se svých obhroublých mravů otloukán o dřevěnou lavici nebo dřevěnými sekerami... O všem nás poučí zvláštní papírnické řady, které byly vydávány proti těmto nešvarům - v Praze roku 1756, na Moravě 1754 a 1756. Vyšetřování těchto svévolí bývalo časté ještě roku 1811 a konec jim učinil až živnostenský řád.

Svou vinu na rozpustilostech tovaryšů měli i mistři, většinou sami otcové nějakého takového nezvedence. Toho si ovšem pěstovali, jako pokračovatele tradice, způsobem přímo královským: roku 1715 byly novopecenému tovaryši pořízeny nové šaty s červeným *vyložením*, zlatými knoflíky a šňůrami, krajovým límcem, čtyři kapesníky, punčochy a rukavice. Na hostině pořádané při této příležitosti se snědlo: 50 liber masa *hovězího*, 50 liber masa *vepřového*, jedno celé a půl telete, čtyři celé a čtvrt skopce, 3 jehňata, 5 krocanů, 5 hus, 3 kachny, 20 kapounů, 22 starých ku-

řat, 12 mladých kuřat, 24 velkých ptáků, cent bílé mouky, 10 liber přepuštěného a 3 libry čerstvého másla, strych žita, atd. Mnoho se také vypilo: mezi jiným i 2 sudy a 3 vědra piva, 71 žejdlíků vína.⁵ Pantáta vydal za všechno 124 zlatých, a to se ještě držel "při zemi". Z konce 18. století známe výuční hostiny, které stály dokonce přes 300 zlatých.⁶

Výroba papíru se v této části markrabství pozdila za ostatními kraji Českého království a zařízení zde bylo poměrně málo. Roku 1759 jsou v krajích hradištském a přerovském jen tři z třiceti provozoven, umístěných na Moravě; a roku 1885 z celkových třinácti - jen jedna.⁷ Rožnovská papírna patří k nejstarším na východní Moravě. Známost výrobu ve Velkých Losinách založil Petr ze Žerotína na začátku 16. století a ta naše bude jen o málo mladší. Dobu jejího vzniku přesně neznáme. Spadá patrně do doby vlády pana Bernarda ze Žerotína (1557-1602). Za čas jejího založení je někdy považován rok 1664, či přesněji 11. března 1664. Toto datum stojí na archu papíru s filigránem a iniciálami zatím prvního známého rožnovského papírníka, pojmenovaného neprávem *Pavel Bimr*.⁸ Stalo se tak v zatím jediné publikaci, shrnující historii rožnovské papírny. Brožura vyšla v roce 1984; byl to účelový tisk, vydaný k 320 letům trvání závodu. Zatímco dobu Fassmanovy továrny na lepenku mapuje kolektiv autorů podrobně, byť se závěry poplatnými době, o nejstarší historii podniku se zmiňuje mezerovitě. Bádání je zastřeno nedostatkem archivních dokladů a svádí pisatele ke spekulacím.⁹

Tak můžeme oprávněně pochybovat hned o jméno papírníka, jehož iniciálami je opatřen první dosud přesně datovaný filigrán. Z počátečních písmen *P.B.* autoři vyvozují, že to byl zmíněný *Pavel Bimr*. *Není žádný doklad, mlčí fassse z roku 1671, scházejí filigrány*, stěžují si autoři. Jméno podnikatele vyvozují z analogií: že se totiž roku 1689 v Rožnově ženil Antonín Bimr, syn papírníka Pavla Bimra. Vzhledem k tomu, že není uváděn v gruntovních knihách a nevlastnil tedy v městečku žádnou nemovitost, *žil pravděpodobně v budově papírny* a brzy se odstěhoval, neboť roku 1686 je usazen v papírně ve Frýdlantu, kde se mu narodil syn Jiří. Bimr v budově papírny patrně skutečně žil, ale nejspíše, domnívám se, jako papírnický tovaryš. Hospodářské poměry u adeptů tohoto řemesla, které se dědilo z otce na syna v poměrně bohatých rodinách, nebránily vstoupit tovaryši v manželství. A nesmíme zapomenout také na skutečnost, že v Rožnově se ženil a žil Bimr Antonín a nikoliv (autoři vzpomínají) Pavel, jeho otec! Indicií, poukazující na skutečné jméno prvního známého rožnovského papírníka, je zápis v matrice narozených rožnovského kostela Všech svatých. Roku 1662 (19. prosince) zaznamenává narození *Pavla, syna Paula Bechnera, papírníka a Rozyně*. Za kmotry byli *Pan Šimon Barthonides et Pani Magdalena Kateřina Barbora, úředníka meziříčská*, tedy vážené osoby na panství. Byl na zdejší papírně usazen tedy muž shodných iniciál - **Pavel Bechner**.

Po něm se vynořil v Rožnově "papírník, jehož osudy a působení jsou zatím více než nejasné." Tak píší autoři zmíněné knihy, kteří ho znají jen podle filigránové průsvitky z roku 1672 - se žerotínským lvem a iniciálami *A.I.* Značku ztotožňují se jménem papírníka Irgla, který je

ovšem v matrikách uváděn až později. Roku 1676 (17. srpna) se v Rožnově narodil Jiřík Irglovi, tovaryši papírníckému a *Maryaně* syn Bernard. Kmotry byli Jiřík Hlávka, panský šenkýř a *Rozýna, papírnice rožnovská*. "Záhadné" iniciály na papíře budou patřit tedy (spíše než tovaryši Irglovi) vlastnímu nájemci papírny **Jakubu Altovi**, který je v matrikách té doby hojně zmiňován. První záznam je z roku 1666 (15. srpna), že se *narodil Jakubu Altovi, papírníkovi a manželce jeho Rozyně* syn Bernard. Kmotry byli meziříčský *Šimon Barthonides* a *Anna Kyzlinka z Jitčína*, patřící nejspíše k rozvětvené papírnické rodině stejného jména.

Více jasno máme až v letech 1684 a 1696. Tehdy je uváděn v purkrechtní knize rožnovské jako nájemce papírny **Alexandr Barvenský**. Pocházel z Krakova a v jeho svatebním zápisu z roku 1676 čteme, že se 22. listopadu ženil s *Rozýnou*, dcerou rožnovského *rehtora* Bartoloměje Dominika. Tehdy byl již čtyři léta tovaryšem v rožnovské papírně. Nájemcem podniku se stal kolem roku 1680 a filigrán s jeho iniciálami je doložen zatím k roku 1683. O rok později si zakoupil v městečku chalupu po zběhlém Václavu Kvintovi, v roce 1696 si koupil jinou, od vdovy po Jakubu Barošovi. Zemřel v Rožnově ve věku šedesáti let a zůstali po něm sirotci Alexander (narozený 1680), Anna (1682) a František (1686).

Až z roku 1717 známe jméno dalšího papírníka, **Bartoloměje Lachmanna**. Toho roku je v matrice zapsán jako kmotr, roku 1718 používá filigrán se svými iniciálami a roku 1725 si koupil v Rožnově nemovitost. V roce 1728 již jeho jméno figuruje mezi nejváženějšími občany na soupisce růžencového bratrstva. V těch letech platil vrchnosti z papírny nájem 60 zlatých ročně a dodával jí i papír.¹⁰ Z hlášení zemského gubernia vyplývá, že v kraji přerovském byly roku 1746 jen dvě papírny. Frýdlantská na biskupském panství hukvaldském (produkující 500 až 800 rysů různého papíru ročně) a papírna rožnovská, která byla v té době v úpadku. Zařízení měla ve špatném stavu a specializovala se již tehdy na výrobu tkalcovské lepenky (*Tuchspan*). Nájemce **Jan Jiří Leicht** platil ročně vrchnosti 120 zlatých. Užíval filigrán s iniciálami *I.G.L.*, který známe z let 1744 až 1747.

V padesátých letech 18. století měl papírnu pronajatu **Benedikt Dobler**. Objekt byl jistě v havarijním stavu, jak ostatně vyplývá z pozůstalostního spisu hraběte Františka ze Žerotína, kde je papírna označena jako *velmi zchátralá, stavba sama pak velmi zanedbaná, roční činže z této papírny činí 150 R*. Kdy byla provedena renovace celého zařízení, přesně nevíme. Čeněk Kramolík soudí (snad podle nedochovaných listin?), že to bylo za Michala ze Žerotína (1756-1779). Původně dřevěná stavba byla stržena a postavena znovu z kamene a cihel. Podnik byl rozšířen přístavbou na pozemcích Josefa Fridricha a Jana Segeta, kterým od té doby byl nájemce papírny povinen platit kontribuční poplatek 1 zl. 30 kr. ročně. Došlo k modernizaci zařízení, při přestavbě byl instalován i nový holendr, který nemohl být z technických důvodů jistě vestavěn dodatečně. (Tento nový stroj na drcení hadrů byl poprvé v Čechách použit roku 1710.) Sám Dobler uvádí, že papírnu zdokonalil a vypracoval zlepšení. Že se nechlubil do větru, nejlépe dosvědčuje zvýšený

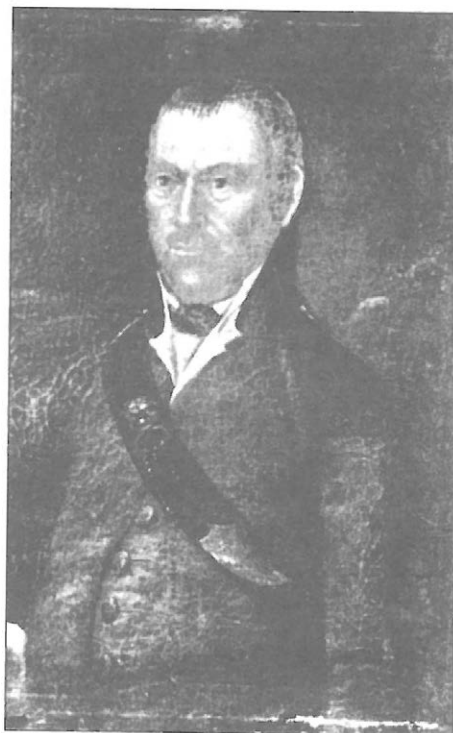
nájem: platil již 250 zlatých ročně. Jeho značku s květem a iniciálami B. D. známe ještě roku 1773.

Od roku 1779 měl papírnu pronajatu za stejnou sumu **Kryštof Kysling (Kiesling)**. Pocházel ze známé papírnické rodiny z Podkrkonoší, která žila tímto řemeslem již od 17. století. Vlastnila např. papírny v Čisté a ve Vrchlabí. Předtím, od roku 1774, byl nájemcem podobného žerotinského podniku ve Velkých Losínách. Měl tedy bohaté zkušenosti, aby byl iniciátorem další modernizace papírny. Do nájmu dostal *papírný mlýn s papírným mostem*, všemi stodolami, chlěvy, pozemky, zásobami a celým inventářem. Z panského statku na Hradisku ročně dostával dva kusy hovězího dobytka a 24 fůr palivového dříví. Roku 1786 papírnu koupil pro sebe a své potomky za 1200 zlatých. Tehdy měla tři vodní kola, holendr a 20 stoup na tlučení.¹¹ Ale o rok později Kryštof Kysling umírá ve věku 56 let. Vdova Anna vedla podnik sama společně s faktory, dílovedoucími a tovaryši, ač její syn Jan byl vyučen papírníkem řemeslu a v letech 1798 až 1805 v rožnovské papírně pracoval. V archivech místodržitelství v Brně jsou zachovány záznamy produkce z té doby. Roku 1793 se vyrobilo 200 rysů papíru, roku 1798 jen 90 rysů. Tato náramně nízká výroba a k ní nepoměrně velký počet zaměstnanců (4 tovaryši, 2 pomocní dělníci a 5 žen na třídění suroviny a skládání papíru), vedla historiky ekonomie k závěru, že vdova udávala záměrně nižší čís-la, aby se vyhnula daním.¹²

S dcerou zemědělského majitele, Pavlínou Kieslingovou, se oženil roku 1811 papírníkový tovaryš **Jan Fassman**. Poté ještě rok vedl papírnu jako zaměstnanec majitelky. Vdova převedla závod na zetě a dceru teprve 31. října 1812. Zavedení podnik prosperoval, vyráběl ročně (s devíti dělníky) průměrně 1500 rysů psacího papíru a ten vyvážel do celého rakouského mocnářství. Úspěšnost závodu hájil nový majitel všemi způsoby. Roku 1840 zemřel ve věku 62 let a podnik řídila vdova **Pavla Fassmanová**. Spolupřemýšlel a dílovedoucí se stal její nejstarší syn **Eduard** (nar. roku 1811). Ten se oženil ve svých 44 letech s dcerou krejčovského mistra z Rožnova, Josefínou Nejedlou. Jeho matka Pavlína zemřela rok po synově svatbě (r.1856) v 72 letech - podle závěti se Eduard stal jediným majitelem. Vyplatil své mladší sourozence¹³ a pustil se do práce. Musel se však potýkat s novými problémy. Především s nedostatkem vhodné suroviny, textilního odpadu. Staré hadry se dříve velmi lacino svázely z místních tkalcovských dílen, překupníci je od tkalců dostávali za zrcátka, hřebeny, jehly, špendlíky a podobné drobnosti. Ale se změnou tkalcovské techniky cena suroviny stoupla; bavlna nebyla pro výrobu papíru tak vhodná, jako dřívější lněný odpad. Toho se po okolí sehnalo ročně už jen 4 až 5 centů, zbytek se musel dovážet. Druhým problémem byl nedostatek papírnických tovaryšů. To byl důsledek dodržování přísného omezení počtu učňů, které si dříve vynutili sami postižení. Místním "kamenem úrazu" bylo vyčištění strouhy a zamýšlená stavba vodovodního potrubí pro papírnu a pivovar. Obojí se oddalovalo pro odpor mlynáře Cyrila Hala-mička. Po Eduardově smrti vedla podnik vdova **Josefína Fassmanová**. Jí přibýly další starosti. Rentabilita podniku začala klesat, vždyť během několika desítek let převratné vynálezy ruční výrobu papíru zcela potlačily. (Roku 1870 byla vynalezena výroba celulózy a ve stejné době i stroj na výrobu "nekonečného" pásu papíru.) Koncem sedmdesátých let chtěla majitelka výrobu ukončit a věnovat se jen hospodářství.¹⁴ Naštěstí dílovedoucí Václav Černý a syn majitelky Jan, který se vrátil do Rožnova po skončení studií v Opavě, měli jiný nápad. Továrnu specializovali na výrobu lepenky a výroba se začala pomalu, ale jistě, opět vzrůstat. V roce 1890 se stal majitelem továrny **Jan Fassman**, který se po svém návratu ze Slezska oženil s Otýlií Majerovou. Novou úspěšnou orientaci podniku charakterizuje i změna názvu firmy v obchodním rejstříku. Z původní firmy Josefa Fassmana, zapsané jako *výroba papírového zboží*, se stala *továrna na výrobu lepenek*. V roce 1890 byly postaveny stavitelem Michalem Barabášem moderní dílny a vybaveny stroji, roku 1906 mohl majitel zahájit stavbu své reprezentativní vilky, dodnes Rožnovany přezdívané "Zámeček". V roce 1912 dva stroje vyráběly již 1200 kg lepenky za den (348 tun ročně). Používalo se jí hlavně v textilním průmyslu na hladicích strojích a strojních stavech. **Jan Fassman mladší** se stal roku 1922 spolupřemýšlel a po smrti otce (r.1937) dědicem firmy.¹⁵ Zemřel roku 1947; v závěti určil za dědice své syny. Ti se však už do práce ve svém závodě nemohli zapojit, neboť v červnu 1948 byly rožnovské papírny znárodněny. Dnes rod majitele navázal na odkaz svých pradědů, trvající více než 200 let. Vždyť *papírník Bartoloměj Fassman* se uvádí v indexu rožnovských matrik již roku 1720.

POZNÁMKY

- 1 Údaje jsou čerpány z nejstarší dochované farní matriky (z let 1657 až 1687).
- 2 MATĚJEK, F.: Řemesla v moravských městech za třicetileté války a po ní, ČMM 109, 1990
- 3 Verše o perníkářství, Praha 1964
- 4 Tak soudí Z. Winter ve svých Dějinách řemesel a obchodu v Čechách (Praha 1906), zatímco němečtí badatelé předpokládají, že papírny na území českého státu vznikaly na Chebsku již v době Karla IV.
- 5 ZUMAN, F.: Knižka o papíru, Praha 1942

Továrník Fassman, olej na plátně, začátek 19. stol.
Dar rodiny Fassmanovy muzeu ve Valašském Meziříčí

6 Tak při propuštění z učení Františka Kieslinga ze známé východočeské papírnické rodiny ve Vrchlabí, roku 1715.

7 Srv.: ŠILHAN, J.: Staré moravské papírny, VVM 14, 1959. Autor podává tento výčet nejstarších moravských papíren, nebo papíren, zásobujících převážně Moravu: v 16. století - Olomouc (1513), papírna řádu augustiniánů na Starém Brně (1540), Jihlava (1540), Litovel (1558), Šumperk (1566), Beranov (1570), Bolíkov (1589), Velké Losiny (1596), Třebíč (1599); v 17. století - Rýmařov (1610), Sovinec, papírna řádu P. Marie jeruzalémské (1612), Žilina (1629), Staré město pod Smrkem (1633), Dalečín (1639), Alexovice (1642), Ždár (1651), Klášterní Hradisko (1661), Rapotina Lhota (1663), Březová u Políčky (1663), Doubravnik (1663), Rožnov p. Radhoštěm (1664), Frýdlant (1667), Komin (1674), Stará Ves (1682), Oznice (1680), Přibyslavice (1690), Staré Brno (1698), Blansko (1708) atd...

8 Filigrány neboli průsvitky jsou výrobní značky. První byl užit roku 1280 v Itálii. Byla to nejprve zobrazení heraldických tvarů, erbů majitelů papírny na jednom půlarchu; na druhém byla tzv. "kontramarka". Později se na filigránu objevují jména papírníků, jednou jen iniciály, jindy plné tituly i s datem vyučení. Účelem filigránu byla ochrana výrobce i konzumenta. Vlastní výrobní značky však u nás byly zavedeny až zákonem v roce 1786. Dnes mají filigrány i vědecký význam k určení stáří papíru, papírny i důležitých listin. Námí zmiňovaný filigrán ze ZA v Brně je na listině označen St.A Brno, sign.C8, L 45.

9 PALAT, J.- FIŠER, J.- SOLANSKÝ, B.: 320 let papírny v Rožnově pod Radhoštěm, Olšanské papírny, závod Rožnov, 1984. (Odb. recenze PhDr. L. Baletka).

10 ZA Opava, fond Velkostatek Valašské Meziříčí a Rožnov, kart. č. 413, Rentamtsreitung 1/1.- 30/6. 1726.

11 Generální opravu vodního dílna na papírně, včetně holendru, provedl roku 1781 za 33 zl. mistr Jan Zacheus z Frýdlantu n./Ostravici.

12 Pro porovnání uvádím tehdejší průměrnou produkci srovnatelných zařízení v r.1792:Frýdlant n./O. 750 rysů, Frydek 1050 rysů (max. roční produkce 1950 rysů).

13 Jan Fassman a jeho manželka Pavlína, roz. Kieslingová, měli děti: Eduarda (nar.1811), Crescentii (1813), Josefa (1814), Mariannu (1816), Antonii Františku (1818), Františku Agnes (1821), Viléma Jana (1825) a Josefa Karla (1828).

14 V té době rodina majitele žila v budově papírny spolu se svými dělníky.

15 Od roku 1925 se továrna specializovala na výrobu leštěné lepenky (prešpánu) a v roce 1941 měla téměř 50 zaměstnanců.

18.	Rožnov	Martin Sandlgger, w. h. David.	Dorothea	Jan Fab. Býk. ed. Manda Davidowa.
19.	Rožnov	Paul, Beckmer, w. h. David.	Fanel.	Jan Fassman Barlfonides w. h. Magdalena, hata gina Bar Bora, w. h. David.
21.	Gfornibeg	Jan Manieška w. h. David.	Gu Sanna	Kura Rudlagta w. h. Magdalena Davidowa.

Zápis v matrice rožnovské farnosti, první zmínka o papírnících usídlených v místě

Těžba rud, z Komenského *Orbis sensualium picti*, Norimberk 1758

TAJEMNÉ KUTÁNÍ RUD

bylo v našich zemích rozšířeno již od středověku. Práce v podzemí, dobývání rudonosných žil z hlubin země bylo vždy činností poněkud tajemnou. V době rudolfinské se krajinou potulovali cizí prospektori, často Němci nebo Italové, kteří k dobývání rud používali nejen prostředky racionální, ale i záhadné a čarodějné: virgule a alchymistické manuály. Snad z té doby pocházejí i zárodky lidových podání o pokladech skrytých pod zemí, které lze pomocí čar a kouzel vyvolat na boží světlo. Tak, jak to dělali například čarodějníci, obcházející svahy Radhoště, v jehož podzemních *důrách* se skryté poklady transformovaly do zlatých a stříbrných střežých, vyrůstajících z hlubin skalních dutin.

Na severovýchodní Moravě nebylo rozšířeno městské a královské hornictví jako v jiných, na rudy bohatších částech království. Majitelé panství využívali skutečnosti, že dobývání železné rudy a jiných méně významných nerostů nepodléhalo královskému přednostnímu právu - hornímu regálu. Již od 15. století zde šlechta zřizovala drobné hutě a hamry. V 16. století se dolování zabývali páni ze Žerotína; roku 1528 obnovili např. těžbu ve starších dolech u Hankenštejna. Vok ze Svince doloval ve dvacátých letech 16. století na své rodové državě zlato, stříbro a olovo. Roku 1540 byly v Bystřici pod Hostýnem v provozu doly Jiřího Žabky z Limburka, který kutal zlato na Chvalčově, pod Hostýnem a v Rajnochovicích. Roku 1576 byla odkryta zlatá žila na biskupském panství hukvaldském.¹⁶

Přímo v Rožnově, na úpatí kopce Hradisko, v údolí Šachetném, se pokoušel kutat stříbrnou rudu v roce 1532 majitel panství Jaroslav ze Selemberka a na Kosti. Tato činnost je opředena mnoha pověstmi. Snad také proto, že je zapisovali lidoví kronikáři, houževnatě přetrvávají v lidovém podání. Amatérský historik Čeněk Kramolíš bral tato vyprávění za bernou minci a uváděl je jako historický fakt ve svých masově rozšířených vlastivědných čteních. Stejně ovšem učinil i Matouš Václavek.¹⁷ Pokusy o těžbu stříbra či jiných rud jistě nemůžeme vyloučit. Ale známou pověst o krutých podmínkách při dolování, které vedly až ke vzpouře poddaných ze Zubří a k jejich útěku z panství, můžeme odkázat do říše bajek. Mezi lidem se totiž vykládalo, že nevolníci, kteří nemohli snést útlak při namáhavé práci, doly zatopili a odešli s rodinami i dobyt看em do Uher. Tam prý založili osadu Tóth Megyer (Maděru, Meděr, dnes Palárikovo u Nových Zámků) a později se jejich potomci usadili blíže starého domova na vsetínském panství Mikuláše Pázmányho z Panaszu na nové osadě Zděchov. Podnětem vyprávění mohou být ústně tradované reminiscence na skutečné nepokoje v zuberských hamrech v polovině 18. století. Méně pravděpodob-

ně jde o ohlas na bansko-bystrické hornické povstání z roku 1526, *ukazující poměr lidí k nenáviděné vrchnosti*, jak napsal ředitel okresního archivu Ladislav Baletka.¹⁸ Pověst první uveřejnil historik F.J. Schwoy roku 1794, Řehoř Wolný ji přejal a přesně datoval údajný exodus do doby pána ze Selemberka. A pověst byla dále upravována a variována, v novější době živena známým příběhem o Daliborovi z Kozojed ze Starých pověstí českých Aloise Jiráska.¹⁹ V 17. a 18. století byla těžba rud podporována státem a mezi šlechtici se stala jakousi "módou", která se nevyhnula ani Rožnovsku. O tom, že se o ni zajímaly i nižší vrstvy, svědčí rukopisný svazek, vytvořený roku 1720 rožnovským rektorem Bartolomějem Dominikem. Jde o opis díla *Knižečka o prubřívství na zlato, stříbro, měď, olovo a všeliké jiné kovy, které se užitečně šmelcovati a prubovati mají a nutné věci jiné k tomu potřebné*, knižně vydaného roku 1552 prostějovským Janem Günthem. Dolování se zabývali i královští úředníci, kteří si nejlépe mohli opatřit potřebné státní licence. Příkladem šli moravský komorní prokurátor Jiří Stanislav Pěš a hlavní zemský advokát doktor Jan Zehendtnr z Reichersdorfu, kutající společně u Rýmařova a na Rabštejně.

Ke konci roku 1662 předložil Michael Lang, zahradník u zemského hejtmána pana hraběte Serényiho na Světlově, císaři Leopoldu I. list, v němž udává místa na Valašsku, kde by se podle jeho dobrého zdání mohlo dobývat zlato, stříbro, měď, zvonovina a sůl. Poté spolu s důchodním písařem Matyášem Leopoldem Šmaldovským z Lukova od panovníka obdrželi kutací patent, že jim při těžení drahých kovů nesmí nikdo činit překážek. Ve valašských horách se ti dobrodruzi necítili bezpečně; od zemského hejtmána si po známosti vyžádali čtyři až pět portášů jako osobní stráž. Při svých pokusech, jak rychle zbohatnout, nebyli příliš šikovnými diplomaty. Odpor vrchnosti, na jejichž drzavých se potloukali, vyvrcholil roku 1664. Rožnovští a vsetínští úředníci ztloukli, uvěznil i zakuli zlatokopovy pomocníky, jeho samého ohrožovali na životě. To vyplyvá ze stížnosti, již se nebohý Lang obrací k soudnímu tribunálu v Brně. Hledače kovů vzal císař pod svou ochranu a v březnu následujícího roku nařídil reskriptem vrchnostem v Holešově, na Vsetíně, ve Valašském Meziříčí, Lukově, Vizovicích, Brumově, Uherském Brodě a Kelči, aby na dva roky uvolnili své poddané, kteří jsou pomocníky *kutáka Langa*. Jak vidíme, pole působnosti obou pokusitelů štěstě bylo skutečně rozsáhlé. Výsledky však tomu neodpovídaly. Lang posléze práci zanechal a přepustil patent Šmaldovskému, který si počínal tak nešťastně, že byl uvězněn. Nakonec úplně zchudl, ale svá tajemství o nalezištích drahých kovů předal misionáři na Plumlově, páteru Mikuláši Lotharingovi. Ten pod kněžskou sutanou tajil srdce dobrodruha a nabízenou štafetu převzal. Porazil svého konkurenta, svobodného pána Minkvitze z Minkvitzburgu a na Lukově. (Ten roku 1669 podal královskému tribunálu v Brně seznam míst k těžení rud, která osobně prozkoumal. Ku příkladu na rožnovském panství chtěl těžit stříbro a fosfor.) V roce 1670 byl patent k prozkoumání a zřizování dolů na panstvích Lukov, Valašské Meziříčí a Vsetín udělen P. Lotharingovi. Páter misionář ze státních

a panských pokladen odčerpával hodně peněz. Kryl se oznámením, že úspěšně na Lukově našel železo, olovo, měď, zlaté žíly a sůl. V dolování mu však prý bylo poddanými zabráněno. Na smrtelném loži svěřil svá *sekreta* svobodnému pánu z Kirchbergeru, který se nechal slovy umírajícího natolik zaslepit, že si požádal sám o kutací patent. Jak on a jeho pokusy dopadly, se ale již ze starých listin nedozvíme.²⁰

Je pravděpodobné, že za Žerotínů bylo na rožnovském panství podniknuto víc podobných pokusů, částečně úspěšných. Alespoň Čeněk Kramolíš uvádí, ovšem nedoložené, že u Zubří bylo dolováno stříbro roku 1730 (jak by o tom mohl svědčit i název místní trati *Na Stříbrníku*), a že roku 1766 zde byl podniknut pokus o těžbu olova.²¹ Také stříbrné doly v Rožnově pod Hradiskem byly roku 1740 znovu otevřeny Ludvíkou Karolínou ze Žerotína. Ale po čtrnáctidenní práci, kdy byla vyčerpána voda, byla činnost pro špatnou kvalitu rudy zastavena. Nalezeny prý tehdy byly zbytky šachet s výdřevou a v hlavní štolě místnost s kamennou klenbou, vyztuženou železnými svorkami.²² Dolování tohoto typu se v našem kraji neprosadilo. Nikoliv kvůli nedostatku odborných znalostí a sil, ale jednoduše proto, že ložiska vzácných kovů zde byla velmi slabá. Byla-li vůbec nějaká. Geologické rozbory novější doby tuto možnost v podstatě vylučují.²³ Ladislav Baletka našel ovšem na starých katastrálních mapách ze začátku 19. století vyznačená místa lokální těžby - stříbrné rudy u Zubří a zlata v *Hraběš-čenském lese* na Dolní Bečvě. Spolu s ním si však nikdo nemůže být jist, zda se jedná o upozornění na skutečné zbytky šachet, či o pomístní jména trati, inspirovaná lidovým podáním.²⁴

Hospodářsky významnější bylo dobývání železné rudy. Karel ze Žerotína postavil železnou hamru v Zubří roku 1712. Ze zachovaného hospodářského výkazu meziříčského alodního panství za první poloviny r. 1726 si můžeme učinit o jejich činnosti podrobnější představu.²⁵

Hamerským inspektorem a mistrem tavby byl Leopold Krauth z Frýdlantu nad Ostravicí, který měl dostatek zkušeností z tamních železáren. On a jeho pomocník měli k ruce hamerského šafáře, drába a písaře. V hamru pracovali nastalo dva kováři, další dva až tři kováři jim pomáhali. Dále zde byli zaměstnaní dělníci, podavači a uhlíři. Dopravu pro hamry vykonávali bezplatně robotující poddaní. Ruda se těžila v Zubří jen zčásti (méně než 1/3 spotřeby), většina se vozila z Jasenice u Valašského Meziříčí. Celkem se za půl roku vytěžilo 1714 metrických centů rudy, z níž bylo ve vysoké peci vytaveno 201 metrických centů železa. Dřevěné uhlí potřebné pro provoz se vyrábělo na místě. Na jedno tavební období, trvající deset týdnů od konce dubna do konce června, se ho spotřebovalo 780 košů (přes 2000 q). A jeho výroba spotřebovala okolo 3,5 tisíce m³ dřeva (přesněji 1082 sáhů). Jak ze záznamů dále vyplývá, nebyl provoz příliš rentabilní. Mzdy a platy tvořily celou polovinu (49,9%) vynaložených nákladů, zatímco hodnota vytěžené rudy činila jen 13,6% nákladů. Zisk z prodeje hamerských výrobků, železa a dřevěného uhlí, byl (po odečtení výrobních nákladů) jen 10,6%, zatímco v jiných železárnách v té době činil 50 - 60 %!

Proto k zrušení hamru došlo již roku 1755. Mimo malou rentabilitu a dlouhotrvající vzpoury na panství, jejichž příčinou byly právě neutěšené

oměry v hamrech, hlavním důvodem k tomuto kroku byla zpráva vládní komise. Ta již tehdy viděla v tomto průmyslovém podniku nebezpečí pro celý kraj, kterému hrozilo, díky hamerskému provozu, úplné odlesnění. Výnosem z roku 1751 nařídila zastavení hutní výroby. Zbylé vodní zařízení vrchnost využila ke zřízení *hamerského mlýna a valchy*. Ostatně v té době pracovala pro Žerotín daleko lépe vybavená a výkonnější zařízení na jejich vízembursko-losinském panství ve Verněřovicích. Již roku 1700 tam stála vysoká pec s hamrem a v roce 1750 byla vybudována druhá s kompletním příslušenstvím. Valašské hamry v té době nebyly jakési buchary na výrobu náradí. (Tak nám představují například hamr v Mlýnské dolině rožnovského skanzenu - v tom případě však jde o strojní zařízení náradového hamru z jižních Čech, umístěné v budově, projektované s velkou dávkou tvůrčí fantazie.) Ve skutečnosti šlo vždy především o hutě s tavírnou rud a hamrem zkujňovacím, na němž se železná hmota rozkovávala na poddajné kusy, určené k dalšímu zpracování. Od 17. století stávaly u hamrů vysoké pece a slévárna pravidelně. Základním výrobkem bylo ploché a tyčové železo, a aby si pokrok přišel na své, v každém podniku tohoto druhu se vyráběla munice: granáty a dělové koule. Obráběcí (náradové) hamry bývaly jen někde a jejich výroba byla úzce specializovaná - např. kosy vyráběl žerotínský hamr ve Velkých Losinách.

POZNÁMKY

16 Srv. článek Dr. V. Štěpána ve Zpravodaji muzea Kroměřížska, 1986/2, str. 14-19.

17 KRAMOLIŠ, Č.: Ročenka města Rožnova pod Radhoštěm, Rožnov 1931; *ibid.*: Vlastivěda moravská. Rožnovský okres, Brno 1907; *ibid.*: román Bratři Doliňáci, Olomouc 1894 a pod. Také VÁCLAVEK, M.: Dějiny města Vsetína, Brno 1881, *ibid.*: Vlastivěda moravská. Vsačský okres, Brno 1909. Tyto historické nonsensy na pravou míru uvedl L. Baletka v článku Počátky vsi Zubří na Rožnovsku, Valašsko 11, 1967.

18 BALETKA, L.: Počátky vsi Zubří na Rožnovsku, Valašsko 11, 1967

19 SCHWOY, F.J.: Topographie vom Markgrathum Mähren, Wien 1794, WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, Brünn 1835. Pověst rozsáhle uvedená in: BAYER, F.: Rožnov, léčebné místo na Moravě, Praha 1878 a jako lidové podání ji zaznamenal KULDA, B.M.: Moravské pohádky a pověsti, Praha 1879

20 FERNAND, W.: Kronika panství vsetinského, jeho obyvatel a majitelů (Chronik der Herrschaft Wsetin ...), rkp. z r. 1890. Překlad, pořízený R. Pavlíkem r. 1957, je uložen v OVM Vsetín, i.č. K 4542

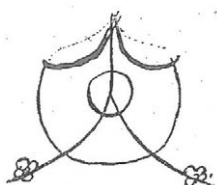
21 KRAMOLIŠ, Č.: Rožnovský okres, o.c.

22 Zprávu uvádí WOLNY, G.: Die Markgrafschaft Mähren, o.c.

23 Srv. Geologie moravských Beskyd v okolí Rožnova pod Radhoštěm, In: Sborník Státního ústavu geologického ČSR 7, 1927

24 Místo označené jako bývalý stříbrný důl (Ehemalige Silbergrube) v lokalitě Za humny v Zubří, na mapě uložené v ZA Opava, č. 687/23 a č. 637/23, zmiňuje ve svém článku L. Baletka, o.c.

25 Výkaz uveřejnil PEROUTKA, B.: Zaniklý průmysl na Rožnovsku, Valašsko 11, 1967

Vyobrazení virgule k hledání kovů a pokladů, kresba ze 17. stol. (Z rkp. v knihovně Národního muzea v Praze, podle Č. Zlbrta, Virgule a syderické kyvadlo, Praha 1922)

Včelař, z Komenského Orbis sensualium picti, Norimberk 1758

MEDAŘI

jsou bezmála také již zapomenuti, ač mělo toto řemeslo v našem regionu bohatou tradici.

Medařské artykule vydané pro rožnovské panství jsou jedním z nejstarších dokumentů o podnikání na Rožnovsku a o včelařství na Moravě vůbec.

Rozvoj pěstování včel je nepochybně spjat s osobou zakladatele městečka. Církevní šlechtic Bruno byl se včelařením dobře obeznám. Vždyť včelí vosk byl základní surovinou pro výrobu kostelních svíci a dodnes je svíce z vosku, jež připravila pilná včela, opěvována ve starodávné velikonoční liturgii. Zajištění tohoto ušlechtilého materiálu bylo hlavním popudem, proč biskup tolik dbal o rozkvět včelařství. Pamatuje na to již ve své závěti z roku 1267: *Dále ustanovujeme, aby ihned byly obnoveny a zřízeny tři zahrady pro včely, jedna ve Svitavách, jedna v Kelči a jedna v Mohelnici, a aby jak tyto zahrady, tak i včely v lesích na již řečených místech byly v péči a opatrování olomouckého kustoda (...). Med, který vzejde ze zahrad a lesa, případně všečen biskupovi, ale veškerý vosk z obojího medu se přenechá rok co rok olomouckému a kroměřížskému kostelu tak, aby dvě části byly olomouckého a jedna kroměřížského.*²⁶ Sam fakt, že biskup koncem 13. století včelíny nejen zakládá, ale i obnovuje, svědčí o starobylosti tohoto zaměstnání. Základy lze přičíst mnišským řádům, především benediktinům, kteří své hospodářské znalosti spolu s misijní činností šířili po celé Evropě. Není proto žádný div, že na Moravě se připomíná dozorce nad včelami *custos apium* již v roce 1057. Včelníci, provozující svou živnost, jsou zmíněni roku 1197 a v roce 1210 stála v Kroměříži krčma na nalévání medoviny. Zatímco v klášterech se již tehdy pěstovalo včelařství umělé (v úlech), na biskupských statcích se rozmáhala převážně přirozené včelařství lesní (brtnictví).

Při starším lesním včelaření byl vyhledán v lese objemný kmen. Ten se vydlabal, ve vzniklé dutině se upravila příčná *bídélka* a otvor se uzavřel deskou, v níž bylo vyvrtáno česno. Tak vznikla *brť*. Při zahradním včelaření se do sadu postavil včelín podobného typu, vyřezaný z kusu špaluku, *klátu*. Tyto včelíny *klátové*, chráněné proti dešti štíhlovou stříškou, pod níž majitel schovává včelařské potřeby, můžeme dodnes vidět ojediněle na valašských pasekách. Klátový úl se od brť lišil jen velmi málo - především tím, že byl přenosný, mobilní, dále uspořádaným "bídélkem", která nebyla dlabána vodorovně či poschodovitě jako ve stromě, ale svisle. Výrazným znakem klátového úlu je vyřezávané a polychromované česno na jeho čelní straně. O rožnovském včelařství máme zprávy z grun-

tovních knih. Rožnovský purkmistr Petr Kovář při prodeji gruntu roku 1564 odkazuje tři včelstva různým osobám, v roce 1578 při prodeji gruntu po nebožtíku Mičkovi v Tylovicích byly *přidány k tomu gruntu čtyři koně, vůz, pluh, brány, dvě svině, osmero slepic a včelíc tolikéž*. V závěti Jana Tomka z Bečvy, psané roku 1700, je zmínka dokonce o 28 včelstvech tohoto bohatého hospodáře. Ke konci 16. století měli včelaři v Rožnově již svůj cech a své zákony. Řídili se nařízeními správce, *lamfojta* či *landfojta*. Listina práva medařského byla předkům dána *Bernardem ze Žerotína a na Meziříčí (...)* před sv. Janem Křtitelem léta 1591. Další listina stejného rázu byla vydána *týmž medařům* jeho nástupcem Jetřichem ze Žerotína *v sobotu po památce Panny Doroty léta 1613*.²⁷ Tyto dokumenty jsou nejstaršími doklady organizovaného včelařství na Moravě, i když podle Václava Royta na Valašsku vstupovali včelaři do bratrstev za účelem lepšího zdaru své živnosti již ve 14. století.²⁸

Začtème se do starých listin. První z nich začíná: *Jsou přede mne předstoupili lamfojt a jiní medaře, kteří včely své na panství meziříčském a rožnovském mají ...* - dokládá tedy tradici ještě starší. Dozvíme se, že medaři si svého správce volili. (Vrchnost ovšem musela volbu potvrdit). Kdokoliv by chtěl být medařem, udává se dále, *ten každý má se landfojtu ohlásiti a ku právu medařskému připověditi*. To nebylo ovšem zadarmo, musel složit *připovědního dva groše a devět peněz bílých* zaplatil za cejch, který mu byl přidělen, aby si jím značkoval v lese dřevo, vhodné na brť. Takto označený kmen mu byl rezervován po dobu roku a tří dnů. Pokud do něho v tomto čase nenasadil své včelstvo, musel zaplatit pokutu - a brť propadla opět cechu. V panských lesích měli brtníci velkou volnost. S vědomím hajného si mohli utít *pro oule* jakékoliv potřebné dřevo, krom lípy. Naopak hajný byl povinen *bedlivě dohlédati, aby ostatní lidé v lese blízko brť, v kterých by včely byly, pasek dělali a oplahovati nedopouštěli, tolikéž lípy, javory, rokyty, střešňovi a jiného dříví, z kterého včely užitek berou a pastvu mají, na škodu medařům, bez dovolení jejich neroubali*. Brť se otvíraly k usazování včelstev *do téhodne po Svatém Duše a na Mateř Boží zase*, pod dohledem *lamfojta* a jiných přísežných osob. Představený také zkoumal zničené nebo uschlé brť, dohlížel, aby majitelé včas registrovali nově nabytá včelstva, a rovnal drobné různice. Závažnější *causy* řešil *medařský soud od starodávna nařízený*. Takovými těžkými prohřešky bylo: zatajení roje (z něhož medař "zapomněl" zaplatit poplatek); když si někdo *ukořistoval roj, který byl ušel* (patřil odevzdat do panského včelína) a zatajování nemoci včelstev, *takže by pro nečasné opatření k zkáze a záhubě drahně včel přijíti musilo*. A protože poslední nešvar byl rozšířen, vyhradil si potrestání viníka sám majitel državy. Medaři byli povinni odvádět plat 1 bílého groše z každého starého včelstva, *a chtěl-li by kdo více v nově sobě včelín dělati, ten bude povinen prvé se mnou o plat se umluvit*, dodává vrchnost roku 1591.

Pan Jetřich potvrdil po dvaceti letech *včelníkům* tyto artykule, *kteřé sobě dané mají od dobrého a slavného paměti pána, pana Bernarda ze Žerotína, pana otce mého milého*. A to beze všeho porušení, *jsouc k nim láskou a milostí nakloněn a tomu chtíc*,

aby v pořádku svém se lépe řídili a snášeti mohli, pro uvarování dalších nesnází a škod, kteréž by z nesvornosti mezi nimi pojití mohly. Tato preambule svědčí o tom, že potvrzení listu předcházela nějaká větší nevole a rozmiška v cechu. Snad proto Jetřich artikule rozšířil o podrobné instrukce o medařském soudu. Scházel se jednou v roce, to outerý po sv. Matěji apoštolu Páně. Na něm všichni medaři a hejní (hajni) za přítomnosti vrchnostenského úředníka mezi sebou obnovili ouřad. Ouřad čili hlavní orgán cechu tvořilo šest osob: lamfojt, purgmistr a konšelé čtyři. Ten, kdo se k soudu nedostavil, zaplatil pokutu 4 groše. Kdo by porubal dřevo, sloužící včelám k pastvě, má dát pokuty 2 funty pepře k ruce Jeho Milosti Pánu a do společnosti medařské 1 groš. Dále pokračují stížnosti na zatajování chorob a nákazy včelstev - tresty budou přísnější, poněvadž nyní se to zhusta trefuje. Zde si vymíní právo vrchnost, stejně jako v případě zlodějí včel a toho, kdo by o takovém bráči zvěděl a o něm neoznámil. A vůbec - kdo lamfojta v něčem neposlechne, zaplatí pokutu 5 grošů, stejně jako ten, kdo v době zavření brti, od svátku sv. Trojice do Nanebevzetí Panny Marie, bude přistižen s provazem medařským mezi brti. Jiná ustanovení se týkají přímo jednání na medařském soudu. Ten probíhal patrně velmi hlučně a chaoticky; víme totiž z dalšího, že si tam všichni mohli převélece levně zavdat medoviny. Item má-li kdo s kým činiti, ten má poctivě žalobu svú přednésti bez hádek a utrhaní a druhá strana vyslyší tu žalobu, pěkně odpověď dáti má. Jestliže by pak jeden druhému v řeč vskakoval a z toho svady vzešly, z takového medaře 4 groše bílé vziť mají. Závěrem listu slibuje pan Jetřich ze Žerotína: Já i budoucí erbové a potomci moji nad takovým chvalitebným pořádkem ruku milostivou a ochrannou držeti chceme a budeme.²⁹

Později vrchnost začala vybírat poplatky ze včelaření na svých lesních a polních pozemcích. Ale ten, kdo měl včely na svém vlastním poli, sadě nebo zahrádě, byl od platby osvobozen. Proto se začaly včeliny stavět především v těchto místech ještě dávno předtím, než to přímo nařídil vladařský včelařský patent z roku 1776. Vláda v té době pečovala o rozvoj oboru nejen patenty a výnosy, ale především zakládáním včelařských škol, poskytováním dotací a odměn dobrým pracovníkům a širitelům této ušlechtilé záliby. Chvályhodný státní zájem brzy opadl a péči o včelaření převzaly soukromé spolky.³⁰

V 18. století bylo v Rožnově 50 polních včelínů, z nichž se ještě koncem století minulého zachovalo 11 v těsné blízkosti města. Jeden za vodů, tři na

Klátový úl s vyřezávanými česny v rožnovském muzeu v přírodě, dnešní stav

Kútech, tři na Drahách, dva na Uhliskách, jeden pod Zámčiskem a jeden v Odranci. I pozůstalostní soupisy svědčí o tom, že včelařství bylo oblíbeným zaměstnáním našich předků. Například v pozůstalosti po Michalu Kramolišovi je v roce 1830 uvedeno 28 brtí včel, Jiřík Bil po sobě zanechal v roce 1832 úl troják javorový a v něm dvě včely (rozuměj včelstva), dvoják bukový, dvoják javorový, dvoják jedlový, Michal Divín v roce 1847 odkázal potomkům 6 včelstev v ceně po 6 zlatých a Josef Kopecký o rok později vlastnil včelín, oceněný na 100 zlatých.³¹ Roku 1900 bylo na panství celkem 874 úlů. Nejvíce stálo v Rožnově (155 kusů), ve Velkých Karlovicích (173 kusy) a v Zubří (145 kusů), zatímco například v blízkých Házovicích byly úly v tu dobu jen tři.

Dnes místní medařskou slávu připomínají jen úly s vyřezávanými a malovanými česny ve Valašském muzeu v přírodě. Na pohlednicích, ba i na poštovních známkách obletěly snad celý svět. Svého času také byly jakýmsi emblémem muzea. Ta nejstarší muzejní česna, která jsou vynikajícími doklady lidového řezbářství 2. pol. 19. století, byla do skanzenu dovezena z obce Ženkla-va na Strambersku, osídlené od středověku až po konec druhé světové války převážně německým etnikem. A novější plastiky vyřezal ve třicátých letech tohoto století akademický sochař Miloslav Bublík, profesor odborné dřevařské školy ve Valašském Meziříčí.³² Jiná zase vznikla na popud aktivního člena muzejního spolku Bohuslava Kramoliše v řezbářské dílně házovického rolníka a umělce samouka Ludvíka Kulišáka, a ještě další vytvořil zas jiný samouk, Josef Randýsek z Velké Lhoty.³³

POZNÁMKY

26 "Item statuimus, ut instaurentur et fiant in continenti tres apium orti, unus in Suitaia, unus in Ghelz et in Mohelniz unus, et quod tam orti quam etiam apes in silvis per loca iam dicta sint in cura et custodia custodis Olomucensis ... Mel, quod de ortis et de silva proveniet, cedet totaliter episcopo, sed cera tota de utroque melle pro Olomucensis et Cremserensi ecclesiis, ita quod due partes sint Olomucensis et una Cremserensi annis angulis relinquatur".

27 Obě jsou dochovány v opisech v kronice Ondřeje Sívého v archivu OVM Vsetín - VM (HL 2223)

28 ROYT, V.: O včelařství českém za starých časů a bývalém tovaryšstvu Valaško-Meziříckých a Rožnovských, ČMM 1, 1896

29 Josef Tvarůžek ve svých článkách za autora většiny zde citovaných ustanovení považuje až pana Baltazara ze Žerotína. Srovnáním dokumentů však vyplývá, že ten ve svém nařízení z roku 1635 pouze (za použití stejných formulací) schválil a v detailech rozmnožil mnou citované nařízení z roku 1613. Srv.: TVARŮŽEK, J.: Medařské artikule na Valašsku, Dolina Urgatina 5, 1951.

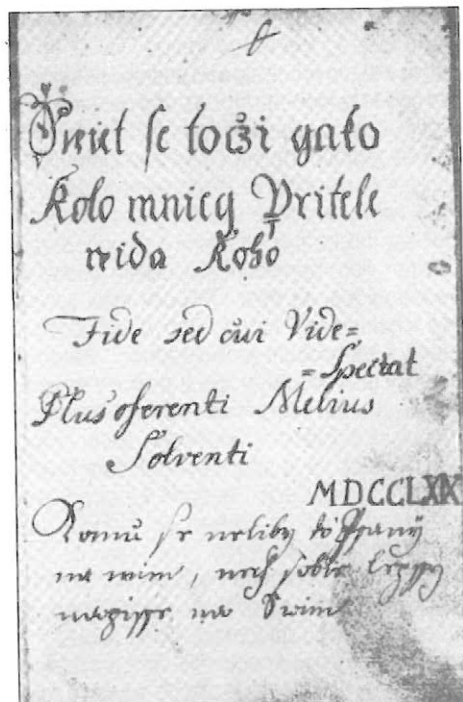
30 ČERNÝ, V.: Z dějin včelařské školy v Čechách (1776-1781), Český včelař, 61, 1927

31 ZA Opava, fond Valašské Meziříčí - Rožnov, pozůstalostní spisy K 51 an.

32 Miloslav Bublík (1889 v Hnojicích u Šternberka - 1961 ve Val. Meziříčí). "Sochař ve Val. Meziříčí, abs. pražské Um. prům. školy 1911, prof. stát. odbor. školy. Pam. deska red. Kotka v Mor. Ostravě, poprsí T.G. Masaryka (dřevorezba), socha min. dr. Beneše v Novém Jičíně. Člen K.V.U. Aleš v Brně." (TOMAN, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců I., Praha 1947)

33 BALÁŠ, E.: Valašský lidový umělec Josef Randýsek, Český lid 51, 1964 et Československá etnografie 4, 1956; MELNIKOVA-PAPOUŠKOVÁ, N.: Figurální zdobené úly, Věci a lidé 4, 1954.

O valašských lidových úlech JEŘÁBEK, R.: Identifikace obličejových česů z východní Moravy, Český lid 53, 1966, ibid.: O mythologizaci v lidovém umění, Český lid 51, 1964; KOTALÍK, J.: Valašské lidové úly, Dolina Urgatina 5, 1951, aj.

Titulní list kroniky

O podivných věcech a zázracích božích, kteréž se dály při městě Holešově i okolo Holešova

Několik literárněhistorických poznámek ke Kronice holešovské

PETR ODEHNAL

Naše Valaško /respektive Valašsko/ je neodmyslitelně spjato s historickou Vlastou Fialovou. Mezi její nejvýznamnější odborné počiny patří edice Kroniky holešovské. Vlasta Fialová vydala text tohoto pozoruhodného hustě popsaného rukopisu o 39 listech /13,5 x 9 cm/ celkem dvakrát: nejprve aktuálně, po Mnichovu, v roce 1940, podruhé pak v roce 1967. Kronika obsahuje zápisky od roku 1615 do září 1645. Hodnota textu jako dobového zpravodaje byla zvýhodněna již několikrát¹⁾, v tomto článku bych chtěl kromě několika poznámek k práci kroniky s informacemi věnovat pozornost otázce literární hodnoty textu a především "autorovi" těchto zápisů.

Co o "autorovi" kroniky víme? Málo - na první pohled pouze poznáváme velkou zbožnost, jistou míru vzdělanosti, zvědavost, pověřivost, silný vztah k půdě, citíme i postoj k některým událostem.

Podnětem k zapisování dějů v Holešově a okolí byly náboženské /rekatolizační/ krivdy.

Když byla postupem času náboženská otázka pohlcena válkou, stala se ze zápisů kronika válečných let. "Písmák" psal vědomě místní kroniku, zaznamenával totiž především události, které se týkaly či brzy mohly týkat Holešova. Platí to zejména o pohybech vojsk. Proto se v kronice nedočkeme /ač "písmák" jistě takové informace měl/ o Bílé hoře, o staroměstské popravě a podobně. Kromě významu pro Holešov byla jakousi druhou cenzurou "písmákova" víra: strnil Fridrichovi Falckému, nezaznamenal nic z příběhu Jana Sarkandra, který byl od roku 1615 holešovským knězem, a podobně.

Původ svých informací kronika neuvádí, občas však čteme, že zapisovatel něco někde slyšel, něco, co se povídá /"pravili, že", "vypravovalo se, že"/. Šíření informací pomáhal strach, obchod, přesuny vojsk, ale i poutníci a tuláci. V nejisté době byly nové zprávy velice žádané, nejvíce sluchu bylo, pochopitelně, popíráno zprávám o pohybech armád /strach, naděje/ a o "zázracích" /naděje, strach/. Na lidové podání zpráv ukazují například i záměny osob či komolení jmen /Bokaj, Adam Čejkovský²⁾/.

"Písmák" nevyšetřovává válečné souvislosti, je dobově přiznačné, že kronika postrádá větší nadhled, který by analýzu umožnil. Pouze jako hospodář chápe zapisovatel příčiny drahoty a hladu. Přesto se na několika místech setkáváme s pokusem o jisté hodnocení, například k roku 1619 čteme: "A takž toho léta vyhnali Jezovity z Čech i z Moravy pro ty příčiny, že na panský místa dosedati chtěli a tam pánům jakž z Čech, tak i v Moravě rozkazovati a jimi vládnouti chtěli."

Z hlediska literárních žánrů náleží kronika mezi memoárové texty. Tyto texty se svým charakterem vymykají dobovým požadavkům kladeným poetikami na beletristickou tvorbu /žádáno bylo především duchovní téma a formální dokonalost díla/. Tvůrci ve svých dílech vidí jiný smysl a cíl, a proto důraz na estetické kvality těchto textů byl malý nebo i žádný.³⁾ Kroniky jsou kvalitním historickým pramenem a tak byla dosud tato díla převážně hodnocena. Objevily se však i snahy upozornit na estetické hodnoty některých kronik⁴⁾.

Neodmyslitelnou součástí barokního světa je iracionalita: pozornost lidu se upínala k různým symbolickým ukazům a jevům. Lidé v nich spatřovali znamení od Boha. Zprávy o těchto "událostech" se snad šířily rychleji než zprávy o pohybech armád. /Povídalo se i o tom, co se odehrálo velmi daleko: Kronika holešovská zaznamenala k roku 1630 zprávu o dešti síry v Hradci Králové./ Někdy takové zápisy dokonce ovládly text Kroniky /všech pět zápisů z roku 1629 má právě tento charakter/. Většina ukazů je spjata s počasím, které se přece přímo dotýkalo nejvýznamnější obživy lidu - zemědělství. A právě "nadpřirozené" motivy svou podstatou absorbovaly některé literární tropy /zosobnění zvířat: mluvící kočka - 1628, alegorie: vůz tažený protisměrně dvěma muži, jedním s kalichem a druhým s mečem - 1627, jako vědomou alegorií lze snad číst i zprávu z roku 1623 o množství myši, jež způsobily neúrodu/. Nacházíme však i vědomé užití literárních figur /například častá synonymie⁵⁾/. Je tedy zřejmé, že "autor" zápisů Kroniky holešovské /pravděpodobně vlivem četby náboženských textů/ měl i jisté umělecké aspirace.

Z pohledu literárního vývoje představují memoárové texty praformy budoucí publicistiky a literatury faktu.⁶⁾

Ze skutečnosti, že text Kroniky holešovské je psán jednou rukou a jedním inkoustem, Vlasta Fialová vyvodila, že autor opsál své starší zápisky /a poté je pečlivě vsíl do kožené vazby/. Vzhledem k tomu, že zápisy kroniky končí v době, kdy Holešov zasáhl velký mor /vojsku byl zakázán vjezd do města, umíralo 12-14 lidí denně a celkově podlehl epidemii polovina obyvatelstva⁷⁾/ a kdy dokonce týden před posledním zápisem umírá na mor i "písmákova" schovanka, podlehl moru pravděpodobně i zapisovatel kroniky⁸⁾. Zdá se mi, že je nemyšlené, aby v době těžké morové epidemie, v tak vypjaté situaci, mohl někdo třídit dlouholeté zápisky, sepsat úhledně jejich výběr a pečlivě jej svázat. Toto vše je pravděpodobně dílem další osoby.

Je zde ale ještě jedna, závažnější pochybnost: je autorem všech zápisů pouze jedna osoba? - Zřejmě vlivem pozdějšího výběru /ale jistě i vlivem dalších okolností/ se stalo, že k některým létům není v kronice žádný zápis. Mezi zápisy z roku 1617 a dalšími z roku 1619 je cézura jednoho a půl roku. /Je možné, jak se domnívá Fialová, že písmák naoko podlehl "silnému přehánění" a zápisy tedy vynechal. To by se pak dalo interpretovat jako snaha zanechat dojem vlastní morální čistoty pro příklad potomkům, budoucím./ - Z roku 1631 zápisy chybí a po zápise z roku 1632 /jen opis pamětního zápisu z věže někdejšího sboru/ následuje pětiletá propast: další záznam je datován rokem 1638. Zmizel snad zájem psát o křivdách, které zaměstnávaly písmákovu pozornost a mysl již 17 let?! Dostavila se únava z přílišného množství ukazů, nadějí a zklamání? Ale že by si po celých pět let nezaznamenal nic, či při pozdějším třídění rezignoval na tak dlouhé období, když dříve prakticky ke každému létu zápisy jsou a po roce 1638 znovu? - Posledním případem významné mezery v zápisech je druhá polovina roku 1642, doba "pozdvížení" holešovských v souvislosti s povstáním Valachů. Stránky se zápisy tohoto období - mezi později paginovaným listem 29. a listem 30. - byly, jak konstatovala Vlasta Fialová, zjevně vytrženy. /Bylo to z opatrnosti? Slo o nevhodné zápisy?/

Domnívám se, že někdy po Velikonocích 1632 autor dosavadních zápisů zemřel. /Tato situace však mohla nastat i po roce 1630: zápisy z roku 1631 chybí, zápis z roku 1632 je opisem pamětního spisu./ Jeho zápisů se později ujal pokračovatel, který je autorem textu po roce 1638. Tento pak v září 1645 podlehl morové epidemii. Následně do děje vstupuje třetí osoba, která zápisy vybrala, uspořádala a svázala. Máme tedy před sebou pravděpodobně jistou kronikářskou tradici, která svou podstatou ukazuje na autorský okruh rodinný /nebo i česko-bratrský?/.

Vzhledem k těmto předpokladům je nutné si položit otázku, zda se dá ze zápisů odlišit osobnost autora prvního /zakladatele/ od jeho pokračovatele. - Zakladatel kroniky se projevoval zásadně neutrální er-formou /ač se v době zvýšeného nebezpečí - a tedy v době silnější pocítované pospolitosti - objevuje změna formy: "my", viz v roce 1621/, ale jako "já", jako

individuum, se projevil až pokračovatel /1643: "Přibral jsem se zasy z Vlčkovy domů. A tak jsem již doma zůstával až dosti s velikými strachy.", 1645: "Umřela jest mně chovanice Mandá.",/. - Shledáváme také znatelně realističtější pohled a řeč pokračovatele. Symbolické či "nadpřirozené" úkazy zaznamenal jen čtyři, což svědčí i o jeho jisté míře kritičnosti. /Viz i poznámku ke zprávě z roku 1645 o ženě z Malenovic, kterou, když seděla u ohniště, zabil hrom, jenž proletěl komínem: "to se vskutku stalo"./ - Pokračovatel projevoval mnohem menší zájem o válečné operace, naopak stoupá počet záznamů o chodu města, a to i ze sféry katolické církve /oprava kostela, kostelních varhan, zbudování nového oltáře, úmrtí a pohřeb kněze/. - Byli-li zakladatel Valaši svým povstáním ve dvacátých letech docela sympatičtí, realističtější pokračovatel při záznamech o povstání ze čtyřicátých let sympatie nevyjadřuje nikomu. /Svédové jsou ovšem označováni jako "nepřátelští". Byli nepřátelští všichni, kdo rabovali, či lidé jiné víry?! - Snad, že pokračovatel nezažil rekatolizační tlak na vlastní kůži a na vlastním hospodářství, je ve věcech víry umírněnější, podle zpráv o katolické církvi a vztahu ke Švédům jako k nepřátelským se dokonce zdá, že jeho víra již byla katolická. Pochybnost však vnáší zmínka z roku 1638 o krvavém dešti na domy odpadlíků. /Nastala změna víry později?! - Jsou tyto pochybnosti způsobeny prací "redaktora"?/

Kronika holešovská je důležitým pramenem pro historiky, umožnila totiž například rekonstrukci válečných operací třicetileté války na Moravě a valašských povstání, poskytuje řadu cenných informací pro regionální dějiny, navíc jde možná o nejlepší dobové zrcadlo rekatolizační politiky⁹⁾. Neměla by však být opomíjena ani literární hodnota textu, byť nedosahuje úrovně Lamentace. Chtěl jsem zde především doložit, že autorství Kroniky nelze připisovat jedné osobě, ale že tato památka je pravděpodobně výsledkem jakési kronikářské tradice - dvou zapisovatelů a jednoho "redaktora". A nyní se tedy nabízí příležitost pramenným bádáním identifikovat holešovské písmáky. Podají se to?

POZNÁMKY

1/ Nejvýznamnějším počinem v tomto směru byla edice Josefa Polišenského *Kniha o bolesti a smutku, Výbor z moravských kronik XVII. století* /Praha 1948/. Polišenský informace Kroniky holešovské využil i v práci *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století* /Praha 1970/. - S informacemi Kroniky pracoval také Dostál, F.: *Valašská povstání za třicetileté války 1621-1644*, /Praha 1956/.

2/ Polišenský, J. /ed./: *doslov ke Kniže o bolesti a smutku*.

3/ Sobotková, M.: *České memoáry 17. století /Žánrová analýza memoárových textů/*. Disertační práce, Olomouc 1993.

4/ Kopecký, M.: *K moravským pololídovými kronikám 17. a 18. století*. VVM 18, 1966, s. 277-282.

5/ Na častou synonymii v některých pololídových kronikách upozornil právě Kopecký, cit. op..

6/ Sobotková, M.: cit. op..

7/ Polišenský, J. /ed./: cit. op. 1948.

8/ Polišenský, J. /ed./: cit. op. 1948.

9/ Sobotková, M.: cit. op..

Čestný diplom Snahy M. Urbánkovi z 11.11.1913 (ve sbírkách OVM Vsetín)

“DÁVÁM, CO MÁM,
... ALE OD SRDCA A RÁD”

k 150. výročí narození Michala Urbánka

HANA JABŮRKOVÁ

Byl by asi vzácnou výjimkou člověk, který by si s přibývajícím věkem nepoložil otázky typu: Mám co předat dál? Co tady po mně jednou zůstane, kromě nestálé vzpomínky v srdcích mých nejbližších? Je smutné, když nakonec zbude jen pouhý pomník s konvenčním smutečním nápisem, více či méně okázalou uměleckou výzdobou a ...nic víc. Na věčnou památku blízkým pozůstalým!

Vzácní jsou lidé, kteří pomníky vlastního úsilí staví už během svého života; navíc s patřičným gustem a užitekem pro druhé. K takovým šťastlivcům patřil i vsetínský stavitel - architekt Michal Urbánek. Místo posledního odpočinku Michala Urbánka na vsetínském hřbitově je ohraničeno jen prostou žulovou deskou s jeho jménem a jmény nejbližších rodinných příslušníků z rodů Erbenů a Kohmů. Pokud předem neznáte polohu skromného hrobu, těžko jej napoprvé naleznete. Výsledky Urbánkovy činnosti práce pro rozkvět města Vsetína, jemuž věnoval už před více než sto lety všechn svůj vlastenecký elán a tvůrčí schopnosti, však dodnes nejsou k přehlédnutí.

Základní životopisná data architekta Michala Urbánka byla v minulosti již několikrát tiskem zveřejněna¹⁾. Proto v tomto příspěvku navíc nabízíme některé vybrané pasáže z vlastního curriculum vitae, sepsaného samotným Urbánkem v roce 1910²⁾. Možná nám leccos napoví o jeho povahových rysech, širokém profesionálním záběru i všeobjímajících zájmech společenských, které byly vždy v úzkém sepětí se zájmy osobními.

Michal Urbánek se narodil 19. září 1849 ve Vsetíně v rodině zednického mistra, později rovněž chvalně známého stavitele Michala Urbánka staršího. Touhu po vzdělání, houževnatost a cílevědomost mladého Urbánka, který se chtěl věnovat otcovské profesi, dokládá následující osobní výpověď:

“Na Vsetíně navštěvoval jsem nejdřív obecnou školu, pak soukromé té doby zřízené tu školy, až jsem v červenci roku 1859 složil na hlav-

Student M. Urbánek na poč. 70. let 19. stol. v čestné funkci praporečnicka brněnského Sokola

M. Urbánek ve valašském kroji v době konání NVČ v Praze v r. 1895

ní škole v Novém Jičíně zkoušku ze čtvrté třídy s výtečným prospěchem. Jsa chůrav študival jsem doma na Vsetíně roku 1859/60 soukromě první třídu nižší reálky, podrobil se zkouškám na tehdejší nižší reálce v Novém Jičíně, a obstál při nich s výtečným prospěchem. Dále studoval jsem roku 1860/61 na reální škole u Piaristů v Praze druhou třídu, a ostatní třetí třídu nižší reálky jak i tehdejší tři třídy vyšší reální školy od října roku 1861 až do konce července roku 1865 na c.k. vyšší reální škole v Olomouci vesměs s velmi dobrým prospěchem. Jsa dle tehdejších ustanovení o připuštění študování na tehdejších technikách, kteréž vyžadovaly dokončený 18. rok věku svého, příliš mladý, byl jsem teprva 16 roků starý, a chtěje se věnovati povolání mého otce "stavitelství", rozhodl se můj otec, abych co praktikant zůstal u něho a se v stavitelství pod jeho bedlivým a obezřetným vedením než dospěji ku vstupu na technické vyšší školy tehdy požadovaného věku, v přípravě k těmto študijím prakticky co nejvíce vzdělal.

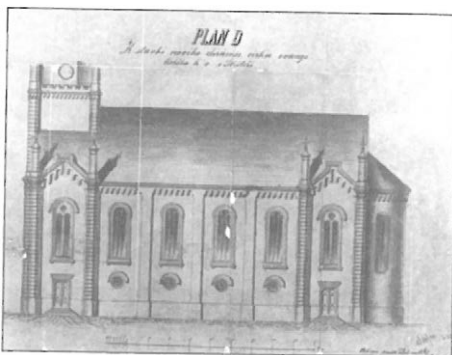
Po třech takto co nejlépe využitkováných letech vstoupil jsem na c.k. vysoké technické školy v Brně, kteréž právě v té době na takové odbornými školami z dřívějšího c.k. technického ústavu přeměněné byly. V třech po sobě následujících letech roků 1869, 1870 a 1871 vyštudoval jsem školu stavitelského inženýrství, podrobiv se tehdejšímu ustanoveným státním zkouškám ze všech předmětů následkem usilovného a pilného studování, ku němž mě dvouletá praktická příprava pod znamenitým přísným vedením mého otce znamenitě přispěla."

Po studiích se Urbánek vrátil k rodičům, kteří se zatím v roce 1865 přestěhovali ze Vsetína do Dohnán u Púchova v tehdejších Uhrách. Tam v postavení společníka otcova stavitelství pracoval až do roku 1873, po smrti otce pak se švagrem Eduardem Erbenem pod hlavičkou firmy "Michala Urbánka synové" až do roku 1882. V té době navrhoval a prováděl přede-

vším stavby technického charakteru při hospodářských dvorech na panstvích Trenčanské a Liptovské stolice, jako byly pily, lesní plaviska, úřednické byty, přestavba pivovaru a pod. Jeho dalšími samostatnými stavbami byly církevní budovy, a to kostely pro římskokatolicou i evangelickou církev a židovské synagogy. První zkušenosti získal na Slovensku i při stavbách školních a městských budov, včetně domů lázeňských.

Zakázka na přestavbu evangelického kostela ve Vsetíně pak natrvalo změnila místo jeho působení. A tak v roce 1882 začíná další kapitola jeho života:

"V roku 1881 byl jsem povolán ku zdělání návrhu a stavebních nárysů i operátů k novostavbě evang. augsb. vyzn. kostela v mém rodném městě na Vsetín, kde mně též provedení stavby této svěřeno bylo, a poněvač mezi stavbou touto projevil se čím dále tím více důvěra obecnstva tohoto mého rodiska a jeho okolí ke mně co odborníku i občanu, odhodlal jsem se usídliti se zde. Tento úmysl provedl jsem také roku 1882 a byla mně na základě mých předložených vysvědčení jak o mých študiích tak o mém praktickém doposavadním zaměstnání v mém povolání ještě téhož roku veveslav-ným c.k. místodržitelstvím Moravským stavitelská koncese udělena, kterouž až doposud zde na Vsetíně, a od roku 1908 také udělením mně povolení veveslav. c. k. místodržitelstvím Moravským moci si zřídití podrůžný pobočný závod stavitelský v Moravských Budějovicích, v tomto městě provádím."

Urbánkův plán přestavby evangelického trojlodního kostela ve Stříteži z r. 1867 (ve sbírkách OVM Vsetín)

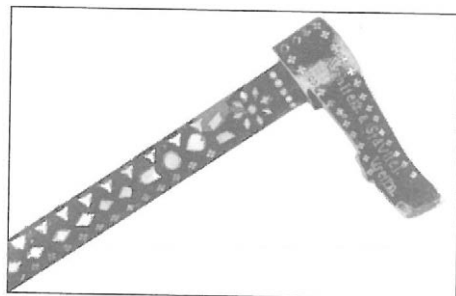
"Od doby mého usídlení se v rodném mém městě Vsetíně tedy od roku 1882 vypracoval jsem mnoho návrhů stavebních a provedl dotyčné stavby zvláště a hlavně zde na Vsetíně v nastalém utěšeném vzrůstu a rozmachu našeho města, mezi jiným již vzpomenutou novostavbu evang. augsb. vyzn. kostela s farou, velkou opravu a přestavbu řím. katol. kostela s farní budovou, opravu a přestavbu evang. reform. kostela s farou a bývalou konfesijní školní budovu, mnoha přízemních a poschodových obytných a obchodních domů, dvojposchodového domu obchodního a obytného Bratří Kohnů, dvojposchodového hotelu "Josef Životský", zdejší nové radnice obecní, počáteční přestavby a přístavby velkých továren pp. Bratří Thonetů, a první rak. akciové společnosti Jak. a Jos. Kohnů s novostavbami úřednických a dělnických bytů obou továrních závodů, novostavbu a rozšíření továrny nožířské pp. Bratří Bubelových s dělnickými byty, stavbu parní pily a přestavbu

starobylých domů "Maštaliska" zdejšího velkostatku Vsetínského pp. Bratří Thonetů, novostavbu zdejší nyní obecní elektrické centrály se strojním mlýnem s pohonem o parním stroji a vodní turbínou, s betonovým žlabem, takovým jalovým korytem a takovou výpustou i vyzděným nadklenutým odchodem mlýnské strouhy, a vypracoval jsem návrhy i se stavebními nárysy a operáty na novostavby zdejších dvou velkých školních budov pro obecné a měšťanské školy jubilejních jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. v roku 1888 u evang. augsb. vyzn. kostela na Horním městě, a roku 1908/9 na "Svárově" na Dolním městě, při jejíž stavbě prováděl jsem technický dozor."

Nejen v samotném Vsetíně - sídle Urbánkovy vlastní projekční kanceláře, dnes nacházíme jeho stavby, charakteristické svým historizujícím pojetím, tolik oblíbeným právě v posledních desetiletích minulého století. Rovněž v okolí svého rodného města stavěl mnoho větších i menších budov. Po zkázonosných požárech ve Vizovicích (1887) a ve Valašských Kloboukách (1896) tam Urbánek vystavěl nové školní budovy, ve Vizovicích velký hotel s dvoranou a divadelním jevištěm, ve Valašských Kloboukách pak rozsáhlý Besední dům. Stavitelský ateliér M. Urbánka se podepsal i na návrzích, úpravách a stavbách nových budov obecných škol v Hovězí na Bařinách, Malé Lhotě u Valašského Meziříčí, Jablůnce, Léskovém ve Velkých Karlovicích, Janově (Johanově), Jasence a v Jasenicích u Vsetína, v Liptále, v Rokytnici, na Bystřičce, v Neobuzi u Slušovic a Všemíně. K jeho zakázkám patřilo také mnoho vodních, silničních a mostních staveb.

O Urbánkově společenské aktivitě, srovnatelné s jeho aktivitou profesní, svědčí i jeho členství, často i vedoucí postavení v nejrůznějších spolcích a sdruženích:

"Konečně podotýkám, že jsem od roku 1882 dekrétem slav. c. k. okresního soudu zdejšího ze dne 22. X. poř. č. 7672 j. až doposud ustanoveným soudně přísahaným odborným znalcem a odhadcem, byl jsem po 15 roků od roku 1888 až do roku 1903 předsedou společenstva živností stavebních okresu Vsetínského na Vsetíně,

Osobní předměty z pozůstalosti M. Urbánka: valaška vybíjená perleti a sokolská trubka

a asi po dvě neb tři období místopředsedou a předsedou okresní nemocenské pokladny zdejší, 20 roků byl jsem pokladníkem správního výboru pokračovací průmyslové školy učňů a jsem nyní jmenovaným zástupcem veleslavného c. k. ministerstva ve správních výkonech zdejších pokračovacích průmyslových škol učňů a dívčích. Jsem členem obecního zastupitelstva a co takový členem stavebního a pak i nemocničního odboru. Tohoto roku také členem místní školní rady a jejím místopředsedou. Od dubna 1882 jsem členem spolku dobrovolných hasičů našeho města, od roku 1884 členem jeho výboru – co důvěrník lezců, jichž hejtnanem jsem býval, také po několik období místoveličkem a veličkem. Za 25 roční mou činnost byl jsem roku 1907 odměněn záslužnou hasičskou medailí Jeho Veličenstva našim mocnářem založenou a hasičstvu dobrovolní věnovanou. 42 roků jsem členem tělocvičné jednoty Sokol v Brně, jejímž zakládajícím členem jsem, nyní od r. 1893 na Vsetíně až doposud starostou, od téhož roku až do roku 1896 byl jsem náměstkem starosty a od roku 1896 až doposud jsem starostou Moravsko-Slezské Obce Sokolské, a od roku 1904 od připojení téže k jednotné České Obci Sokolské v Praze, kteráž mně roku 1907 udělila a vyznamenala velkou její medailí.”

Michala Urbánka jako upřímného vlastence a člověka velkého ducha a dobrého srdce charakterizují dochované dopisy³⁾, které si vyměňoval v průběhu let 1896 - 1912 se svým přítelem Mikolášem Alšem. Jejich doživotní přátelství se zrodilo na Národopisné výstavě českoslovanské v Praze r. 1895, pro kterou Urbánek, společně se svým tehdejším asistentem architektem Dušanem S. Jurkovičem, projektoval kompozici “valašské dědiny”. Jejich osobní i

rodinné vztahy se utužily pozdějšími vzájemnými návštěvami, z nichž ta první - Alšova u Urbánků ve Vsetíně v létě 1896, byla naplánována především za účelem Alšovy umělecké výpomoci na výzdobě staveb realizovaných právě M. Urbánkem. Vždyť co mohlo být pro člověka Urbánkova formátu uspokojivějšího, než spojení příjemného s užitečným, tedy zájmů profesních se zájmy osobními? V improvizovaném Alšově ateliéru na půdě Urbánkova rodinného domu tak vznikly návrhy pro nástěnnou výzdobu jídelny na Radhošti, návrhy na sgrafita vsetínské Občanské záložny i návrhy na později realizované reliéfní medailony pro novou vsetínskou radnici.

Urbánkovu “člověčinu” je možné vycítit už z prvního dopisu Alšovi, kde se pisatel zmiňuje o tragických událostech velkého požáru ve Valašských Kloboukách v červenci r. 1896:

“Hořelo tam ovšem i několik dnů po sobě, padly v oběť asi 4 lidské životy, síla různého dobytka, drůbeže, zkrátka dopuštění boží! - Na Vsetíně ustavili jsme hned výpomocný výbor, poslali tam hned po ohni, ba ještě i včas požáru 780 pecní chleba v ceně zl. 245 - nasbírali ihned přes 2 400 úplných obleků i s prádlem, mužských, ženských, pak do 3 týdnů per zl. 2 000, - hotových peněz! Toť Bůh opět tvořil divy lidskými srdci! Radost báječnou jsem měl! Sám nasbíral jsem přes 600 zl.!”

Urbánek se však nestyděl ani docela otevřeně a se smyslem pro humor projevit své lidské slabosti:

“Ano, drahý mistře, bylo nám všem, avšak nejvíce mně a moji milé rodince po odchodu Vašem, vzácný příteli, velice, velmi za Vámi a po Vaši rozmilé, ušlechtilé a vpravdě staročeské společnosti - teskno!... Věřu nezapomeneme nikdy na ty svátky, které jste nám Vaši přítomností

způsobil. Dočkáme-li se jich kdy ještě jednou, snad vícekrát, snad každý rok? Těšíme se blahou naději...”

“Bůh ví, udělal jste ze mne jistě bohatýra Juráše, kdežto já su enem takový ubohý valašský zbujník Juráš, který sem a tam někdy aj silně popíjám - ale věru jak čert málo zabíjí! Lebo mám krk či hrdlo velice lechtivé - bojím sa, aby ma - nevěšali!”

V dopisech nechybí ani projevy Urbánkova přátelské štědrosti:

“Především však upozorňuji Vás velectěný pane mistře a příteli, že jsem si dovolil nechat Vám ze Skalice poslati - toť se samo sebou rozumí, že na můj účet - dobrého starého vína i červeného i bílého, jež Vás zajisté v několika dnech dráhou dojde... Až ho mistře náš slavný dostanete teda na Vaše i moje zdraví a zdraví našich rodin, i té široké velké rodiny československé si pořádně zavdejte s pomocí Boží - aby nám pán Bůh chuti neodnímal! - aj vypijte!”

Michal Urbánek zemřel 26. března 1923. Jeho myšlenky dobře posloužily jeho současníkům i době, v níž žil. Jeho stavby slouží dodnes, a ty nejvýznamnější z nich se staly kulturními památkami.

POZNÁMKY

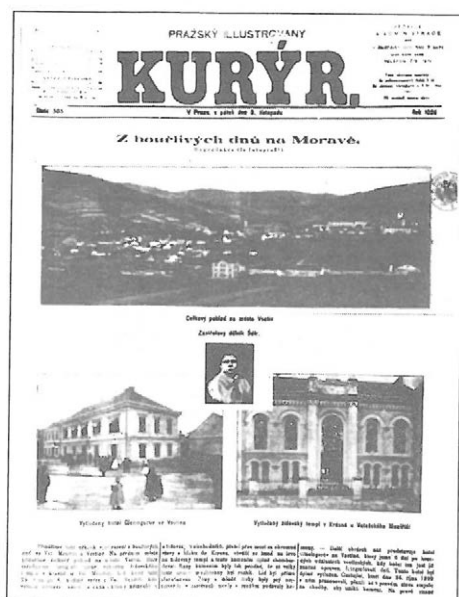
1) Václavek, M.: Dějiny města Vsetína a okresu Vsackého. Vsetín, 1901, s. 184-185. Bubela, K.: Michal Urbánek 29. IX. 1849 – 26. III. 1923. Vsacaně sobě! Věstník Družstva sokolovny na Vsetíně, 1930, č. 13, s. 4-7. Kolmačková, V.: Michal Urbánek (1849-1923). Zpravodaj města Vsetína, 1989, září, s. 10-12. Baletka, L.: Michal Urbánek (1849-1923). Zpravodaj města Vsetína, 1999, září-říjen, s. 14-15.

2) Kopie rukopisu M. Urbánka z listopadu 1910, OVM Vsetín, př. č. 386/89.

3) Opisy dopisů M. Urbánka M. Alšovi, OVM Vsetín, pozůstalost B. Kríže, P16/31.

Pohřební průvod Vsetiňanů doprovází Michala Urbánka na poslední cestě z dvorany Besedního domu na vsetínský hřbitov, 28. 3. 1923

Z bouřlivých dnů ve Vsetíně

K stému výročí krvavých událostí
roku 1899

ZDENĚK FIŠER

Vídeň, budova říšské sněmovny, 8. listopadu 1899. K řečnickému pultu přistupuje poslanec Dr. Jan Žáček s obsáhlou interpelací. Začíná hovořit a neskrývá své citové pohnutí: „Slavná sněmovno! Nejsmutnějších Dušiček mého života bylo věru letos, když navštívil jsem toho dne čerstvé hroby ubohých obětí smutných událostí v Holešově a na Vsetíně, když viděl jsem těžce raněné v těchto městech v nemocnicích, a když jsem provázal jednu z nevinných obětí k poslednímu odpočinku...“¹

Referent dále rozebíral události, ke kterým došlo v druhé polovině měsíce října v některých moravských městech. Ve třech z nich, v Přerově, Holešově a Vsetíně, skončily krvavým střetnutím mezi tamním obyvatelstvem a státní mocí, zastoupenou četníky a vojskem. Vládní a zejména vídeňské listy nepokoje následně interpretovaly jako pokus o narušení národnostního soužití mezi Čechy, Němci a zvláště Židy a přiklaly jim nezastřeně antisemitský charakter ze strany českého obyvatelstva.

Co se vlastně v uvedených místech událo?

V Přerově dne 17. října došlo ke střetnutí asi tři tisíc osob s jednotkou dragounů, kteří na koních a s tasenými šavlemi vjeli do davu. Přitom řadu lidí porazili a některé zranili sečnými ranami.

V Holešově, kde žila velká židovská komunita (roku 1899 cca 881 osob), se 22. října večer shromáždil dav asi tisíce osob, procházejících židovskou čtvrtí, vykřikujících různá hanlivá hesla a házejících kameny na domy nečeského obyvatelstva. Četníci do davu, který se odmítal rozejít, zahájili bez upozornění palbu. Na místě byly zastřeleny tři osoby, dalších osm lidí bylo zra-

něno těžce. Poslední obětí, tentokrát vojáků, asistujících dne 24. října při pohřbu zabitých občanů, se stal jeden ze zvědavců, probodnutý ve skrumáži bodákem.

Vzápětí jiskra všeobecného neklidu přeskočila do Valašského Meziříčí, kde došlo k demonstracím dne 22. října, ale především do Vsetína, kde se 24. října odehrálo poslední dějství krvavé tragédie.²

Byli to dělníci ze vsetinských továren³, kteří se osudného dne v podvečer začali shlukovat. Stále rostoucí dav se přeléval po ulicích, lidé střídavě zpívali píseň „Hej, Slované“, střídavě vykřikovali různá hesla a nadávky. Nakonec kolem dvacáté hodiny večer hloučky demonstrantů zaútočily na Glesingerův hostinec, v němž byla mnohým z nich dobře známá palírna a sklad kořalek. Skupinky začali napadat rovněž další židovské domy. Starosta Josef Černocký a členové městské rady se marně snažili přivést demonstranty k rozumu.⁴ V tu dobu četníci v počtu pěti stále ještě nečinně přihlíželi vzrůstající agresivitě davu. Pouze jejich nadřízený, policejní komisař Eduard Marhula, na pokyn starosty telefonoval do sousedního Valašského Meziříčí se žádostí o okamžité vyslání vojenské posily, potřebné k obnově pořádku.

Do jedenácté hodiny večer se shromáždilo asi tisíc osob, z větší části zvědavců, z menší agresivních jedinců, včetně nemalého počtu podnapilých mladíků. Právě ti se pokusili znovu vložit do Glesingerova domu. Tentokrát u něj narazili na četníky, kteří je opakovaně vyzývali k rozchodu. Údajně když jeden z vržených kamenů zasáhl kteréhosi četníka, jejich velitel Jan Kašpárek ztratil nervy a vydal povel k palbě. Na místě byly zabity tři osoby, dalších devět bylo zraněno těžce. Zastřelen byl Jan Hovadík (64 let) a Karel Schäffer (15 let), oba dělníci ze sklářské hutí; dále osmnáctiletá nádenice Anděla Dujková, pomáhající zedníkům na stavbách. Brzy na následky zranění ještě zemřeli Jan Křížek (29 let) a J. Pečenka, také dělníci, rovněž zaměstnaní ve sklářské hutě.

Podobně jako v Přerově či v Holešově se ani ve Vsetíně vláda nezajímala, zda postup četníků byl oprávněný a zda skutečně bylo nutné střílet. Jednostranně shledala vinu na demonstrujících, obviněných následně z výtržností, napadnutí

židovských spoluobytel a rabování jejich obchodů. Jen ve Vsetíně bylo zatčeno 42 osob, z toho posléze 7 propuštěno. Ze zbývajících bylo 29 osob odsouzeno dne 7. prosince 1899 v Novém Jičíně; někteří obdrželi pro zločin tresty ve výši 1 až 15 měsíců, jiní pro přečin tresty 7 až 14 dní. Celková výše trestu všech odsouzených činila 8 let a 10 měsíců⁵. Škoda vzniklá při demonstracích byla odhadnuta na 1 580 zlatých.

Byla v pozadí právě vylíčených událostí skutečně jen nenávist vůči Židům? Proč však potom v Přerově 20. října visely z mnoha oken prapory v slovanských barvách potažené černým flórem a co tlumočila deputace tamních starostů na okresním hejtmanství? Nebo proč nosili někteří obyvatelé Valašského Meziříčí v době nepokojů černé smuteční pásky? A co znamenaly četné petice, posílané krátce před bouřemi z mnoha moravských měst a obcí na adresu vlády?

Česká společnost prožívala v posledních desetiletích 19. století skutečně složité období.⁶ Ve svém národně emancipačním úsilí se dostávala do stále ostřejších střetů s vládní mocí. Napomáhalo tomu i vnitřní prnutí domácí politické scény, kdy dosavadní relativně jednotná linie „národní“ strany (staročechů) se rozpadla a začala se výrazně diferencovat na jednotlivé politické proudy a strany. Období autoritativně pojaté jednotné národní politiky právě tehdy definitivně skončilo. Otázkou zůstávalo, jak vlastně dál, jaké kroky volit, aby český národ získal rovnoprávné postavení s Němci či Maďary.

Hledání nové cesty mělo různé podoby. Na jedné straně stála víra ve vlastní sílu prezentovaná akcemi, jako byla Pražská jubilejní výstava v roce 1891 nebo (opět v Praze) Národopisná výstava československá v roce 1895. Na druhé straně to byl zase radikalismus části mladé generace, která se v roce 1893 demonstrativně a masově obracela proti monarchii a dynastií. Výsledkem byl následný výjimečný stav v Praze a velký proces s tzv. Omladinou v roce 1894.

Přes perzekuci postihující řadu mladých lidí česká otázka trvala dále. Vláda pod soustavným tlakem českých politiků i veřejnosti sice nadále odmítala její státoprávní řešení, připouštěla však její opodstatnění v kulturním a

Dolní náměstí ve Vsetíně roku 1900, v pozadí Glesingerův hostinec

Manfred hrabě Clary-Aldringen

jazykovém smyslu. V kabinetu ministerského předsedy Badeniho se zrodila na konci roku 1896 myšlenka etapovitého vyrovnání s Čechy. Jejím konkrétním projevem měla být pronikavá revize jazykových nařízení ve smyslu rovnoprávnosti češtiny s němčinou a dvě ministerská křesla pro českou politickou reprezentaci.

Badeniho jazyková nařízení byla publikována dne 5. ledna 1897. Podle historika Otty Urbana „měla mimořádný význam, neboť respektovala české pojetí integrity země a rozšiřovala platnost češtiny jako úředního, tj. nepřímo státního jazyka“⁷. V praxi to znamenalo, že veškerá agenda spojená s vyřizováním určitého případu měla být vedena v jazyce původního podání. Všem úředníkům proto byla dána čtyřlétá lhůta, aby se dokonale naučili jak česky, tak německy.

Navrhované národnostně rozumné stanovisko však narazilo na dlouhodobý odpor německých politických stran. Jeho výsledkem byl pád Badeniho vlády dne 28. listopadu 1897. Následně v Praze vypukly národnostní nepokoje. Demonstrace a průvody z české i německé strany posléze přerostly v pouliční vandalismus, jehož výsledkem byli tři mrtví, desítky zraněných a mnoho vypálených a vydrancovaných domů a obchodů. Vláda nad Prahou vyhlásila znovu výjimečný stav.

Nově sestavený kabinet ministerského předsedy Gautsche byl nucen určitým způsobem modifikovat Badeniho jazyková nařízení. Úprava vstoupila v platnost od 15. března 1898. Pro Moravu čítala 17 paragrafů, přičemž odpadal požadavek všeobecné dvojjazyčnosti u úřednictva. Úředním jazykem v tom kterém politickém okrese měl být tedy jazyk, k němuž se hlásilo přítomné obyvatelstvo podle posledního sčítání lidu. Ve smíšených okresech se mělo úřadovat oběma zemskými jazyky.

Ani to však německým stranám nestačilo. Dne 19. května 1899 zveřejnily ve Vídni svůj společný program, v němž se mimo jiné pro rakouskou část monarchie domáhaly zachování tradičního postavení Němců (tj. jejich faktickou nadvládu), odmítaly všechny státoprávní nároky jiných národů (tj. především Čechů), požadovaly pěstování a upevňování spojení s Německem, zrušení všech dosavadních jazykových nařízení a uznání němčiny jako všeobecného zprostředkovacího jazyka. Vláda v takové situaci volila ra-

ději odstoupení. Nový kabinet hraběte Manfreda Clary-Aldringena netajil, na čí straně stojí. Dne 14. října 1899 byl pro Čechy a Moravu zveřejněn reskript, rušící s okamžitou platností Gautscheho jazyková nařízení a obnovující stav, existující v jazykovém ohledu před vydáním Badeniho jazykových nařízení. Německé strany slavily velkolepé vítězství; v monarchii zůstala zachována nadvláda Němců.

V českých zemích se nad nespravedlivým rozhodnutím naopak vzdmula vlna smutku, projevovaná ovšem v značně radikálních formách, především v organizování různých manifestací a často i spontánně vznikajících „kraválů“, když se do sebe dostalo obyvatelstvo obou národností. „Zrušení jazykových nařízení znamená vítězství snah, nesoucích se k nadpráví a křivd, ano znamená útočnou ránu, zasazenou národu českému, ono znamená palčivou urážku, ve tvář jemu vmetenou!

... Protestujeme proti tomuto skutku ve jménu práva, ve jménu zákona, ve jménu spravedlivosti“, poznamenal jeden z moravských listů.⁸

Proti vládní demonstrace postihly Přerov, Kroměříž, Třebíč, Lipník, Uherské Hradiště, Prostějov, Valašské Meziříčí... Zatímco ve výše jmenovaných městech pouliční randály znamenaly sem tam vytlučené okno, několik zničených obchodů a nanejvýš drobnější zranění účastníků, v Holešově a Vsetíně dostaly události zcela jiný rozměr.

Vládu následně zaplavila rovněž vlna protestů a petic. Přihlásila se i vsetínská městská rada, která se 27. října 1899 usnesla: *Rada města Vsetína, spatřující ve zrušení jazykových nařízení obrát ku neblahé éře dřívější a ku staré vládě křivd a německého nadpráví, a pokládajíc zrušení toto za čin, kterým v lidu českém v základech ořesen je všecken cit a víra v právo - čehož strašlivé následky bohužel i město naše stihly - přidává se v plném obsahu k prohlášením poselstva českého lidu na radě říšské a sněmeh zemských a důvěrníků národa českého v království a žádá, aby poselstvo naše všemi prostředky zákonitými, po případě i nejužší opozicí proti vládě domáhalo se úplné rovnoprávnosti a rovnocennosti našeho jazyka a neodvolatelných práv našich zemí, protože jen*

Interiér vsetínské synagogy

Bývalá synagoga ve Vsetíně

uspořádání veřejných poměrů na základech plné a upřímné spravedlnosti může zjednat klid a pokoj v našich zemích, jehož už svrchované jest zapotřebí.“⁹

Za mrtvé a zraněné na obou místech byla vinna tedy především vláda - jednak ve smyslu zbytečně brutálního zásahu četníků, ale zejména za svou protičeskou politiku, již celou situaci vyvolala. Proč se však nenávist části obyvatel obrátila proti jejich židovským spoluobčanům, proč v několika moravských městech zazněl tón pogromistických nálad?

Historie Židů je nedílnou součástí české historie. Jejich diaspora, roztroušená po různých místech Čech, Moravy a Slezska, je v osudech českého národa sledovatelná bezmála po tisíc let. Toto soužití někdy přineslo pozoruhodné výsledky v různých sférách lidského konání, jindy však bylo doprovázeno vzájemnými kontroverzními postoji, přerůstajícími až v tragické konflikty, vyvolávané v zásadě třemi dlouhodobými příčinami.

První byla schopnost ekonomického uplatnění Židů, zprvu v peněžnictví a v obchodě, postupně v dalších oblastech, včetně průmyslu. Zvláště po roce 1848, kdy došlo ze strany vládní moci k odstranění feudálních zákonů podstatně omezujících osobní svobodu židovského obyvatelstva, se Židé úspěšně prosazovali v konkurenci českých i německých podnikatelů, což ze strany neúspěšných soupeřů vyvolávalo silnou averzi, přenášející se vzápětí i do politické sféry a doprovázených nezřídka následnými rasovými invektivami.

Např. Rozhledy Kroměřížské, týdeník věnovaný zájmům lidové strany na Moravě, v září 1896 výslovně uvedl, že antisemitismus v obchodě je nezbytný. Redakce nakonec své čtenáře vyzývala: „Podporujte všichni a všude českou práci, české podniky a závody, obchod, průmysl. Podporujte všude jen Čechy. Nezhrdte českou prací, ona jest dobrá, lepší než jiná, prací tou honosí se cizina a bohatnou z ní. Nepodporujte své úhlavní nepřátele, nedávejte své peníze Němcům a Židům!“¹⁰

Hospodářskou sílu židovské komunity v řadě moravských měst i venkovských obcí se na konci roku 1899 pokusily podchytil prostějovské Hlasy z Hané, list věnovaný politice a národnímu hospodářství.¹¹

Vsetínský soudní okres čítal v roce 1900 celkem 34 538 obyvatel. V městě samém žilo v době nepokojů 6 749 osob, z nichž bylo 161 Němců a 165 Židů. Obojí patřili k nejmajetněj-

Milodary *Bohové* 1899

pro "provinšle" a ostatní nevinné nešťastníky zrušeno" noci 24 října 1899 na Vsetíně

1. P. Závistek z Přerova		3
2. Jan Lubovík obchodník z Barmahic		1
3. Měšťanský kůbel české rumske náčiny a pokladky		20
4. Škol Týs a Pradějov		4 50
5. K. Jan Mounsek Vornonov		5
6. Mno Koniš Roudnice		— 50
7. David Kotouček Rožnov	Hro	7 23
8. Rudolfa Podřepického Brno		6 60
9. Rudolfa Lohovického Novin		10 —
10. Adolf Spurný inženýr a Hradec Králové (absténie mezi křesťany)		11
11. B. Valenta soudní adj. a Hradec Králové (absténie a bouře)		7 50
12. Meštro Přerov		20 —
13. Vidimský Jan p. Adolfa Frška Krasovického		2 —
14. P. Jirka Chumstka ševc a Kbel před jednání v Borkovci	Hro	5 —
15. Štefánek voj. upravení a domovníci Radslav a Kroměříž		11 40
16. Janas Hra a Loučim ševc a křesťanské bouře		5 —
17. F. Meiser a Lohov		1 —
18. Jan Stronadel poltář v Kbeli	Hro	5 —

Úvod seznamu milodary postiženým z osudné noci 24. října 1899 na Vsetíně (ve sbírkách OVM Vsetín)

šim vrstvám, neboť vlastnili velké továrny na výrobu nábytku (firma Jacob a Josef Kohnové) a sklárnu (firma Reich & Co). Majitelem velké palírny, sodovkárny a hostince, před nímž se odehrála podstatná část vsetínských bouří, byl Josef Glesinger. Další palírnu a hostinec vlastnila firma Hartmann & Langfelder. Majitel malírný porcelánu byl Emil Katz, atd. Židům patřilo ještě několik menších hospod, dále 13 větších obchodů (oproti 9 českým) a drobné obchůdky s kůžkami a špeditérství (početem 4 oproti 11 českým). Hlasy z Hané v závěru uváděly, že v židovských rukách byl na konci století ve Vsetíně celý průmysl¹², větší část obchodů a značná část živností.

Při vyšetřování nepokojů se ukázalo, že většina agresivních demonstrantů, tvořená dělníky ze sklárny a Kohnovy továrny na nábytek, patřila mezi časté návštěvníky Glesingerovy a jiných židovských náleven. V těchto případech tedy své mohla sehnat i jakási osobní msta. Objevila se totiž svědectví, že někteří z rabujících usilovali nalézt a zničit doklady o dluzech, vzniklých v židovských obchodech a hospodách.

Druhou příčinou bylo náboženství, kontroverzní postoj mezi většinou křesťanského obyvatelstva vyznávajícího katolickou víru a mezi židovskou minoritou s odlišnou tradicí věrouky. Náboženské rozpory nezřídka vyústily v primitivní rasové rozpady, k nimž jistě patřilo oblíbené obviňování Židů z provádění rituálních vražd. O síle zmíněné pověry ještě na konci 19. století svědčily události kolem smrti Anežky Hružové ve východočeské Polné, zavražděné 29. března 1899. Z provedení rituální vraždy na ní byl obviněn Žid Leopold Hilsner, byl souzen a také odsouzen k trestu smrti, změněnému milostí cisaře Františka Josefa I. na doživotní žalář. Velká část české veřejnosti obvinění uvěřila a podlehla neuvěřitelně nacionální a antisemitské kampani českého a německého tisku. Jen málo lidí si tehdy zachovalo chladný rozum a snažilo se dopátrat skutečné pravdy. Mezi ně patřil především tehdejší profe-

sor Univerzity Karlovy T. G. Masaryk, který obvinění z rituální vraždy odmítl jako zcela neopodstatněné. Pro své odlišné mínění a pro snahu přijít věci na kloub se stal i se svou rodinou terčem dlouhodobých štvanic. To, že široké vrstvy lidu tak lehce podlehly novinové demagogii, viděl ve společenské krizi tehdejšího habsburského státu: „Celý proces polenský a jeho antisemitské využívaní je atentátem proti zdravému lidskému rozumu a lidskosti“, sděloval. „Tolik nestoudnosti, nemyšlení, vášnivě ukvapenosti a k tomu přímo nelidskosti, až krutosti - zjev takový se dá vyložit jen nervosní podrážděností a abnormálním stavem našeho českého a rakouského života vůbec.“¹³

Masarykův výrok nás přivádí k poslední třetici ploše mezi českým a židovským obyvatelstvem, v druhé polovině 19. století stále výrazněji vystupující do popředí. Byl to rozpor národní a nacionální polarizace česko-německá. Zatímco Češi usilovali od začátku 19. století o emancipaci českého jazyka, Židé se pod vlivem různých okolností přiklonili k jazyku a kultuře německé. S přibývajícím česko-německými spory ve sféře politické pak byli Židé postaveni před problém volby jedné či druhé strany. Že volili ve velké většině stranu německou, bylo dáno především jejich praktickými úvahami. Němčina a německá národní příslušnost byly z mnoha pohledů pro jejich uživatele v tehdejší společnosti nejvýhodnější. Proto také představitelé židovské komunity soustavně podporovali německou menšinu a umožňovali jí tak nespravedlivě vládnout v mnoha moravských městech s převahou českého obyvatelstva. Svou volbou se pak Židé v stále se zostřujících náboženských sporech stali pro Čechy nepřítelem, kterého bylo nutno potřit za každou cenu...

Antisemitské vystoupení části moravského obyvatelstva v roce 1899 však bylo pouze zástupným problémem, jenž ovšem přišel vládě vhod, neboť zastírel skutečnou podstatu událostí.¹⁴

Ne nadarmo poslanec Žáček ve své již vzpomínuté interpelaci na říšské radě pronesl následující varování: „A, pánové - vrátím se k tomu

koncem: Lze toho litovat, lze toho želeť, že rozčilení toto takovým způsobem na jednotlivých místech propuklo, ale ono budiž pro státníky Rakouska a pro tuto vládu vážnou výstrahou, kam se dospěje, když s takovou politikou bude chtít dále pokračovat.“¹⁵

Přístup vlády k řešení české otázky byl ovšem i nadále stejně neprozíravý, jako před rokem 1900. Kam sotva dvě desítky let od vsetínských událostí vedl, je v historii všeobecně známo. Stačí připomenout 28. říjen 1918...

POZNÁMKY

1 Žáček, J.: Pravda o krvavých událostech moravských. Brno 1899, s. 3.

2 Podrobněji její průběh vylíčil Richard Pavlík v článku „Krvavé bouře na Vsetíně r. 1899“. Valašsko 1965, s. 66 až 73. Týž provedl retrospektivní záznam v Kronice města Vsetína 1850-1930, s. 223 a dále, psaný v roce 1960. (Uložena SOKA Vsetín, sign. AM Vsetín 134.)

3 R. Pavlík, o. c., s. 3 uvádí, že ve vsetínských továrnách pracovalo denně asi 3 200 dělníků, z toho v Kohnově továrně asi 1 400 osob, u Reicha 1 000 a u Thonetů asi 600 osob.

4 Svůj postup starosta podrobně vylíčil na zasedání obecního zastupitelstva 17. 11. 1899. Viz SOKA Vsetín, Protokoly obecního zastupitelstva 1895-1905, sign. AM Vsetín 32.

5 Jména odsouzených a výčet jejich trestů uvádí Noviny z Pod-Radhoště, 1, 1899, č. 5 z 25. 11. a č. 7 z 23. 12.

6 Další pasáž přebírám ze své knihy Fišer, Z.: Poslední pogrom. Události v Holešově ve dnech 3. a 4. prosince 1918 a jejich historické pozadí. Kroměříž 1996, s. 76 a n.

7 Urban, O.: Česká společnost 1848 - 1918. Praha 1982, s. 460.

8 Hlasy z Hané, 18, 1899, č. 82, 18. 10.

9 Protokoly Městské rady ve Vsetíně z let 1899-1917. SOKA Vsetín, sign. AM Vsetín 18, protokol z 27. 10. 1899 (ve znění přineseném Moravskou orlicí č. 247 z 28. 10. 1899).

10 Rozhledy Kroměřížské, 1, 1896, č. 22, 20. 9.

11 Hlasy z Hané, 18, 1899, č. 91, 18. 11.

12 Hlasy z Hané do výčtu zařadily rovněž firmu Thonet, jejíž představitelé sice nebyli Židé, jednoznačně se však hlásili k německu.

13 Die Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha 1993, s. 188.

14 Srv. Šlesinger, V.: Zápas půl století. Boj o českou Moravu 1848 - 1918. Brno 1946, kde jsou rovněž vylíčeny události r. 1899, včetně bouří ve Vsetíně (s. 153 a dále).

15 Žáček, J.: O. c., s. 45-46.

Polka vydaná na podporu sirotků po zastřelených

Orgán českého Kravařska a hospodářských spolků:

Příborského hospodář. spolku „Metbedej“, hospodář. spolku nevojčinského, hospodář. jednoty pro severovýchodní Moravu v Místku, okresních ve Frydku a v Koni, hospodář. župy bilovsko-vitkovské, hospodář. spolku pro města Kelč a okolí, hospodář. spolku šilperského, hospodář. hesady v Mokřých Lazích u Opavy, hospodář. spolku pro okres Frenštátek p. R., hospodář. spolku pro Spálov a okolí, hospodář. průmyslového spolku pro Vsetín a okolí, okresní hospodář. jednoty v Rouchovanech pro okres „Mor. Krumlovský“, hospodář. spolku ve Valaš. Kloboučích, hospodář. jednoty Uhersko-Brodské hospodářské jednoty Závorské, pro okres Valaš. Meziříčský a spolku absolventů zimní hospod. školy v Místku.

Číslo I	Majitel a vydavatel: Arnošt Dadák.	Letem:
Ročník X.	Spoluredaktor: Aug. Nesnáň.	1899.

Vychází první nedělí v měsíci. — Číslo ročníkové 1 zl. bez zálohových příloh, 1 zl. 20 kr. s přílohou zálohovou do administrace v Místku. Rozhodnutí se nepočítá s mezinárodní. — Příspěvky a inzeráty vypravují se nejpozději do 20. každého měsíce.

Čtenáři milý, zdravý buď!

Nikoli jako cizinec ale jako starý známý vstupuje dnes náš „Milotický Hospodář“ po deváté přes práh Tvého domácího krbu, čte se již jako členem Tvé rodiny jenž se raduje, když dobře se Ti vede a se smutí, když kruté pronásledují Tě časy zlé.

Tim, čím byl Ti „Mil. Hospodář“ po řadu devíti let, chce Ti s pomocí Boží být i v roce desátém a neprosí Tě o nic, než o to, bys mu i v tomto roce zachoval svou starou, nezlomnou přízeň a přátelství, zač stonásobně chce se Ti dobrými radami odvděčiti. Věnuj zůstaní mu přítelem nejen sám ale ziskaj mu i nových přátel, ať rodina naše mohutní, ať je ještě četnější a tím i mocnější a váženější.

Na předplatném žádáme jako dosud celoročně:

s přílohou zl. 1.20
bez zálohové přílohy zl. 1.—

A tak vstupující s krásnými nadějemi a se svěží, neochvějnou silou v nový rok, přejeme aby tž byl všem požehnaný na zdraví i stálých vzdejších a nám aby neubral na lásce, ze které jsme až dosud u svých přátel v tak hojně míře se těšili.

Čtenáři milý, buď zdravý!

Arnošt Dadák,
majitel a vydavatel.

Redakce a administrace:
časopisu „Milotický Hospodář“
v Místku u Hranic.

Známy Milotický hospodář byl vydáván v tiskárně bratří Chrastinů ve Valašském Meziříčí

KDYŽ SE PSAL ROK 1899...

JIŘINA FABIÁNOVÁ

Trochu s obavami a napětím očekáváme vstup do nového roku, roku, ve kterém definitivně opustíme číslo jedna doprovázející lidstvo už 999 let. Nové století a tisíciletí sice začíná až rokem 2001, ale právě proto jsou naše obavy ještě větší. „Jaký asi může být takový „nulový“ rok?“ ptáme se. Naši dávní předkové v r. 999 pravděpodobně podobnými obavami netrpěli. Nebyla počítačová síť, která by hrozila kolapsem, číst a psát uměla jen hrstka vyvolených, takže si většina obyvatel této změny ani nevšimla. To generace před sto lety se nám už víc podobala a očekávala se změnou letopočtu různé tragédie, včetně konce světa. Jaká vládla atmosféra mezi lidmi v r. 999 se už nedovíme, ale konec 19. století a r. 1899 ve valašsko-meziříčském regionu vám můžeme v malých dobových střípcích alespoň trochu přiblížit.

Když se psal rok 1899, patřily české země do mohutného soustátí Rakousko-Uherska, v jehož čele stál v té době téměř již sedmdesátiletý císař František Josef I.

Valašské Meziříčí bylo v r. 1899 sídlem okresního úřadu čili hejtmánství (od r. 1850), jehož působnost zahrnovala území tří soudních okresů: valašskomeziříčského, rožnovského a vsetínského. Žilo zde asi 80 000 obyvatel, z toho mužů přibližně 38 000, žen 42 000. Asi 60 000 obyvatel vyznávalo katolické náboženství, 18 000 bylo evangeliků, židů podle vyznání bylo přibližně 800. V samotném Valašském Meziříčí žilo okolo 3 400 obyvatel, v sousedním městečku Krásné 2 328, Vsetín měl koncem 19. století 6 057 obyvatel, Rožnov 2 950 a Zlín pouze 2 800. Většina obyvatelstva se živila zemědělstvím, menší část řemesly, obchodem a průmyslem.

Ve Valašském Meziříčí měl sídlo okresní soud, berní úřad, četnická stanice, telegrafní stanice a pošta. Telefonní spojení měla pouze dráha Hranice - Vsetín, Thonetovy továrny ze Vsetína na Halenkov a do Bystřice p. Host., firma Reich Velké Karlovice - Vsetín. Správcem okresního úřadu byl v té době Rudolf, svobodný pán z Kleinů.

Koncem 19. století mělo Valašské Meziříčí 9 výročních a dobytčích trhů, (které byly vždy před výročními). Kromě toho byl každé pondělí trh na obilí. Stále ještě samostatné městečko Krásno mělo výroční trhy čtyři. Krásno bylo v této době daleko průmyslovější než Valašské Meziříčí. Nejúspěšnější si vedla světově známá firma Reich (sklárný). Koncem století byl šéfem firmy energický, houževnatý a přísný Ignác Reich, syn Samuela Reicha. V Krásné stála kromě sklárny v této době Ulrichova továrna na zemědělské stroje, Kohnova továrna na výrobu sirek (pozdější Helios) a několik dalších menších firem. Se zpožděním se do Valašského Meziříčí dostala železnice (až v osmdesátých letech 19. stol.), která byla v r. 1892 rozšířena o provoz na trati Valašské Meziříčí - Rožnov.

V devadesátých letech vybudoval úspěšný stavitel Staněk kolonii přízemních domků, tzv. Zádrhu. Valašské Meziříčí se rozvíjelo také ulicí Královou a Vsetínskou směrem ke Křivému. Vzniku větších továren se však Meziříčí „úspěšně“ bránilo také díky JUDr. Mikyškovi, tehdejšímu starostovi města, který nebyl velkopřemyslu nakloněn.

Advokát, poslanec, ředitel Občanské záložny a později i starosta města JUDr. Alois Mikyška patřil mezi nejctihodnější občany. Přišel do Valašského Meziříčí v r. 1863 a město se za jeho éry stává centrem kulturního života na Valašsku. Připomeňme, že měl svůj podíl na založení gymnázia, C.k. odborné školy pro zpracování dřeva, Občanské záložny, tělocvičné jednoty Sokol, Musejní společnosti a dalších spolků. Měl zásluhu na výstavbě železnice Hranice-Vsetín, na zřízení parků Botanika u gymnázia, Abácie a parku v tzv. Kozině, na regulaci Bečvy, památkou na Mikyšku je celá Husova ulice ... Roku 1897 přes odpor většiny radních prosadil ve Valašském Meziříčí zřízení elektrárny a zavedení elektrického osvětlení. Koncem století ve městě často hořelo, v r. 1897 vyjžděli hasiči dokonce ke třiceti požárům, jímž padly za obět hlavně stodoly náležející měšťanům. Povídalo se, že žháře si najímá sám pan sta-

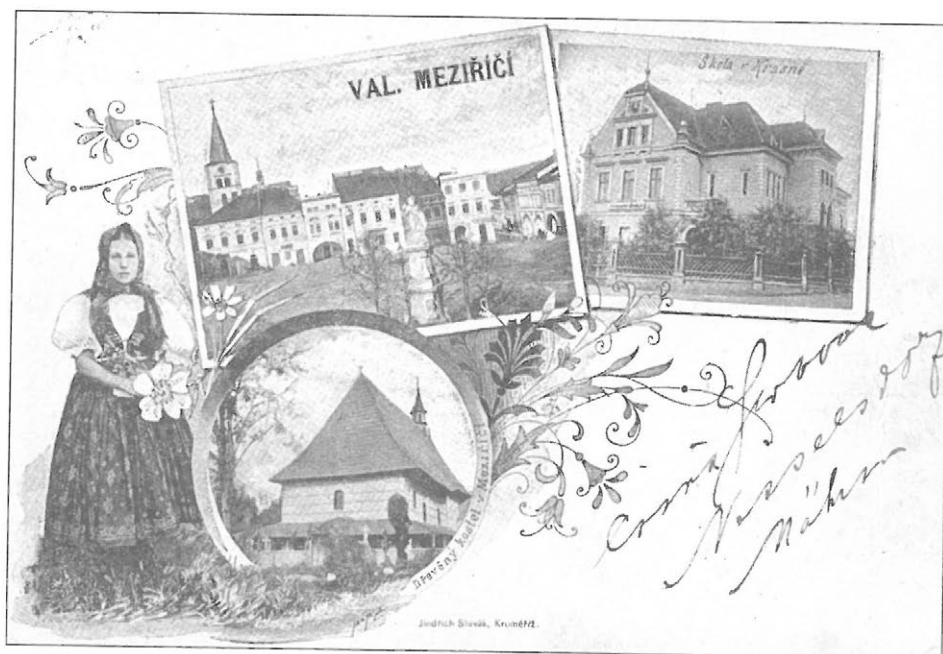
rosta, který chtěl místa po vypálených stodolách využít k výstavbě nových domků. Alois Mikyška, zvaný mezi lidmi „valašský pánbiček“, skončil smutně. Po krachu Občanské záložny, ve které měly své skromné úspory stovky lidí z Valašska, se A. Mikyška zastřelil (v r. 1903).

V roce 1899 slavila Odborná škola pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí čtvrtstoletí své existence. Při této příležitosti vydala škola brožuru „Dějiny rozvoje c.k. odborné školy 1874 - 1899“, ve které uvedla jména všech absolventů, kteří za tuto dobu prošli ústavem (bylo jich celkem 277), připomněla významné události školy, vývoj učebního programu, rozpočet školy aj.

V r. 1899 byl ředitelem školy už řadu let František Rosmaěl, který vyučoval architektonickému tvarosloví a německým písemností. Další členové učitelského sboru v r. 1899: Josef Steindl, Václav Hofrichter, Alois Balán, Jan Burkert, Karel Jelínek, Fr. Hrachovec. K učitelскому sboru patřili rovněž dílovedoucí a výpomocní učitelé. Ředitelství bylo svěřeno vedení odborné školy košíkářské ve Valašském Meziříčí, filiálních učebních dílen v Růždce a inspekce odborné školy pro košíkářství ve Vizovicích.

Koncem století ordinovali ve Valašském Meziříčí a Krásně 3 lékaři, jedním z nich byl MUDr. Vladimír Ježíšek, který byl v r. 1899 jmenován obvodním lékařem pro zdravotní obvod krásenský. Zaměstnanci Reichových hutí - sklárén měli vlastního lékaře MUDr. Lazara Bluma.

V r. 1899 vlastnili bratři František a Jaroslav Chrastinové na meziříčském náměstí v domě č. 84 tiskárnu, kterou koupili v r. 1896 od Františka Vaňka. Ten byl v sedmdesátých letech zakladatelem první tiskárny ve Valašském Meziříčí. V r. 1883 se mu podařilo od Julie Rosenfeldové koupit velkoměstanský dům (č. 84) na náměstí, a tak rozšířit a zmodernizovat tiskařskou provozovnu. František Vaněk měl hodně zakázek, neboť kulturní město s řadou spolků, institucí a vzdělávacích ústavů vydávalo řadu publikací, sborníků, plakátů apod. Vaňkova tiskárna vyhotovovala také rozmanité programy pro společenská vystoupení, silvestrovské pořady i německé „Liedertafel“

Dopisnice z roku 1898 s vyobrazením Valašského Meziříčí

pro pěvecký spolek Reichových sklárén. Bratři Chrastinové převzali s tiskárnou i veškerou Vaňkovu klientelu. V jejich firmě s názvem „Bratři Chrastinové, společnost obchodní za účelem provozování obchodu knéh a kamenotiskařského, pak knihkupeckého“ se tiskly vyhlášky a úřední oznámení, „Úřední list“ c.k. okresního hejtmantství, sborníky muzejní společnosti aj. V září r. 1899 tady začaly vycházet „Noviny z Pod-Radhoště Časopis věnovaný zájmům lidu lašsko-valašského“. Tyto noviny vycházející každý druhý pátek byly listem ryze katolickým a zprávy v nich uveřejněné bývaly často velmi útočné. Zvláště se tyto listy proslavily kampaní proti volbě T.G. Masaryka za poslance do parlamentu v r. 1907.

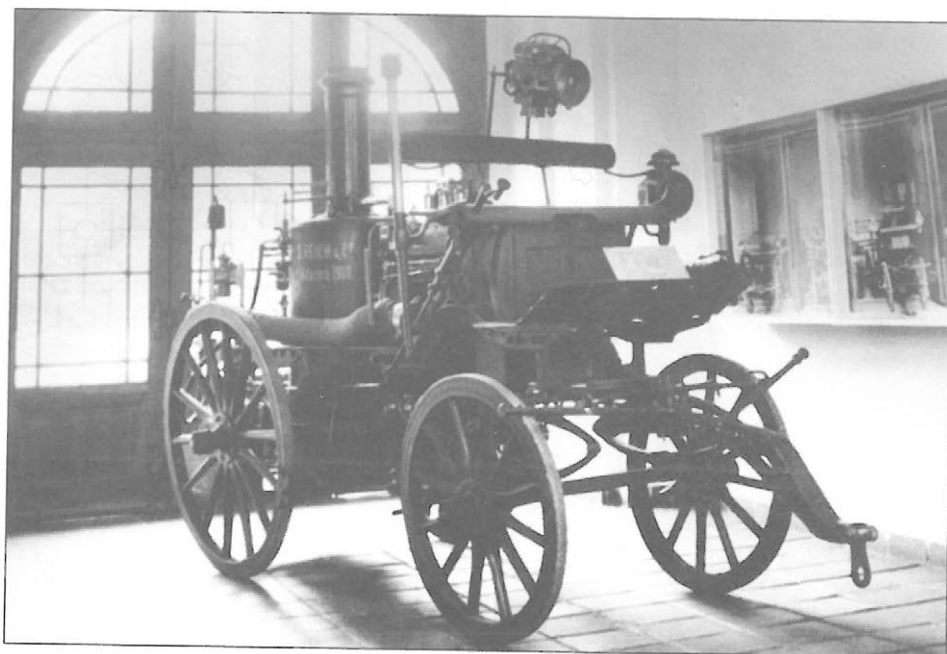
Koncem devadesátých let 19. století kvetl ve Valašském Meziříčí i Krásně spolkový život. Mezi nejznámější a nejpočetnější patřil čtenářský spolek (zal. r. 1861), Sokol (zal. 1864), hasičský spolek (zal. 1872), německý spolek Kasino (zal. 1853), Musejní společnost (zal. 1884), Remeslnicko-životnostenská beseda (zal. 1888),

Městanská beseda (zal. 1889) aj. Přímou v Reichových sklárnách byl založen pěvecký spolek Reichových sklárén a hasičský spolek. Od r. 1867 působil v Krásně spolek židovský.

Polokulaté výročí 35 let od svého založení slavila v r. 1899 valašskomeziříčská jednota Sokol. Měla za sebou spoustu úspěšně zorganizovaných akcí, z nichž k největším patřila tělovýchovná slavnost k uctění stého výročí narození Fr. Palackého v r. 1898. Ve Valašském Meziříčí se tehdy na sokolském sletu sešlo 2100 účastníků v kroji. Na cvičišti u Poličné vystoupilo 960 mužů.

Ve městě, nazývaném Valašskými Athénami, aktivně pracovala také sokolská veřejná knihovna. V r. 1899 schválilo místodržitelství v Brně stanovy „družstva farní knihovny“ ve Valašském Meziříčí. V této knihovně se půjčovalo třikrát týdně, neboť zájem o knihy byl obrovský.

Koncem století nabízel turistům hotel Půst u Modré hvězdy ve Valašském Meziříčí nejlepší a nejpříhodnější možnost k přenocování s výtečnou obsluhou a stravou. Josef Haas z meziříčského náměstí č. 74 v domě U Zajíce měl sklad „ozdobného, skleněného, porcelánového a kořeného zboží - opt. hudebních nástrojů, psacích, kreslicích a kuřáckých předmětů, zrcadel, hodin, zlatého a stříbrného zboží.“ P.T. pánům turistům byly „pro solidnost k nejhodnějšímu navštěvování co nejlépe doporučovány“ také tyto firmy z Valašska: hotel Elzer a hostinec u Mikolášků v Rožnově p. R., útulna na vrcholu Radhoště u kaple, útulny na Pustevnách a ve Frenštátě hotel Slavia. Veřejné vanové a parní lázně arch. M. Urbánka na Vsetíně lákaly návštěvníky na parní koupele: „studený a teplý basín, míchanou sprchu a parní lázeň“. Mydlář Václav Kohn ze Vsetína doporučoval ku praní své veverkové mýdlo fialkové vůně s nápisem Vsetinské jádrové mýdlo, které „pění silně, velmi sporně se spotřebuje a nečistotu lehce spirá“. Tkalcovský závod Kamilla Jurajdy v Rožnově p.R. zase nabízel „bavlněná plátna v různých jakostech a šířkách, kanořasy pravobarevné a trvanlivé, grádle bílé na povlaky proužkové neb květové, látky na sýpky, šifony, ručníky i kapesníky“. Majitel dostavniku Pohorské Jednoty Rad-

Hasičská parní stříkačka fy S. Reich v Krásně z r. 1900

Novoroční pozdrav z roku 1902

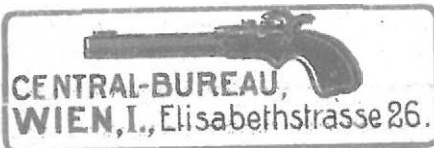
hošť ve Frenštátě p. Radh. Alois Gustav Petter udržoval pravidelné spojení mezi frenštátským nádražím a Pústevněmi... To vše vždy „za ceny mírné, s obsluhou solidní a rychlou“.

Žerotínský zámek už dávno nepřipomínal slávu a bohatství starobylého šlechtického rodu. Stále v něm byla ženská trestnice (od r. 1855), a to mu krásy nepřidalo. Další zámek - krásenský - patřil v r. 1899 hraběti Rudolfovi Kinskému. Jeho manželkou byla v této době Alžběta Kinská, roz. Wilczková, se kterou se v r. 1901 rozvedl a měsíc po rozvodu se v Budapešti oženil znovu, tentokrát s operní pěvkyní Marií Terezií Renard-Pözlovou.

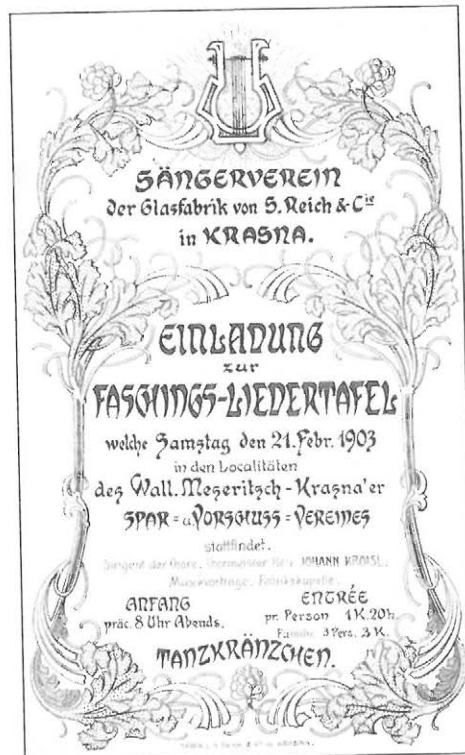
Když se psal rok 1899, svítilo se na Valašsku ještě loučemi anebo petrolejkami. Na venkově se stále předlo na kolovratech a chudé světničky zdobily ručně malované obrázky na skle. Na venkovských školách se v nuzně vybavených tří-

dách tísnilo ve školních lavicích dětí, jejichž rodiče jim nemohli koupit ani pořádné oblečení a obuv. Na valašském venkově vládla bezútěšná bída, kterou ti nejhudší utápěli v alkoholu.

Mnozí však volili jiné řešení - odchod ze země, nejraději (stejně jako dnes) do Ameriky. C. a k. ministerstvo zahraniční pečlivě sledovalo počty uprchlíků i kam míří - a varovalo: „...Dle sdělení c. a k. vyslanectva ve Washingtonu vychází v novější době do proudu příšedší cestování dobyvatelů zlata do Alasky a Klondike... Z prohlášení státního sekretáře státu Washington v Olympii vysvitá, že doba cesty k zlatým polím z Puget-Sundu (stát Washington) 30 až 40 dnů trvá ať již po moři či přes hory...“ Státní sekretář dále upozorňuje na nutnost mít u sebe „minimální hranici nutných prostředků peněžních“, tj. na jednu osobu 500 dolarů a dále připomíná, že „letní měsíce v Yukonu jsou krátké, zimy dlouhé a neobyčejně kruté. Isolovací povaha dolů činí zaopatření nutnými zásobami potravin a teplého oděvu nezbytnou nutností.“ A proto varuje zdejší obyvatelstvo před vystěhováním do shora

Originální nálepky na krabičky sirek pro továrnu v Krásné

Oblíbené německé "Liedertafel" vydávané v 90. letech pro pěvecký spolek Krásenských skláren

zmiňovaných států. Podobné výstrahy před stěhováním do „Argentinská, Brasilie“ a jinať se objevovaly v těchto letech v novinách často. A lidé přesto odcházeli. I to patřilo k závěrečným rokům 19. století.

Doba před sto lety rozhodně nebyla idylická, a na Valašsku už vůbec ne.

Štěstí, zdraví, spokojenost - to byla určitě nejčastější přání vyslovená poslední den roku 1899. Ta naše budou úplně stejná. Tak tedy hodně, hodně, hodně dobrého v roce dva tisíce.

Poznámka:

Všechny vyobrazené historické památky jsou součástí sbírek OVM Vsetín - muzea ve Valašském Meziříčí.

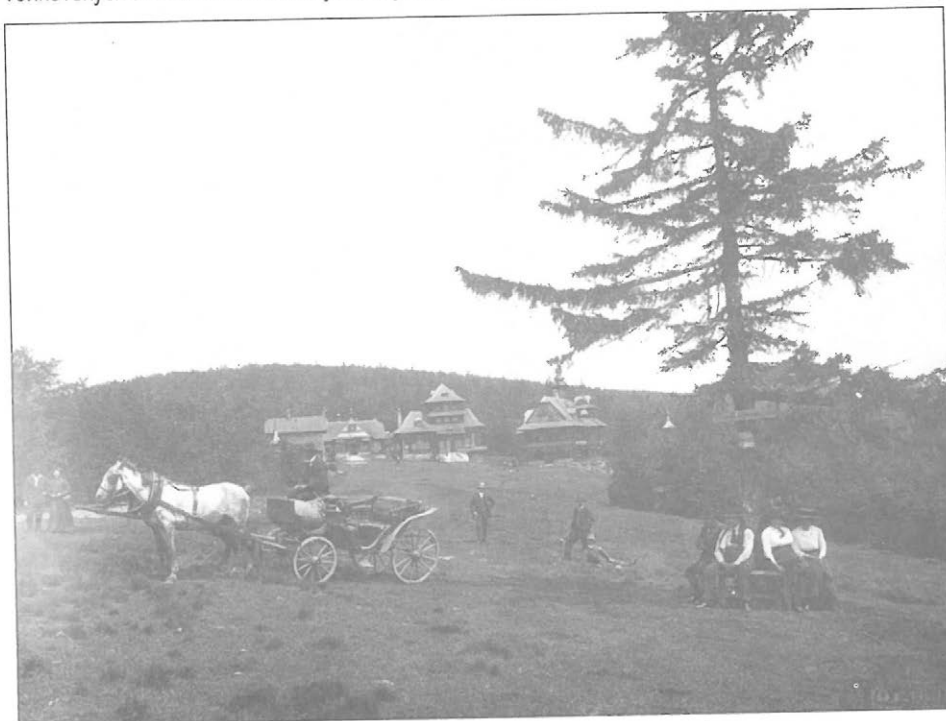

Koruna, František Josef I., Rakousko, 1899

V roce 1899 byla připravována velká změna v oblasti financí. Dle císařského nařízení ze dne 21. 9. 1899 č. 179 ř. z. měla počínajíc dnem 1. 1. 1900 nastoupit měna korunová "jakožto výlučná zákonná měna zemská na místě dosavadní rakouské měny" (Úřední list c.k. okr. hejtmanství, roč. XVI., č. 3). Konec 19. století se rozloučil se zlatými a krejčary a místo nich nastoupil nový věk korun a haléřů.

Přeprava turistů na Pustevny koňskými povozy na počátku 20. stol.

125 let odborné dřevařské školy ve Valašském Meziříčí

JIŘÍ DEMEL

Sedmdesátá léta 19. století měla rozhodující vliv na růst vzdělanosti na Valašsku. Město Valašské Meziříčí tehdy sehrálo v tomto směru rozhodující roli. Vzalo na sebe nejen organizační, ale i ekonomické závazky. Bylo třeba pro nové školy zajistit prostory, ubytování pro učitele, opatřit řadu potřebných věcí, aby vyučování mohlo klidně a bez problémů probíhat. Zásahu o to, že město na sebe vzalo takové úkoly, měl především první český advokát na východní Moravě, zemský a později říšský poslanec, starosta města Dr. Alois Mikyška.

Tak byla roku 1871 otevřena první třída gymnázia a o tři roky později odborná škola pro zpracování dřeva. Letos v říjnu tedy uplynulo 125 let od vzniku této druhé střední školy na Valašsku. Význam obou valašskomeziříčských středních škol byl nesmírný. Lze právem říci, že těmito školami prošly první generace valašské inteligence. Obě měly specifickou úlohu při růstu českého národního uvědomění. Gymnázium bylo založeno jako český školní ústav a v prvních letech své existence svádělo boj se snahami o jeho poněmčení. Odborná škola byla jazykově utrakvistická. Vyučovalo se na ní česky i německy. Byla sice až pátou školou svého typu na území naší republiky, ale první, na které se mohlo učit také česky. Způsob vyučování byl zcela jiný. Většina učitelů byla německé národnosti a čeština jim činila značné potíže. Žáci naopak byli převážně Češi a vedle několika Němců tu studovali také Poláci, Slováci, Litevci. Táž látka byla přednesena nejprve německy a pak česky. Občas vznikaly problémy. Bohumír Jaroněk, obdivovatel myšlenek Dr. Miroslava Tyrše, začal popisovat své výkresy česky. Ředitel školy Franz Rosmael, tuhý Němec, zprvu souhlasil, vždyť Tyrš byl docentem pražské Karlovy univerzity. Ale neuvěřil, že by se konsola mohla česky nazývat krakorec. A zase se muselo popisovat výkresy německy. Arch. Emanuel Pelant vzpomínal, jaká to byla ztráta času, když tutéž látku musel přednést dvakrát. Marně žádal jediného Němce ve třídě, který navíc uměl dobře česky, zda by souhlasil, že by učil jen česky, aby studium bylo intenzivnější. Nesouhlasil. Dál se muselo učit dvojazyčně.

Název školy se několikrát změnil. Často se v něm objevovalo slovo umělecký. Valašskomeziříčská škola měla od svého vzniku značný vliv na vývoj umění na Moravě. Již první pedagogové měli vzdělání uměleckoprůmyslového směru. Místní řemeslníci řezbář Josef Lihařík a truhlář František Boes absolvovali kurs při uměleckoprůmyslové škole rakouského muzea pro umění a průmysl. Vedením školy byl nejprve po-

věřen profesor kreslení na valašskomeziříčském gymnáziu Karel Friedrich, později se ředitelem stal Franz Rosmael, absolvent vídeňské uměleckoprůmyslové školy, dobrý návrhář nábytku a kostelního vybavení, který tvořil v duchu tehdy oblíbené neorenesance německého typu. Také mezi dalšími učiteli byli nejen zdatní odborníci, ale někteří z nich se dobře umělecky uplatnili. Na sochaře a řezbáře Aloise Balána st. vzpomíná s úctou řada jeho žáků – umělců a také jeho vlastní práce jsou dobře známy. Jméno dalšího sochaře Josefa Steindla však nenajdeme v odborné literatuře, a přece po něm zůstala pozoruhodná díla (secesní řešení fasády domu na valašskomeziříčském náměstí z r. 1901, krásné návrhy koberců pro místní gobelínovou školu). A lze uvést ještě další jména pedagogů školy, kteří byli umělecky činní. Malíř Václav Hofrichter byl odchovancem pražské a mnichovské akademie výtvarných umění. Architekti Emanuel Pelant a Jan Šachl byli žáky zakladatele české moderní architektury Jana Kotěry. V této souvislosti by bylo možno jmenovat bývalé absolventy odborné školy, kteří se na mateřský ústav vrátili po studiích na pražských uměleckých školách a po bohaté praxi. Patří k nim sochař a malíř Miloš Bublík, architekti Josef Místeký, Bohuš Kupka, Jaroslav Hlaváč.

Není tedy divu, že i mezi absolventy valašskomeziříčské odborné školy jsou četní umělci, kteří se uplatnili v mnoha směrech. Je třeba uvést vídeňského sochaře Franze Barwiga, pražského sochaře Frantu Úprku a skvělého restaurátora Jožku Antka, řezbáře prof. Štefana

Miloš Bublík v ateliéru při práci na soše T.G. Masaryka

Zálešáka, sochaře a malíře Jana Kněbla, malíře a grafiky Bohumíra Jaroňka, Jožku Barucha, keramika Aloise Jaroňka, krajináře Augustina Mervarta, Josefa Brože a desítky vynikajících architektů. K nejstarším z nich patřil František Váhala. Známá je trojice současných devadesátníků Václav Hlinský, Richard Podzemný, Antonín Tenzer. Nemenší proslulost získalo trio Jaroslav Kadlec, Jiří Lasovský, Ladislav Vrátník. Ale jmenovat by bylo třeba desítky dalších, jejichž práce přinesly mnoho do vývoje české architektury a uplatnily se též na mezinárodním poli (Jindřich Halabala, Vladimír Pala, Zdeněk Plesník).

Ukolem valašskomeziříčské odborné školy bylo však především připravit do praxe dobré odborníky. Od samého začátku byli absolventi ústavu vyhledáváni významnými firmami. Na škole studovali též dva Thonetovi synové. Vyučování mělo zpočátku hodně praktický ráz. Škola se podobala výrobní dílně a žáci dostávali dokonce malé "výplaty". I později škola vyráběla na zakázku nábytek a další výrobky. Byla za své práce mnohokrát vyznamenána na výstavách a soutěžích doma i v zahraničí. Připomenout je nutno světovou vý-

Učitel odborné školy Oldřich Zeman se svými žáky v dílnách

Státní odborná škola pro zpracování dřeva, navrhl architekt Miloš Laml r. 1929

Josef Steindl: fasáda secesního obchodního domu na náměstí ve Valašském Meziříčí, 1901

Bohumír Kupka: domy v Mostní ulici ve Valašském Meziříčí

arch. Zdeněk Plesník: nová hvězdárna ve Valašském Meziříčí

Odborný učitel Rudolf Kristl v r. 1951 (fotografie soukromý archiv autora)

stavu v Paříži 1885, ale úspěchů bylo mnohem víc.

Důležitá byla také spolupráce školy s řemeslníky i továrnami (Kohn, Thonet) v širokém okolí. Učitelé s nimi spolupracovali, tvořili pro ně návrhy. Tak se s jejich pracemi setkáváme nejen v zasedací historické síni radnice ve Valašském Meziříčí, ale třeba též na Jiráskově chatě na Dobrošově u Náchoda.

Díla učitelů a žáků školy najdeme v mnoha kostelech. Práce pro ně často sjednával na farrách ředitel Franz Rosmaěl. Ve výročních zprávách odborné školy jsou záznamy o takových pracích po celém Valašsku, ale i na Ostravsku a Těšínsku.

Práce školy výrazně ovlivňovaly umělecký vkus Valachů. Ovšem také lidová umělecká tvorba našeho regionu silně zapůsobila zejména na ornamentiku užívanou v pracích učitelů i žáků.

Odborná škola pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí plnila po celou dobu svého trvání nejen funkci odborné profesní, ale byla vlastně první školou uměleckého nebo správněji umělecko-průmyslového charakteru na Moravě.

Za změněných poměrů po roce 1918 škola již nebyla jazykově utrakvistickou a stala se školou s vyučovacím jazykem českým. Ale žáci i nadále přicházeli nejen z naší vlasti, ale i ze Slovenska, Podkarpatské Rusi, Polska, Litvy, Bulharska.

Sídlo měla odborná škola v různých místech. Nejprve se vyučovalo v soukromém domě č. 106 na náměstí. Od roku 1875 se škola stěhovala s gymnáziem do vlastní budovy, kterou postavilo město podle návrhu meziříčského rodáka arch. Antonína Grušky v Husově ulici. Prostory záhy nestačily a učilo se též v domech čísl. 68, 69, 145. V roce 1889 byla přistavěna budova dílen podle projektu vídeňského architekta Viléma von Doderera. V roce 1929 byla postavena nová budova podle návrhu arch. Miloše Lamla v Máchově ulici. Nábytkem se ústav vybavil sám podle návrhů architektů Josefa Misteckého, Bohuslava Anderlika, Bohuše Kupky. Patřila ve své době k nejlépe vybaveným odborným školám.

Po celou dobu svého trvání udržovala odborná škola úzký kontakt s veřejným životem. Významné byly kurzy zručnosti, výroby hraček a kreslení. Byly pořádány pro žáky základních škol, pro řemeslníky i pro širokou veřejnost. Po postavení nové školní budovy byla ve škole zřízena dobře vybavená čítárna časopisů, která byla přístupna nejen žákům, ale i občanům. Konaly se tu často přednášky na odborná i ekonomická témata. Ve výstavní síni bylo uspořádáno několik výstav předních našich malířů.

Na začátku 50. let začalo v celé republice připojování odborných škol k průmyslovým podnikům. V roce 1952 byla dřevařská část školy přemístěna do Bystřice pod Hostýnem k závodu TON. Ve Valašském Meziříčí dobíhalo ještě studium několika tříd, ale noví žáci byli přijímáni do školy pozměněného zaměření, na stavební průmyslovou školu. Ve Valašském Meziříčí zůstala většina původního učitelského sboru, a tak dnešní Střední průmyslová škola stavební plynule navázala na odbornou školu a snaží se pokračovat v jejím bohatém odkazu, dále rozvíjet slavné tradice a usiluje o další vývoj podle potřeb moderní doby.

Knižní obálka „Mítka z Lužné“, tempera, 1946

JAN KOBZÁŇ malíř Valašska

9. 7. 1901 – 10. 10. 1959

Oldřich Zemek

MALÍŘOVY OČI
Janu Kobzánovi

*Znám bystré oči dvě, jež proniknou i houštím
jak srnčí v doubravě, když chřipě zvětří prach,
jak oči zbojníka, když prst měl na své spoušti,
když hlídal bouřící hospodu na horách.*

*Ty oči laskavé měl hejtman, který brával
jen hydře hltavé, jen zřídka prolil krev,
byl křivdy mstitelem a nejnuznějším dával,
vždyť často neměli ni groše na rakev!*

*Jsou teskné oči ty, jak zahoukla by rána,
jak zbojník zabít by padl do trávy,
jak píseň nad hrobem by pěla harapanna,
jak v ruce by jí zbyl jen šátek krvavý.*

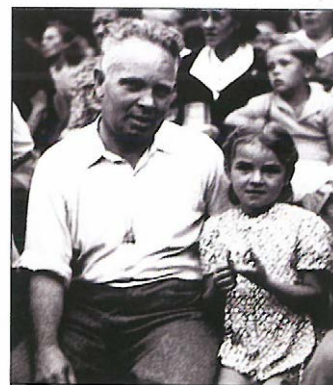
V Liptále před první světovou válkou

Na studiu v Praze, třicátá léta

Se členy partyzánské skupiny v květnu 1945

S dcerou na slavnostech ve Zlíně 1958

Na besedě u Škrabanečků, kresba tuší, 1930

Výroba nože v křivácké dílně, lavírovaná kresba tuší na papíře, 1924 (OVM Vsetín)

Pentlení nevěsty z Liptálu, akvarel a kresba tuší na papíře, 1927 (OVM Vsetín)

Portrét umělce oči prof. Karla Langra

Letos si připomínáme 40. výročí úmrtí Jana Kobzáně, grafika, malíře a spisovatele, s jehož jménem je spojena především představa zbojníků, uvědomělých sociálních mstitelů bezpráví a útisku feudálních pánů, tradovaná v lidových písních a pověstech celé karpatské oblasti.

Následující "portrét" umělce, který se svou tvorbou sice nezařadil mezi poválečnou avantgardu, ale dobyl si čestné místo na národní cestě, po níž kráčeli Mánes, Aleš, Svolinský, Strnadel a další, se zrodil z osobní korespondence mezi profesorem Karlem Langrem z Brna a učitelkou a publicistkou dr. Marií Mikulcovou z Velkých Karlovic:

"Jan Kobzán se narodil v Liptále u Vsetína roku 1901. Původem a vzhledem venkovský chasník, na což byl pyšný a zdůrazňoval to i oblečením – obno-

Křivácká hymna (Pellárova "Křivácká"), tuš a akvarel na papíře, 1926 (OVM Vsetín)

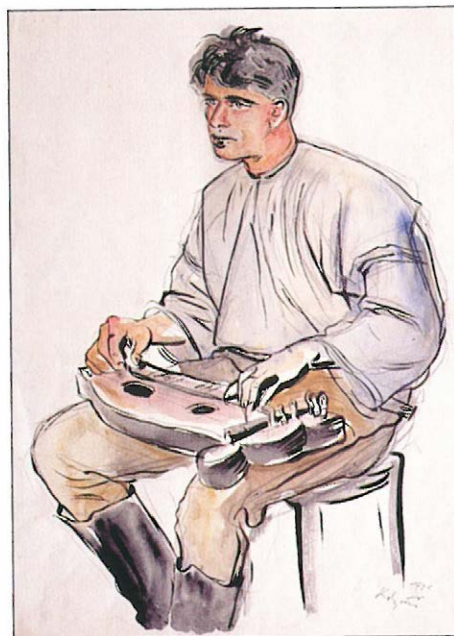
šené sako, štrukturované kalhoty, zasunuté do vysokých selských bot. Kulatý obličej se světlými bezelstnými očima, mírně promáčklym nosem, úsměvnými rty, bezvousý, s čupřinou vlasů. Uvnitř zlaté srdce se zachovaným dětským pohledem na svět jako na zdroj čarovných jevů, podněcujících fantazii ke vzrušujícím sondám do světa dobrodružství, odvahy, síly, lásky a spravedlivosti, do světa zbojníků lidových pověstí a pohádek, do světa tajemných hor s černými lesy a prosvětlenými pastvinami, na nichž cinkaly zvonce ovčích stád. Svět "vrchových lidí" – pastýřů, dřevorubců a pasekářských zemědělců, svět svobodu milujících lidí, kteří dovedou stát na pevné zemi s hlavou v oblacích. Svět, v němž dominoval VIBOH – vyběžený junák, o jehož existenci ví jen BÚH. Jan ho zpodobnil v malbě na sklo – jak jinak?

Pramen, z něhož čerpal inspiraci, byl v něm, v jeho srdci a občas se doplňoval z vrchových studánek. K novým výtvarným směrům se nestavěl opovržlivě. Prostě jen konstatoval, že by nedovedl rozřezat obraz ženského aktu na kousky a ty pak cvičit, aby se vešly do šestiúhelníku. Tím ironizoval jen rozumářsky chladné analýzy tvarů – pouhou hru s tvary. Zde stojí za zmínku, že jsem nikdy od něho neviděl kresbu ženského aktu, ač o svých milostných avantýrách rád vypravoval z tak čisté duše, že by se ani papež nemohl pohoršovat. Čistému vše čisté.

Jednou si mně posteskl, jak ho okolí odsouvá na vedlejší kolej a že už sám v sobě necítí ten původní elán. Držela ho jen malá obec věrných přátel. Po 2. světové válce jsem ho zastihl ve staré dobré náladě. S radostí v očích mi oznamoval, jak se oblohou přes účast v partyzánském hnutí dostal zpět ke svým zbojníkům, i když jinak oblečeným. Kresby z té doby dosáhly jisté svěžesti, ale ne té síly, která vyzařuje z ilustrací knihy O zbojníky a poklady.

Pod vlivem J. Országa-Vraneckého, etnografického autodidakta, vytvořil řadu dokumentárních kreseb z lidové kultury. Pod vlivem prof. J. Války, historika a etnografa, podnikl cestu hluboko do východních Karpat.

V osobním styku byl podmanivě prostý, srdečný. Nikdy ani v nejmenším nedával najevo, že je umělec. Nejlépe se cítil doma na Valašsku. Tady hýřil svým vyprávěčským uměním, s chutí kreslil půvabná děvčata, chasníky – ogary, ošlehané muže, upravené ženy, s úctou a pokorou staříky a stařenky. Stále obohacoval svůj nářečový slovník a nade vše ho rozjařil nový stylistický obrat. Když vysvětloval, v čem je jeho půvab a krása, seděl-li, vstal a jako duchovně osvětlený kazatel s výrazem transu v očích

Hráč na kobzu - "kobzán", tužka, tuš a akvarel na papíře, 1929 (OVM Vsetín)

zaníceně vykládal. Stejně tak si počínal, když přišla řeč na zbojníky.

Podle vnějšího vzezření považovali ho měšťáci ve své povýšenosti za jakéhosi jelimánka. O tom malá příhoda.

Pražský ministerský rada poznal a velmi si oblíbil Kobzáně u Országa-Vraneckého. V Praze se pokusil uvést ho do tzv. lepší společnosti. Kobzán se dostavil ve svém selském oblečení. Pan rada mu taktně naznačil, že ve společenském obleku by měl větší úspěch, takto že vypadá jako sedlák. Kobzán mu skočil do řeči a hrdě prohlásil: "Ale já su sedlák a chu, aby to každý věděl." Společnost ho zprvu přijala rozpačitě jako raritu a vyzvala ho, aby něco vyprávěl o Valašsku. To byla voda na jeho mlýn. Kobzán mi o tom vyprávěl, jak si ty namyšlené chytráky podal: "Vymýšlal sem si všelijaké hlupiny a valil to do nich celý večer. Všecko zbaštili a pan rada jejich jménem poděkoval a prohlásil, že tak zajímavý a veselý program ještě nikdy nezažili."

Ve zralém věku postavil si Jan Kobzán roubenou chalupu na Soláni. To už byl Solán zásluhou manželů Vašutových, kteří hospodařili na staroslavné čar-tácké hospodě, Mekkou umělců všech odstínů. V chalupě žil většinou sám, a tak když tam 10. října 1959 náhle zemřel, zjistili to sousedé až za několik dnů. Pietně se s ním rozloučili jeho přátelé a obdivovatelé až při ukládání urny na Valašském Slavně v rožnovském skanzenu."

Hucul s koněm, olej na papíře, 1946 (soukromý majetek)

Můj pobratim Janek

OLDŘICH ŠULEŘ

Je tomu dávno, pradávno, co se otevřely v literární redakci ostravského rozhlasu dveře, vstoupil nižší rozkladitý muž, vytáhl z vnější strany dveří klíč, zavřel a uzamkl. Připravoval jsem se na nepřijemné setkání, avšak ten člověk si se širokým úsměvem přirazil židli a pokorně, s ostychem usedl, když předtím židli pečlivě rukávem oťel. "Aby nás nikdo nerušil," řekl na omluvu. "Viš, musím ti povědět jeden starý chýr, však ty porozumíš, jsi přece náš ogara." A počal vyprávět o zbojnickovi – haromitovi, vyprávěl procítěně a překrásným nářečím prostinký příběh a když dospěl ke smrti zbojníka, vidím, pláče a skoro mluvit nemůže, takové upřímné slzy jako hrachy se mu kutálejí po tvářích.

Dojal mne, uvěřil jsem mu. A přece mi tehdy ani ruku nedokázal pořádně stisknout, to proto, že ho tuze bolela, vyškábával na lešení na škole v Havířově do čerstvé omítky sgrafito, po svém a působivě ztvárňoval zadaný motiv ostrážitosti jako alegorii zápasu ptačí rodinky s dravcem, který ji napadl, ruku si znal tak, že musel v boudě na staveništi, kde přespával na papírových pytlech od cementu, ležet celé noci na břichu, ale nepolevil, nikdo ho z lešení nedostal, dokud neviděl své sgrafito zářit na červenkavém podkladu.

Velice jsme si jeden druhému padli do oka. To ještě bydlel s rodinou v Jasenné pod vrchem Syrákova, a když se žena s dětmi přestěhovala do zděného domku v Kroměříži, usadil se samotářsky v dřevěnici na Soláni, aby měl více klidu na tvořivou práci – však darmo se potom neřikalo: "Není Solána bez Kobzána!" Chodíval jsem za ním přechásto na solánský hřeben, avšak dostat se do dřevěnice nebylo snadné, protože ho už sužovala nedoslýchavost. Měli jsme domluveno znamení: zamávat větévkou před oknem. "Nečuju dobře anebo naschvál nedbám na klepání na dveře. A co je nad padesát, tomu neotvírám," řekl mi s lišáckým úsměvem, to myslel na roby. "Zato halúzka v okně znamená pozvaného."

S tou jeho nedoslýchavostí bývaly potíže. Věděl jsem, že Janek je veliký kumštýř, ale špatný obchodník. Sám mi o tom kdysi napsal: "Ono to možná vypadá divně, že si nevážím zájemců, ale to je tím, že při své hluchotě chci pudově každé jednání rychle ukončit, neprodlužovat zvláště to handrkování s penězi, ale potom si nakonec může někdo myslet, že ty moje kresby nemají ceny, když jsem sám raději nic nechtěl." Abych probudil zájem o jeho nedoceněný kumšt, přivedl jsem k němu na Soláně několik kulturních činitelů. Když konečně se štětcem v ruce otevřel, nemile vyrušen z tvůrčího zánícení, spustil na mne tuším hlasem, který muselo být slyšet na jedné straně v Karlovicích, na druhé nejméně na Hutisku: "Vítaj a poď dál, ale ostatní pošli dom, přece viš, že kdejakého dačana do chalupy nepustím!" Nu, všechno se vysvětlilo, pochopili jeho trochu podivínskou národu.

Odkud sál mizu, kterou štědře napojil své kresby, malby, sgrafita? Takto jsem se tázal a odpovídal jsem si: Vskutku z hlubochin věků, když sirota prožíval ogarské roky u staříků a na besedách u louče v teplé jizbě vypo-slechl zkazky o zbojnicích, kteří pak zůstali jeho celoživotní láskou. Abych rozpoznal blíže kořeny jeho kumštu, krůček po krůčku jsem pronikal do dětství a mládí toho ryzího umělce a člověka. Co to bylo besedování a dopisování, než se má kniha "O Janičkovi-maléřečkovi" zrodila. Někdy co den putovaly poštou tlusté obálky, psával na dlouhé úzké listy nářezaného balicího papíru nebo třeba na kus kartonu narychlo tužkou kaligrafickým písmem – a pak se zase na celé týdny odmlčel, to jsem věděl, že maluje rukama nohama, aby mi náhle napsal vyčítavé a nespravedlivé: "Co je s Tebou, zbojníčku, snáš saš neurazil! Milý premilý, drahý synčeku, já sa stěží odpútám, abych Ti napsal, žiju jak pústevník, mléko skypí na plotně, ale já musím malovať, ale že jsi náš ogar, tož než sa pohružím do kelímku s barvičkami, pošlám nějaké vzpomínky na dětství, co jsem stačil zaznamenat. Pozdravuju Ťa srdečně, družgám Ťi kosti a upijám pomaly za Tebe tu slivovičku, co šetřím pro Ťa. Obtúlám Ťa. Nech sa buček zeleňá!"

V Kobzáňově tvorbě nenaleznete stín podbíživé libivosti, ani tendenční násilnosti, je to dílo svojské a pravé. A přece vznikalo v podmínkách nadmíry svízelných. Ustihl jsem ho kdysi v jeho pasekářské dřevěnici, když vytvářel návrh na sgrafito pro Holešov: roli balicího papíru měl roztaženu z kuchyně přes síňku do jizby, dvojí dveře musel vysadit z pantů, aby se mu výjev selských rebélií do chalupy vešel – takový měl ateliér, po vlastních kresbách lozil po čtyřech. Dokázal však svou tvůrčí umínutostí a vášnivou pracovitostí všechny svízele překonat. Osamocen a nahluchlý tam fantazíroval s uhlem či štětcem v ruce, do každého díla se vžíval celý. Ani se mu nedivím, že se jenom nerad loučil se svými výtvy. Věnoval mi kdysi barev-

ný návrh sgrafita s valašskou cimbalovkou (už proto, že pro juchajícího tanečníka, co si tam chlopka dlaní v zátylku, si vypůjčil mou postavu), ale nemohl se rozhodnout, aby mi jej konečně předal, pořád měl nějakou výhovorku: "Však je sakra tvůj, přece viš. Ale nechaj sa mňa ešte naňho chvíľu dívať...!"

Své haromity neopustil ani v písemném projevu – neboť to je potřeba důrazně povědět: Jan Kobzáň byl také znamenitý spisovatel, třebaže o tom možná ani nevěděl. Jeho bohatý, barevný jazyk čerpal z důvěrné znalosti lidové ústní slovesnosti rodného kraje, všechno poctivý kov, který zní, žádný plíšek. Kniha "O zbojníckoch a pokladoch z Moravského Valašska", kterou doprovodil svými kouzelnými dřevoryty, okouzila Jiřího Mahena, který mu napsal: "Zachovejte si svoje přesvědčení o ceně písně, báje, pohádky, jak píšete. To není vlastně přesvědčení, to tisknete k hrudi něco, co bylo a je pokladem..." Vydání se dočkala i horalská mozaika "Zbojnický destament". V rukopisu jsem poznal svérázný text "U počátku vod", rozměrnou skladbu vyprávění, bajek, vzpomínek, která už v rukopisné podobě uchvátila na počátku války Vladislava Vančuru, tehdy lektora nakladatelství Družstevní práce – cituji z dopisu: "Četl jsem ji s velikou radostí. Na některých místech mě život a šťastný způsob vypravování dočista oslnil... je namnoze humorný, rozmarný, hrdinský a vždy postihuje nějakou část básnické pravdy... Zdá se mi, že jde o věc, která zasluhuje zvláštního zájmu a musí být vydána. Kniha bude patrně přijímána jako dílo prvního řádu." Žel, k vydání tenkrát nedošlo a rukopis si dlouhá léta poležel, než jej dostali čtenáři až v roce 1984 do rukou. Ještě jeden, byť drobný projev Kobzáňovy literární tvorby stojí za zaznamenání: některé své kresby totiž doprovodil lidově znělými veršiky, jedny se dočkaly dokonce zhudebnění Jaroslavem Křičkou (v repertoáru mělo tuto skladbičku také Pěvecké sdružení moravských učitelů).

Kobzáňovo dílo je dokladem minulého světa cti a statečnosti, krajín z bylin a bájí, hajdamáckého vyrávání a chlapeckých skoků. Vytvořil je vpravdě boží člověk, který v sobě nesl přirozeně a samovolně náboj revolučnosti a lásky k Valašsku, člověk, který by ve své lidské dobrotě vytrhl srdce z těla a daroval je potřebnému. Zase ho vidím, jak se loučíme po jedné z našich nesčetných schůzek na Soláni, doprovázel mě utajeným stezníkem, co se vyhýbá Čartáku a ústí na Solanci, pořád jsme se nemohli rozloučit, jakmile se jeden z nás otočil a zamával, opět jsme se rozeběhli k sobě, co za přichylnost nás tak k sobě přitahla?

A přece se skončil jeho život v roce 1959 přesmutně. Sám a sám ležel ve své dřevěnici, ve které ho sklátila srdeční slabost, než ho našel po několika dnech listonoš – světlo svítilo a rádio hrálo, ale Janiček ležel bez ducha na zapnuté elektrické podušce. Och, že jsem tenkrát nedošel a nepohodil halúzku do okna, možná by otevřel...

Sedím nad objemnou obálkou korespondence s Janičkem a takový stesk na mne padl – ač by to měla být radost, že žil takový ryzí člověk a umělec a že jsem se s ním pobratřil. Ano, je to radost, leč písmena se mi před očima rozplývají, slzy mě oběly.

Kobzáňův pomník na Valašském Slavíně v rožnovském skanzenu

Zbojníci nesou v kotli zlaťáky, tempera a staniol na skle, nedat. (kolem 1950), OVM Vsetín

Ogar z Nedašovy Lhoty, kresba tuší a akvarel na papíře, 1927 (OVM Vsetín)

Chlapec s valaškou, uhlí na papíře, 1944 (Státní galerie Zlín)

Mládenec pod pavím perem, tuš a akvarel na papíře, 1927 (OVM Vsetín)

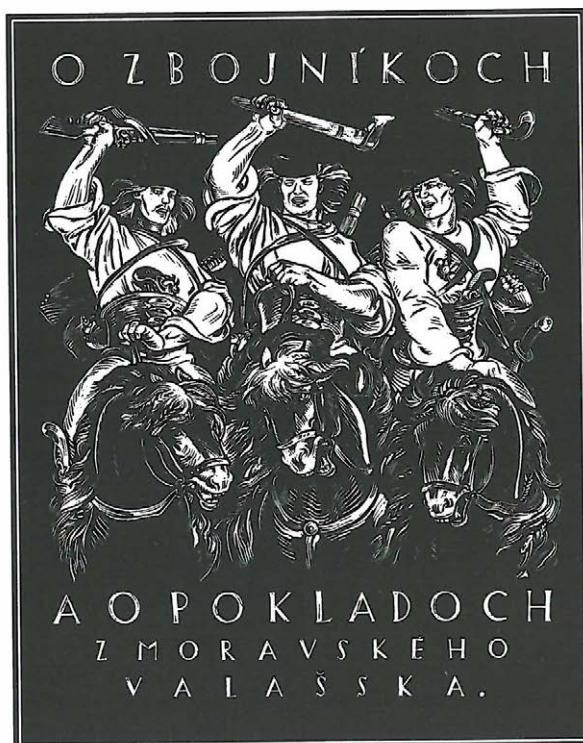
Nevěsta, akvarel a kresba perem na papíře, 1934 (OVM Vsetín)

Raněný zbojník, tempera na lepence, 1950 (Státní galerie Zlín)

Husité ve Vizovicích, olej a tempera na plátně, nedat. (po r. 1948) OVM Vsetín

Titulní list knihy "O zbojníkách a pokladech" (Kočí, Praha 1926), dřevoryt a kresba tuší na papíře, 1926 (OVM Vsetín)

Vzpomínka na Jana Kobzáně

MICHAL PLÁNKA

Při psaní vzpomínkové úvahy na Jana Kobzáně marně pátrám v paměti, kdy jsem se osobně s malířem, grafikem a spisovatelem – dnes již legendární postavou valašského kulturního života – setkal. Zato si vzpomínám dosti přesně a živě, kdy jsem držel v ruce jeho originální kresbu zbojníka.

Bylo to jednou v hospodě u Lukotků na Vsetíně, kam jsme občas jako studenti gymnázia chodili na výbornou hovězí polévku. Sympatický hostinský pan Lukotka se jednou dal s námi do řeči a světlí se, že se u nich občas strávuje a někdy i přenocuje malíř Kobzán a že účet vyrovnává obrázkem. Pan hostinský nám přinesl obrázek ukázat. Šlo o kolorovanou kresbu mužské postavy výrazně řezané tváře, s halenou přehozenou přes ramena, nezvykle formovanou pokrývkou hlavy, hrubě formovanými poloholinkami na nohou a valaškou v ruce. V mé paměti dodnes zůstaly některé detaily živě podané postavy s odstínem drsné dramatickosti tváře a pohybového mechanismu těla. Prostě kresba nikoli pracně stylizovaná, ale spíše jakoby napsaná jedním dechem. Podobné pocity ve mně vyvolalo též dvoudílné sgrafito na fasádě domu poblíž Dolního náměstí. Zde ve dvou sloupcově volených formátech, doprovázených textem "Popíjaj popíjaj, nekradni nezbičaj", vyjádřil Kobzán nezapomenutelnou osobitou lineární v náznavou zkratce celou dávnou atmosféru formanství, ozvučenou legendou zbojnictví. V plynulém vedení linie dovedl v sgrafitové technice přesvědčivě vyjádřit jak pnutí formanské vozové plachty, tak také povahové rysy stojící mužské postavy.

Zde je možno vystopovat východisko jeho celoživotního tvůrčího zaměření. Připomenu, že toto tematické přetření provází celé Kobzánovo literární umělecké dílo knihy "O zbojníka a poklady". Tolik moje první neosobní kontakty s Janem Kobzánem.

K vlastnímu osobnímu setkání a později k přátelským vztahům muselo dojít někdy kolem roku 1956 – 57. Svědčí o tom několik mně adresovaných dopisů, které opatruji v archivu korespondence s výtvarnými umělci. Jde o jeden celostránkový dopis běžného formátu psaný ručně, druhý stejných rozměrů psaný strojem a dále 3 korespondenční listky psané strojem.

V dopise datovaném 15. 5. 1957 mně Kobzán píše: "...čekal jsem Tě už před velikonočními... a také věř, nemám oddechu, dává mně to i nedává to secco pro Hovězí, 2 formáty 2 x 6 m. Ale neodtrhuju se od toho a díky tomu plním program, termíny atd. a nyní už půjdu na lešení. Právě jsem dokončil zvětšeniny kartonů na definitivní velikost, mám i písmo... těším se na shledanou o prázdninách – Tvůj Jano". V této souvislosti si vzpomínám, že jsem se s Kobzánem setkal ve své pracovně na zámku v Kroměříži (tam bylo dočasné sídlo galerie), kde jsme hovořili o možném uspořádání výstavy. Od té doby došlo k častějším osobním i písemným kontaktům.

V druhém dopise, datovaném dnem 27. 12. 58, Kobzán píše: "S poděkováním za blahopřání, která opětuji, sděluji, že ten úkol, výstava v Kroměříži, se dá uskutečnit a že jej vítám, slibuješ-li svou pomoc. Mám totiž do května připravit také druhou knihu (text i dřevoryty z valné části hotové a definitivní), což mně s výstavou Bratislavy dá "hodně co vědět". Čas a místo schůzky by byly nejvhodnější na Soláni, tak například po celý leden, mimo několik dní okolo Tří králů... věci mám vcelku tak uspořádané, že se snadno prohlédnou pro přehled. A jednou by se udělal konečný výběr – něco je také v Kroměříži; mám i rámy jakési. A tak by to asi šlo uskutečnit bez rámusu a nerváků. Zbavil jsem se v poslední době některých dobrých věcí, ale též jsem něco přidělal, něco se vypůjčil – znáš v tom přece chodit a já také – Tvůj Kobzán." Vše nasvědčovalo tomu, že smluvená celoživotní výstava se dá uskutečnit bez potíží a komplikací.

Je tu ještě korespondenční lístek s datem 31. 3. 59. Kobzán tu mimo jiné píše: "Věci k výběru připraveny, čekám Tě i nečekám, protože pilně klopotím na nových námětech tanečních – formáty 202 x 75 (3 kusy) a 300 x 75 (jeden kus). Trochu mě to zmáhá, myslel jsem, že s tím mohu být snadno hotov do soboty 4. 4., ale bylo by mně vhod, kdybych mohl s tím přijet v pondělí, dle toho jak sdělíš... Tak si s tím hlavu nerobme, zatím mi popřej ještě trochu klidu. ...Kobzán Solán."

Zmíněné tříkrálové pozvání na Soláni jsem předem vzdal – jako rodák z Velkých Karlovic vím dobře, jak v lednu vypadají cesty, chodníky a doprava na horách. A k tomu ještě velmi krátké dni. Nechal jsem to nakonec na jaro. Vybral jsem si prosluněný, trochu větrný den a těšil se na setkání s Kobzánem a na prohlídku jeho díla. S návrší jsem sešel po mírném svahu k jeho chalupě. Na první pohled bylo vidět,

že ji Kobzán udržuje. Před chalupou na východní straně zahrádka s nově postaveným latkovým plotem, v obou štítech nová, dosti velká okna, příjemný pohled na stavení i okolí. Vchodové dveře zajištěné zástrčkou svědčily o tom, že majitel je nedaleko venku. Odešel jsem pár kroků a rozhlédl se po okolí. Janka jsem uviděl na svahu louky přikrčený k zemi. Volat na něj bylo zbytečné, poněvadž od mládí trpěl nedoslýchavostí. Uviděl mne, až jsem se přiblížil na pár kroků. Po přátelském přivítání mně vysvětlil: Sbírá léčivé byliny, psí jazýček, kořen pampelišky (ostatní jsem si nezapamatoval), trochu jich usuším, trochu si uvařím v mléku, víš, je to velice zdravé a posilující. Šli jsme do chalupy, která měla dvě obytné místnosti. Jednu velkou jizbu a jednu menší, kde Kobzán na vyvýšené dřevěné palandě spával. Všiml jsem si značného počtu časopisů a knih uměleckého obsahu, rozložených vedle polštářů.

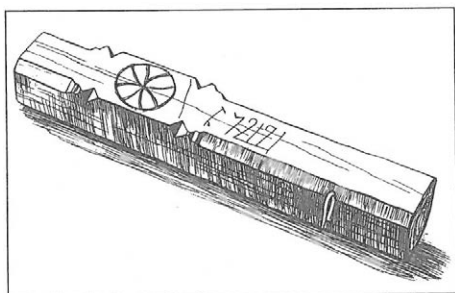
Hlavní cíl návštěvy byl samozřejmě Kobzánův ateliér. Vlastně to bylo celé půdní podkroví, osvětlené dvěma protilehlými okny ve štítech, vyřezávané bílým, pryskyřicím vonícím smrkem. Blíž východního okna byl postaven stůl s kreslicím náradím a barvami, obtížen množstvím skic, hotových kreseb i obalů různých velikostí, kolem stěn rozloženy menší i rozměrné formáty tužkových, uhlových, akvarelových i temperových prací, většinou jen v napínacích rámech. Při prohlídce toho všeho se mně zdálo, že výtvarná paměť a kreslířský talent Kobzánův jsou nevyčerpatelné. Před mýma očima defilovaly výrazné postavy mužů a žen, typické neopakovatelnými rysy ve tváři, ale též svou rodovou a kmenovou příslušností. Mnohé modely hrály tu svou vlastní životní úlohu. Představovaly skutečného chlapa či robka z Liptálu nebo z Jasenné, z Nového Hrozenkova, z Rusavy nebo z Púchovské doliny či z Pohorelé. Vyjadřovaly skutečného baču s ovečkami, ogara s patykem nebo slepého hudoce s houslemi. Některým postavám byly vtisknuty osudy zbojníků a portášů. Komorní formáty se tu střídaly až s třímetrovými kartony, komponovanými pro sgrafitovou výzdobu fasád nově stavěných domů. Kobzán si liboval v tvorbě námětových cyklů. Jsou to zejména taneční motivy, které vedle množství pohybových kreací prozrazují svými názvy jinotajný odkaz zbojníků. Zapamatoval jsem si následující: Ohlédáš sa, Braň sa, Braň sa nedaj sa, Braň sa dobre, apod. Duch ateliéru prozrazoval, že Kobzán je v jednom tvůrčím kole a že zápasí s termíny, jak mně to píše v jednom dopise.

Pro dokreslení osobnosti Jana Kobzáně uvedu ještě jednu epizodu. Po skončení prohlídky díla mně povídá: Něco ti ukážu, co ještě nikdo neviděl. Nato postavil vedle kominu stoličku, postavil se na ni a z dobře zamaskovaného místa ve stropě vytáhl roli kreseb. Po jejich rozbalení povídá: Víš, já někdy maluju aj akty – jedna žena z Karlovic mně chodí sedět modelem, já mně ti neprozradím. Šlo o několik studií ženského sedícího i stojícího aktu a také o kresby portrétů. Za dané situace jsem očekával, že uvidím dramaticky zaostřené pojetí kresebného zvýraznění modelu s trochou akcentu smyslnosti. Kresby vyjadřovaly pouze akademicky holou skutečnost modelu, jdoucí po anatomii těla s jeho stínovanou gradací objemů. Vše bez smyslu vzrušené animality a kresebně vypjaté fantazie.

Na otázku, proč takové ukrývání, Kobzán odpověděl: Je to proto, aby to moja nenašla. Ona mne ještě pořád nechce prohlásit za svatého.

Pak přišla na řadu prohlídka stodoly. Tady budu dělat ještě jeden ateliér – povídá Kobzán – nové fasády domů vyžadují výškové formáty sgrafitových kompozic. K uskutečnění tohoto záměru nikdy nedošlo. Kobzán při realizaci četných veřejných zakázek toho druhu přecenil své síly. Já sám jsem si ho představoval jako tvrdého a uzlovitého chlapa, připomínajícího větrem formované buky a javory, rostoucí na hřebenech Beskyd. Přitom šlo o člověka s velmi křehkým zdravím, jak se ukázalo při realizaci jeho výstavy v kroměřížském zámku na podzim v roce 1959. V průběhu výstavy, dne 10. října zmíněného roku zemřel ve své chalupě na Soláni.

V závěru tohoto vzpomínání chtěl bych se ještě na chvíli zastavit a zvážít hodnoty tvůrčího odkazu Jana Kobzáně poněkud z jiného pohledu. Dlouho jsem si myslel, že dílo tohoto umělce dobře znám. Po čase jsem se přesvědčil, že tomu tak není. Není tomu dávno, co jsem měl možnost vidět a v klidu si prohlédnout dvě autorovy kresby, motivované inspirací interiéru staré selské komory. Šlo o jistý druh zátiší v uzavřeném prostoru s množstvím odložených a uložených věcí, náradí, náčiní, oděvů a všeho možného. Překvapením pro mne byla hravá, ale zároveň jistá a přesvědčivá virtuosita kresebná, sugerující divákovi atmosféru místa, času, včetně doteku lidské ruky. Nešlo tu o pouhou dokumentaci, ale o sdělení plné vnitřního napětí, bez rukopisného zápasu se světlem a stínem, linií a kompoziční skladbou, ale o tvůrčí osvícení, zaznamenané na papír ve chvíli vnitřní tvořivé potřeby. Nabyt jsem přesvědčení, že v této poloze je nutno hledat základ Kobzánova uměleckého talentu.

Nejstarší dochovaný trojrozměrný doklad historie Nového Hrozenkova - část stropního trámu s vyřtým slunečním motivem a letopočtem 1721 ze zbourané dřevěnice č. p. 073. (kresba J. Šarmanové)

350 let Nového Hrozenkova

MILOSLAV STIBOR

Jsou místa s tisíciletou tradicí, takže 350 let Nového Hrozenkova se může zdát nicotností nezasluhující si pozornosti. Avšak zde uprostřed valašských kotárů jsou i tato tři staletí vrchovatě naplněna pokorou i furiantským, poslušností i rebelantskou vzpurností, naplněna léty, na něž raději zapomínat, ale i léty, které dlužno vyzdvihnout. Obec dokonce nemá řádnou zakládací listinu opatřenou pečeti a podpisy svých pánů, a tak nejstarším písemným dokladem je zápis ve vsetínské matrice svateb, že 15. srpna 1649 se provdala na Zděchov Zuzana, dcera nebožtíka Hubníka z nové vsi, jež sluje Rozinka. Avšak jiných písemných a hmotných dokladů o životě obce je dostatek k potvrzení skutečnosti, že obec hrála v minulosti kraje vždy významnou úlohu. Nebylo tedy pochyb, že v rámci oslav výročí obce bylo nutno tuto skutečnost obyvatelům a návštěvníkům připomenout, a tak v letních měsících letošního roku se na Novém Hrozenkově uskutečnila řada akcí společenského a kulturně-historického charakteru.

Zájemci mohli zhlédnout šest výstav: stálou expozici malíře a grafika Antonína Strnadla, výstavu výtvarných prací Karla Langra, inspirovaných krajinářskou scenerií Nového Hrozenkova, výstavu "Nový Hrozenkov ve fotografii" se snímky místního tradičního i současného života počínaje rokem 1892, tedy rokem počátků fotografické dokumentace pro připravovanou Národopisnou výstavu československou v Praze 1895. Ucelený pohled na nepřilíhš dlouhou, ale výraznou řezbářskou tradici podala obsáhlá výstava prací téměř dvacítiky místních řezbářů, umožňující tak nebývale široký tematický i technicko-řemeslný záběr. Centrem pozornosti byly nepochybně kolekce tradičních figurálních motivů bačů, pastevců, zvířátek, betlémů (autoři Josef Michalčák, Anna Mužíková, Jaroslav Vrána), různorodých figurálních motivů i se sociálním zaměřením (Augustin Dujka, Emil Vrána), oblíbených štipaných holubiček, kohoutů a pávů (Božena Vráželová), ale i artefakty volné řezbářské tvorby na vysoké úrovni (Rudolf Blaha). Výstava "Nový Hrozenkov v dílech Mistrů" soustředila práce 37 výtvarníků a doložila, že zdejší prostředí se stalo od konce minulého století doménou mnoha významných

umělců. Chronologickou řadu zahajovalo dílo Adolfa Liebschera, který v letech 1885 a 1886 v obci a jejím okolí čerpal motivy nejen pro drobné národopisné studie, ale i pro pověstnou Valašskou svatbu a Valašskou madonu. Nelze vyjmenovat všechny vystavující, uvedme aspoň Františka Hlavicu, Jana Kobzáně, Jiřího Heřmana (žil 9 let na Novém Hrozenkově), Antonína Strnadla, Karla Hofmana, Jana Hrnčárka, Miloše Šimurdu, Ludka Majera, Jiljí Hartingra a jeho manželku Jiřinu Hartingrovou-Tobolíkovou. Kromě těchto protagonistů malby a grafiky nutno zmínit i ty výtvarníky, kteří se prezentovali v méně obvyklých technikách, např. Ludvíka Barana, Miloslava Stibora (fotografie), Zuzanu Hrubošovou (textilní art-protisy), Pavla Hruboše (počítačová grafika) a sochaře prof. Zdeňka Přikryla s plastickým reliéfem Františka Michalčáka, význačného rodáka novohrozenkovského.

Výstava "350 let Nového Hrozenkova v dokumentech" byla svým způsobem objevná a poskytla možnost zhlédnout exponáty, které jsou běžnému divákovi nedostupné. Vstřícností Zemského archivu v Brně, Opavě a Olomouci, Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity v Praze, Ústředního archivu geodézie a kartografie v Praze a Státního okresního archivu v Olomouci a Vsetíně bylo možno vystavit buď v originálech nebo kvalitních barevných reprodukcích unikátní doklady novohrozenkovské historie, např. již zmíněný první údaj o vsi Rozinka, mapu Moravy tyrolského kartografa Jiřího Matyáše Vischera z roku 1692 s vůbec prvním uvedením obce Hrosinow na tiskem vydané mapě, nejstarší otisk obecní pečete z roku 1749, vitráž s motivem Božího oka z prvního dřevěného novohrozenkovského kostela z let 1752 až 1789, včetně dosud nepublikovaných základních údajů o jeho podobě, inventáři a osudech. Tato vitráž, spolu s částí dřevěného stropního trámu s vyřtým slunečním motivem a letopočtem 1721, jsou vůbec nejstarší zachované hmotné novohrozenkovské památky. Velkou pozornost vzbudila mapa hranice mezi Moravou a Uhrami z roku 1796 v nezvykle velkém rozměru 75 x 255 cm, zachycující diskutovaný úsek hranice u dnešní lokality "Kasárna" u Velkých Karlovic. Uherská strana si tehdy činila nárok na pozemky až po Horní (Vsetínskou) Bečvu, ale tehdejší komise potvrdila hranici v podstatě shodnou s dnešní hranicí mezi Českou a Slo-

1649 - 1999

350 LET OBCE NOVÝ HROZENKOV

Detail plakátu oslav, autor kresby Jiljí Hartinger, 1999

venskou republikou. Nemenší pozornost vzbudila unikátní plastická mapa novohrozenkovského katastru z roku 1904, společné dílo prof. Josefa Válka, znalce a propagátora Valašska, a jeho bratra Jaroslava, který tehdy učil na novohrozenkovské škole "U kostela".

A tak krok za krokem bylo možno sledovat historii obce na písemných, obrazových a hmotných exponátech, přes "zlatá" třicátá léta tohoto století, která pro obec znamenala mimořádné vzepětí ve školství (nové školní budovy), výstavnictví (sklářská, salašnická, výtvarná výstava obrazů a plastik), sportu (koupaliště, tenisové kurty, stavba letadel, letecké dny, chodecké a lyžařské závody, výstavba hotelů), kulturní činnosti (lidové hudební, pěvecké a taneční kroužky, koncerty, přednášky) apod. až po současnost, reprezentovanou architektonickými návrhy úpravy obce a výstavbou silnice z Vranče na hřeben Javorníků na Kohůtku a Portáš.

Krátce se zmiňme o dalších doprovodných akcích, např. o sjezdu rodáků, varhanním koncertu prof. Antonína Schindlera, vystoupení vsetínského souboru Jasénka a o řadě sportovních klání v kopané a samozřejmě ve vzpírání, které je novohrozenkovskou doménou. Tiskem byl vydán Sborník, ve kterém je soustředěno literární vyznání dvacetipětí znalců a přátel Nového Hrozenkova. Jména jako např. Kundera, Kunz, Šuleř napovídají, že obec má silné literární zázemí, že svou bohatou minulostí se dostala do širokého povědomí veřejnosti, a že – doufejme – ji i výhledově čeká úspěšná budoucnost.

Část výstavy „350 let Nového Hrozenkova v dokumentech“, 1999 (foto M. Stibor)

Dne 28. 2. 1931 rozhlas Moravská Ostrava 19.20 – 20.20 vysílá Valašskou svatbu rožnovskou. Napsal a předvedl se svou družinou Miloš Kulišťák. Doma u rozhlasového přijímače tátu poslouchá malá Irča. (foto M. Knichalová)

Co dal ostravský rozhlas našemu Valašsku

70 let Českého rozhlasu Ostrava

MILOŠ KULIŠŤÁK

Až do nedávné doby říkávalo se o Valašsku, že je tam začátek kamení a konec chleba. Tímto kamením se nerozumělo jenom skutečné kamení, kterého je na Valašsku víc než dost, ale byl to i výsměch z neznalosti tohoto vskutku překrásného kraje severovýchodní Moravy a jeho boдрého, vtipného a neobyčejně bystrého lidu.

Tímto nesprávným nazíráním zůstalo Valašsko dlouho neobjeveno, a když pak později i objeveno bylo, venkov ještě desítky let zůstával v popularizaci hodně pozadu.

Nebývalo tu elektrického světla, ale louče, nebylo knih a novin, ale ústní podávání zpráv, lidové vyprávěči, pohádkáři a tyto pohádky a zázky přenášely se z pokolení na pokolení. Lidé neznali noty, ale tvořili lidové písně, a na sta písniček vypravujících o lásce, nevěře a zklamání, o zbojnicích, švercích a obražtech, o valašských vojnách, o horách a zurčících potůčkách zpívali celý svůj život.

V pestrém podzimu bušily ve stodolách rytmičké údery cepu, a když zima zavalila kraj, po celé dny a dlouho do noci vrčely kolovraty nebo klepotaly tálcovské stavý, aby se odehnala od stavení bída. Odříznutí od světa vytvářeli dovedným rukama překrásné výšivky, malby, vyře-

závali ze dřeva vše, co kolem sebe viděli a co doma sami nebo druží do svých domácností potřebovali. Tak zde vznikala pokladnice umělecké tvořivosti zastihující svou vysokou hodnotou i ostatní bohatší kraje Moravy.

Pak přišel rok 1929. V Moravské Ostravě byla zřízena rozhlasová stanice, Valašsko o ní vědělo, ale nebylo přijímačů, nebylo elektrického proudu a ani peněz. A když během dvou let tu a tam se u šťastlivců objevil přijímač, byl večer co večer až dlouho do noci obléhán posluchači, že prostorné jizby pro ně nestačily. A v každém dřímalo nedostižné přání: "A kdy my Valaši se dostaneme ke slovu?"

Začalo to takto: Počátkem roku 1931 vysílal ostravský rozhlas povídku ve frenštátském nářečí "Na valašském trhu". Povídka nechutným způsobem snižovala drobný venkovský lid, a tak jsem se proti tomu ohradil. Odpověděli mi: "Máte-li něco hodnotnějšího z Valašska, pošlete nám to a rádi Vás před mikrofon pustíme."

Obratem jsem sestavil "Valašskou svatbu", byla přijata, a tak dne 28. února 1931 v 19.20 – 20.20 došlo k prvnímu vystoupení Valachů v rozhlasu. Hostince v Rožnově i po celém Valašsku byly nabitý posluchači. Dostal jsem mnoho pochvalných dopisů podepsaných desítkami posluchačů.

To byl slibný začátek, avšak zároveň i pro čtyři následující roky konec. Proč Valaši před mikrofon nesměli, povím v drobnějších črtách.

V roce 1934 dostal se do ostravského rozhlasu známý F. X. Zeman. Poprvé přijel do Rožnova v prosinci 1934, kdy jsem na jeho žádost napsal scénku "Vánoce na valašském salaši." Tato byla vysílána všemi stanicemi čsl. o Štědřím večeru 1934.

Pak přišel rok 1935. Valašský rok v Rožnově p. Radh. Přímá reportáž. Valašsko ve svém celkovém národopisném vystoupení trvajícím tři dny Zemanovi učarovalo. Zamiloval si náš kraj, lid, jeho zvyky, kroje, jeho písně a tance. Nedal nám oddechu. Vymýšlel stále nové a nové náměty. Štval k vypětí, sbírání písní

První rozhlasové studio v Moravské Ostravě bylo v sále hasičské zbrojnice od 25. 5. 1931 do r. 1936. Dne 1. 9. 1935 od 19.15 do 19.50 hod., Miloš Kulišťák: Dožínky na Valašsku. Šestý zleva kapelník rožnovské hudby p. Slovák, vedoucí programů rozhlasu Ostrava F. K. Zeman, Miloš Kulišťák, zpěvy nacvičil p. Včelařík. V druhé řadě nad M. Kulišťákem technický vedoucí rozhlasu p. Matátko a vedle výborná rozhlasová stařenka Boža Kulišťáková z Házovic. Ke kruhu namalovaném vlevo na koberci se přistupovalo a mluvilo do zavěšeného mikrofonu.

M. Ostrava dne 26. 12. 1935 od 21.15 do 21.45 hod., Miloš Kulišťák: Vánoce na Valašsku. Rozhlasová družina M. K. před budovou rozhlasu. Po odvyšlání vymrzlým autobusem p. Vencla domů do Rožnova. (foto M. Kulišťák)

a zapisování starých zvyků. A my se na Rožnovsku činili. Do dnešního dne jsme přednesli v ostravském rozhlasu přes 200 rozhlasových pásem, přednášek, divadelních her aj. Později se k nám přidružují i ostatní části Valašska. Relace a přednesy zvláště v poslední době se pracovávají do nejvyšších uměleckých výkonů. Mimo Valašsko utvořil se v Brně Soubor lid. písní a tanců, který má před námi všemi jedinečnou možnost výběru nejkrásnějších písní a vyprávěnek z celého Valašska bez obavy z kritiky, že zasahuje do toho nebo onoho úseku Valašska. Láska valašského lidu k ostravskému rozhlasu je veliká.

Uvažme jen jednu okolnost: Za jednu hodinovou relaci, ve které účinkovalo 40 lidí, jsme dostávali v roce 1931 i dlouhé roky potom 1000 Kč. Za autobus jsem zaplatil 600 – 700 Kč, režie činila 100 Kč a pro 40 účinkujících bylo rozděleno 200 Kč. Autorský honorář se mnoho let nevyplácel.

Zaměstnanci rozhlasu a my, to byla jedna velká rodina, která měla na zřeteli pomoci zapomenutému Valašsku v jeho popularizaci. Snad někdo namítne, že místo toho, abych psal o tom, co dal ostravský rozhlas našemu Valašsku, píši, co dali Valaši rozhlasu.

Zdůrazňuji znovu, že to byla spolupráce všech pro všechny: prospěti Valašsku a jeho lidu, přivést do kraje co nejvíce turistů a letních hostů, seznámit lidi celé naší vlasti s prací pro povznesení sociálních poměrů odstraněním nezaměstnanosti a tím odstranění kamení a možnosti "více chleba na horách".

Že se to ostravskému rozhlasu i nám v plné míře podařilo, o tom svědčí vzrůstající zájem o Valašsko a život jeho lidu. Směle tvrdím, že nebyť iniciativy rozhlasové stanice Ostrava, mnoho písní by nebylo objeveno, zapsáno a předneseno ve známost, že mnoho pohádek, zkazek a zvyků bylo by upadlo v zapomnutí. O tom, kolik to dalo práce zachytiti zapomenuté, kolik bylo nutno vyslechnouti, vytríditi, jakých opatrných a trpělivých způsobů při sbírání nutno použiti, dalo by se napsati velmi mnoho.

Ve Val. muzeu v Rožnově p. R. 15. 7. 1937 od 17.05 do 17.40 hod., Miloš Kulišák: Prohlížíme valašský dřevěný porculán. Beseda o výrobě hraček ve Val. Bystrici, u mikrofonu F. K. Zeman. (foto M. Kulišák)

Píši tyto řádky tak, jak mi jdou od srdce, bez příkras a lichocení, a řeknu-li, že nám byla ostravská rozhlasová stanice po 25 let mnohem více nežli úředním rozhlasovým vysílačem, byla nám duchovním vůdcem a učitelem, byla nám mnohem a mnohem víc, nežli je možno perem napsati.

Do dalšího čtvrtstoletí bychom si my za Radhoštěm jen přáli, aby šla s mnohem silnějším vysílačem slyšitelným nejen po celém Valašsku, ale i po celé naší vlasti.

Tuto zdravici k 25. výročí trvání rozhlasové stanice v Ostravě přednesl M. Kulišák dne 6. 5. 1954 v pořadu Volá Ostrava, 15.30 – 16.00 hodin.

Vzpomínky na spolupráci Miloše Kulišáka (1896 – 1970) z Rožnova pod Radhoštěm s rozhlasem v letech 1931-1970.

Vzpomínám na těžkou dobu před 45 lety, když psal tatínek tyto vzpomínky. Bylo mu 58 let a po 34leté službě v Zemědělské škole v Rožnově dostal z nařízení všemohoucích úřadů výpověď. Pracovníci rozhlasu o tom věděli a přece žádali o napsání a přednes nových relací. V těch těžkých dobách to bylo pro tatínka jako pohlazení a povzbuzení.

Vystoupení v rozhlasu bylo 224, to je 5 132 min. = 85 hodin 32 minut = 7 dnů 1 hodina 32 minut odvyšlaného času. Nedá se vyčíslit, kolik bylo zkoušek, nocí, nepohodlných cest autobusem do Ostravy. Spolupráce s účinkujícími byla výborná.

Všechno, co bylo pro rozhlas napsáno, mám uloženo a věřím, že valašské nářečí budeme v rozhlasu znovu poslouchat.

Irča Drápalová-Kulišáková

Po dvou, třech nezdařilých pokusech z let 1929-33 objevil jsem před vánocemi 1933 Valašsko pro rozhlas. Šlo spíše o program zajímavosti z dochovaného, resp. teprve nedávno zaniklého folkloru valašského, tedy o poutavý, instruktivní a zábavný lidový program a akusticky velmi vděčné a milé nářečí valašské (z Rožnova a Rožnovska). Správce statku Zemědělské školy v Rožnově p. R. Miloš Kulišák sebral ze vzpomínek a vyprávění starých lidí a z vlastních zážitků rodilého Valacha přemnoho materiálu o Valašsku a Valaších. Na počátku (1933-34) jsem tento materiál (většinou lidové zvyky podle ročních období) zpracovával sám, později M. Kulišák pracoval již samostatně. V Kulišákových pracích je velmi mnoho původního materiálu národopisného, který ovšem uniká hodnocení, protože kromě autorova osobního archivu a kromě archivu rozhlasu není dochován ani v tisku.

F. K. Zeman

Přeměrování dužky "lérem"

Netradiční setkání s tradiční bednářskou výrobou

aneb "Co se v mládí naučíš, ve čtvrté generaci jako když najdeš."

HANA JABŮRKOVÁ, KAREL JAKEŠ

Nejprve přišel 28.12.1998 do Vsetína dopis z Prahy:

"Vážení pracovníci muzea, jako rodák z Velkých Karlovic mám i po pobytu více než padesát let v Praze neustále vztah ke svému kraji. Ba zdá se, že je stále silnější. Ve Vašem muzeu máte bednářské výrobky mého otce Josefa Jakeše z Velkých Karlovic - Podtátěho..."

Jsem čtvrtou generací v naší rodině, která uměla dělat puténky, máselnice a vůbec více druhů "bedna" pro různé účely. Minul jsem jednoho synovce bednařinu naučit a darovat mu veškeré nářadí. Ale jaksi z toho sešlo. Odstěhoval se z Velkých Karlovic do Rožnova p/R. K práci je nutná dílna a ta v městském bytě není. Vím, že nejsem na Valašsku jediný pro toto řemeslo, ale rád bych bednařinu pro Valašsko zachoval, jinak v našem rodě zanikne..."

Protože jsem již načal sedmdesátý sedmý rok svého života, mám nejvyšší čas udělat s tím skoro zapomenaným řemeslem nějaký závěr...

Srdečně pozdravuje K. Jakeš"

Později -13. 7. 1999- následovala naše cesta do starobylé obce Zdíby - Přemyšlení, ležící 10 km na východ od Prahy, za dokumentaci tradiční podomácké výroby na Valašsku.

Rodák z Velkých Karlovic Karel Jakeš (roč.1922) zdědil vztah k řemeslu po svých předcích. Už jeho pradědeček František Kalus (1857-1932), který si v roce 1910 v karlovském údolí Podfaté postavil vlastní chalupu, byl bednářem vyhledávaným na celém Valašsku. Znalost tradiční bednářské výroby si zřejmě přinesl z Horní Bečvy, odkud pocházela jeho matka. Pěkně tvarované dřevěné nádoby uměl navíc vyzdobit ornamenty ze švestkového dřeva, vkládanými do dužek, což jiní bednáři nedělali. Také další z rodu F. Kaluse Jan Jakeš (1869-1955) "bedno" uměl dělat. Vyráběl však převážně různé hospodářské nářadí a také řezbařil. Jeho syn Josef Jakeš (1893-1984) se pak rovněž od svého staříčka při zaměstnání tesaře naučil i bednářině. F. Kalus byl však na své umění žárlivý, a když někdo vyzvídal, jak se to či ono dělá, říkal jen: "Šak sa divaj!" Po staříčkově smrti to byl právě vnuk Josef, který převzal jeho nářadí, vzory a pracovní postupy. Sám dovedl více než dvacet druhů výrobků, od nejmenších solniček až po koupací vany. Po nástupu umělých hmot a trvanlivějšího plechového užitkového nádobí ve většině domácností na Valašsku koncem čtyřicátých let začal Josef Jakeš vyrábět zmenšeniny svých ozdobných bednářských výrobků jako suvenýry.

Clánek o bednářích ve Velkých Karlovicích, který v roce 1988 napsal Karel Jakeš pro tehdejší Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně, jej podnítil k pokusu o znovu-oživení tradiční řemeslné výroby. Při jedné z letních návštěv u sestry na Valašsku si v opuštěné, ale dosud zařízené otcově dílně - po padesáti letech - vyzkoušel, co ještě ze starého řemesla umí. A šlo mu to! Však jej otec začal učit této dovednosti už v desíti letech. Původní otcovo nářadí nechal sestře ve Velkých Karlovicích na památku a potřebné speciální bednářské nářadí si potom vyrobil sám podle starých vzorů.

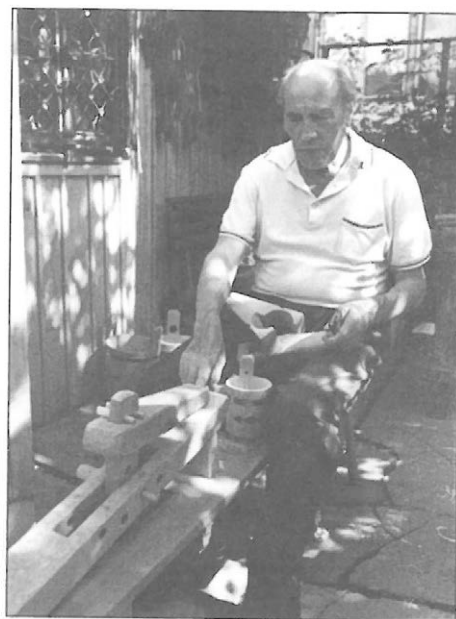
V jeho dílně nechybí stolice neboli "strýček", na uchycení menších výrobků svěrák, sekera a větší "kyjaň" a "kyjaňka" místo kládíka ze sukovitého dřeva na štípání základního materiálu - smrkové kulatiny, ostrý rovný poříz a tzv. "krivý"

poříz, dlouhý hoblík, tzv. "štos" ke "štosování" dužek, tj. opracování neboli vytváření kónického tvaru jednotlivých dřevěných dílů budoucí nádoby - pro bednáře jedna z nejdůležitější činností, která se musí dělat s citem, "lěry" všech velikostí na měření duh při "štosování". Kdyby nádoba nebyla sestavena podle "lěrů", nevytvářela by kruh, ale "zemňák". Bukový špalík se zárezem různých tvarů, tzv. "pacholek", slouží jako pomůcka při sestavování jednotlivých duh. Na vyměření dna je důležitým nástrojem kružidlo a k vyškrobávání drážky pro dno nástroj "útorník". "Škobla" nebo také "škrobla" se používá k vystrouhávání - vyhlazování nádoby ještě bez dna zevnitř. Vkládání dna mezi duhy, držící pohromadě pomocí pomocných obručí, je velmi přesnou prací - chybějící 1 milimetr zde znamená hodně, přes škvíry by nádoba určitě tekla.

Původní javorové obruče ani obruče ze smrkových větví s oloupanou kůrou, spojené "na zámek", dnes už K. Jakeš nepoužívá. K červenohnědé barvě švestkového ("trnkového") dřeva určeného na vykládání, nakonec natřeného pro správný efekt obyčejným špekem, se pěkně hodí parádní mosazné obruče, které zcela nahradily své dřevěné či železné předchůdkyně.

Bednářskou rodinku z Valašska, zhotovenou Karlem Jakešem, dnes tvoří zmenšeniny různých typů hrotků, do nichž se kdysi dojilo mléko kravské, ovčí a kozí, díže s víkem na zadělávání těsta, vaničky, "fasky" na bryzgu s víkem zajištěným kolíkem, škopky, solničky, "mosor" s víkem a držadlem k uložení ovčího syra, putěnky na žinčici i "masnice".

Výroba máselnic, skládajících se ze čtyř dílů, bývala pro bednáře snad nejpracnější. Bohatší selky na Valašsku chtěly mít máselnice barevně vykládané. Na tuto práci bednář potřeboval pět druhů dřev: smrkové, bukové, javorové, lípové a švestkové. Hospodyně si své pěkné máselnice velmi vážila, a když ze sesbírané smetany stloukala máslo, byl to pro ni svátek. Hrudky másla ozdobila ve dřevěné vyřezávané formě květinovými motivy nebo ornamenty vtištěnými do povrchu. Máselnice bylo třeba po práci vymýt horkou vodou a venku

K. Jakeš na pracovní stoličce "strýčku"

vyсуšit. Pak se máselnice postavila na čestné místo u okna a přikryla vyšivanou přikrývkou. Při takové péči vydržela třeba sto let.

Jen několik málo kilometrů vzdálená od vesnice Zdíby-Přemyšleni, kde v malé dílničce na jedné ze zahrad chatové osady Zlatý kopec náš hostitel Karel Jakeš oživuje tradiční bednářskou výrobu, se nachází obec Máslovice a v ní "Malé máslovické muzeum másla". Poprvé se o něm dočetl před dvěma lety v novinách. Právě ta dřevěná tlučková máselnice kónického tvaru, která se dostala i do vyobrazení schváleného obecního znaku Máslovic, vyprovokovala K. Jakeše k zaslání fotografií svých výrobků ing. V. Sýkоровé, z jejíž iniciativy muzeum v Máslovicích v roce 1997 vzniklo. Tak se stalo, že s muzeem navázal K. Jakeš užší spolupráci a zajímavou expozici zaměřenou na výrobu, servírování a balení másla od nejstarších dob do současnosti rozšířil a obohatil také o vlastnoručně vyrobenou vykládanou máselnici a další tradiční bednářské výrobky z Valašska.

Naše návštěva u Jakešů na Zlatém kopci končí. Povídání pamětníka je zachyceno na magnetofonový pásek, fotodokumentace postupu výroby pořízena; navíc je vše natočeno i na soukromý videozáznam. Nezbývá, než se rozloučit. Cesta zpět na Valašsko je daleká. Ne však pro toho, kdo obraz rodného domu a šťastné krajiny dětství nosí v srdci po celý svůj život a vědomě udržuje svým zájmem pouta sounáležitosti.

Ukázky z vlastní tvorby K. Jakeše:

*Nejsou už bednáři v Podfatém,
zbyly na ně jen vzpomínky.
Dost dřeva je v kraji lesnatém.
Bude kdo ještě umět putěnky?*

(K. Jakeš: Domov, Bednáři)

*V očích mám obrázek milý zas
té naší chalupy rodné,
ať slunce věčného má ten jas
a nikdy, nikdy nevybledne.*

(K. Jakeš: Domov, Rodná chalupa)

Současný sortiment výrobků Karla Jakeše

Různorodost stromového patra jedlobukového přírodního lesa na příkladu pralesa Mionší v katastru Dolní Lomné (foto autor)

BESKYDSKÉ PRALESY

KAREL PAVELKA
(pokračování z č. 1/1999)

II. JAK SE PRALESY LIŠÍ?

V oblasti Beskyd došlo vlivem činnosti člověka v uplynulých staletích k výraznému porušení sledu vegetační stupňovitosti. Došlo k odlesnění nižších poloh v důsledku osídlování, posléze i ke kácení lesů na hřebenech hor pro pastviny při valašské kolonizaci. S pokračujícím útlumem pasteveckví a rozvojem nových průmyslových výrobníků (na Valašsku zvláště sklářství) došlo k vykácení zbytků původních lesů, které zůstaly nedotčeny při valašské kolonizaci, a k jejich náhradě smrkovými monokulturami. Smrkem byly zalesněny i později nevyužívané pastviny. Těmito procesy byl v mnoha oblastech setřen přirozený sled vegetačních stupňů. Z původních pěti vegetačních stupňů přírodní vegetace (dle Zlatníka) se v širší oblasti Beskyd do dnešní doby zachovaly významnější zbytky pouze tři z nich. Jedná se o společenstva 5., 6. a 7. vegetačního stupně.

Střevlík *Carabus variolosus* se vyskytuje na mokřinách jedlobukových lesů (foto autor)

5. VEGETAČNÍ STUPEŇ: JEDLO-BUKOVÝ

Hlavními dřevinami stromového patra je převládající *buk lesní* a přimíšená *jedle bělokora*, méně *javor klen* na živných stanovištích. V inverzních polohách se pak sporadicky vyskytuje *smrk ztepilý*. Hlavní stromovou úroveň vytváří buk, zatímco jedle se v nadúrovni. Z keřů je zastoupena *růže převislá*, *bez hroznatý* a *zimolet černý*. V bylinném patru ještě před olistěním buku vykvete žlutokvětá *kyčelnice devítilistá* a prvek karpatské flóry - fialově kvetoucí *kyčelnice žláznatá*. Později se pak objevují *kyčelnice cibulonosná*, *mařinka vonná*, *bažanka vytrvalá*, *šťavel kyselý*, *starček hajní*, *Fuchsův* a další. Na zamokřených místech pak rostou *netýkavka nedůtklivá* a *devětsil bílý*.

VALAŠSKO 1999/2

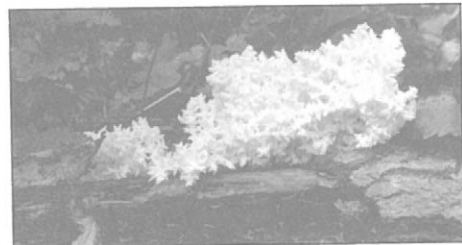
Fauna bezobratlých zahrnuje množství zastoupených řádů, čeledí a druhů. V rozkládajících se ležících kmenech stromů lze najít *žízalu podhorskou*. Význačnými druhy mezi brouky jsou střevlíkovití - z nich je v Beskydech z velkých druhů vzácný střevlík "*hrbolatý*" (*Carabus variolosus*) či exoticky zbarvený střevlík *zlatolesklý*. K nejhojnějším střevlíkům v tomto typu pralesa patří *střevlíček kovový* a *střevlíček Abax ater*. Významnými druhy vázanými na výskyt buku je také *roháček bukový* nebo motýl *martináček bukový*.

Mezi obratlovci jsou typickými zástupci v tomto typu lesa obojživelník *mlok skvrnitý*, *skokan hnědý* a *čolek karpatský*. Mezi mnoha druhy ptáků je pozoruhodný výskyt *čápa černého*. Tento pták si staví s oblibou hnízda ve starých porostech, kde nedochází ke kácení stromů. Charakteristickými ptačími druhy jedlobučiny jsou dále *holub doupnák*, *lejsek malý* a *strakapoud bělohřbetý*. U posledních dvou druhů se dá směle říci, že jejich beskydské populace jsou největší v celé České republice. Mezi drobnými savci je charakteristickým druhem tohoto vegetačního stupně *myšice lesní*, která se zde na rozdíl od vyšších stupňů vyskytuje celoročně a stále. Inverzní polohy a zamokřená místa u potoků obývá také *rejsek horský*, *rejsek černý* a ojediněle dokonce i *myšivka horská*. Z velkých savců je zde domovem *srnec obecný* i *prase divoké*, z hřebenu hor sem sestupuje *jelen evropský*, z šelem je běžná *liška obecná* a *kuna lesní*, vzácnější je *jezevec lesní*.

Kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*) je dominantou bylinného patra jedlové bučiny (foto autor)

Charakteristické ukázky tohoto typu přírodního lesa jsou národní přírodní rezervace *Razula* ve Velkých Karlovicích a *Salajka* v Bílé na okrese Frýdek-Místek (obě zaujímají plochu kolem 20 ha). Poněkud mladší porost reprezentuje rezervace *Kutaný* na Vsackém Cábu (katastr Halenkova). Menší zbytky jsou navrženy k ochraně v Karlovině (*Vachalka*).

Houba korálovec bukový (*Hericium coraloides*) patří k ozdobám bukových lesů (foto: autor)

Lejsek malý (*Fledula parva*) u hnízda s mládřaty (foto autor)

6. VEGETAČNÍ STUPEŇ: SMRKO-BUKO-JEDLOVÝ

Tento vyšší vegetační stupeň lesa je ve stromovém patře charakteristický dvěma druhy dřevin. Převládající *buk lesní* se zde vyskytuje s významnou příměsí *smrku ztepilého*. Rovněž *jedle bělokora* je další determinanční dřevinou tohoto vegetačního stupně, proti jedlobučině je však její podíl významně menší. Vzhledem k znatelnému znečištění ovzduší je její výskyt v těchto nadmořských výškách již patrný jen ojediněle-většinou lze spatřit stojící, kůry zbavené stromové pahýly. Na živných stanovištích pak doplňuje hlavní dřeviny stejně jako v jedlobučině *javor klen*. U horní hranice tohoto vegetačního stupně již dochází k omezování výšky růstu stromů.

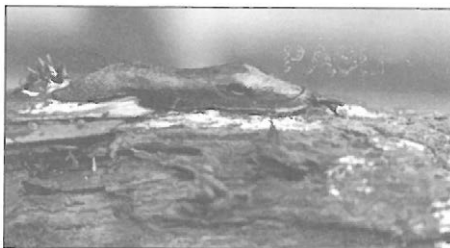
Bylinná složka horské bučiny je bohatá na kapradorosty, kterým dominuje *papratka samice* a *kaprad' ostěnkatá*. Dalším převládajícím druhem bylin je *maliník obecný*. Z barevně kvetoucích rostlin zaujme na prameništích *oměj tuhá moravský* i nenápadná *knotovka lesní* a *pryskyřník omějolistý*, u nás jediný pryskyřník s bílými květy. Významnou složkou přírodního lesa jsou také mnohé druhy dřevokazných hub.

Mezi bezobratlými živočichy je pozoruhodná *žížala podhorská*, kterou můžeme nalézt obvykle v rozkládajícím se dřevě padlých stromů. Při vlhkém počasí je větší pravděpodobnost setkání se zajímavým druhem plže-*modrankou karpatskou*. Ze střevlíkovitých brouků je charakteristický *Pterostichus burmeisteri*. Mezi obratlovci horské bučiny jsou mnohé druhy společné s jedlobučinou vzhledem k podobnému druhovému složení stromového patra. Z obojživelníků se zde vyskytuje ještě na spodní hranici *mlok skvrnitý*, dále z plazů žije na prameništích *ještěrka živorodá* a na lesních mlazinách vzácně také *zmije obecná*.

Mezi ptáky je toto prostředí charakteristické pro datla *strakapouda bělohřbetého*, který je zde velmi početný. Dále je tento typ lesa velmi vhodným prostředím pro kura *jeřábka lesního* i *holuba doupňáka*. Vzhledem k dostatku dutin je zde velmi bohaté druhové spektrum sov, bývá zjišťo-

vána naše nejmenší sova *kulíšek nejmenší*, vzácný *sýc rousný*, *puštík obecný* a dokonce i *puštík bělavý*. Posledně jmenovaná sova byla jako hnízdič druh v Beskydech objevena teprve v 80. letech 20. století a nyní se předpokládá výskyt kolem 5 párů. Mezi pěvci je nápadným druhem s neobvykle velkou početností *rehek zahradní*. Mezi drobnými savci se objevuje *hraboš mokřadní* i v lese mimo mokřiny a podmáčená místa, charakteristickým druhem je *nomík rudý* i oba druhy rejsků. Z větších savců je stálým obyvatelem tohoto lesa *srnec obecný* a s oblibou jej vyhledává *rys ostrovid*, kterému vyhovují strže a rozsedliny skalního podloží.

Tohoto typu přírodního lesa se zachovalo poměrně málo – nejvýznamnější je porost na JZ úbočí Čertova mlýna v NPR Kněhyně-Čertův mlýn, další plochy jsou na druhé straně Čertova mlýna již mimo rezervaci a na jihovýchodním úbočí Radhoště (Dolní Bečva). Poměrně velký zbytek tohoto typu lesa se nachází v NPR Mazák na Lysé hoře, zde však došlo vlivem znečištění ovzduší k vymizení smrku a jedle.

Oměj tuhá moravský (*Aconitum firmum ssp. moravicum*) patří k atraktivním rostlinám lesů na beskydských hřebenech (foto autor)

Plž modranka karpatská (*Bielzia caeruleans*) se nejčastěji vyskytuje ve starých lesích s výrazným zastoupením buku (foto M. Dvorský)

Horská bučina pod hřebenem Čertova mlýna v k. ú. Prostřední Bečva (foto autor)

Zasněžená přírodní smrčina na SZ úbočí vrcholu Kněhyně v k. ú. Čeladná (foto autor)

7. VEGETAČNÍ STUPEŇ: SMRKOVÝ

Složení stromového patra horské smrčiny je oproti nižším vegetačním stupňům poměrně jednodušší. Převládající hlavní dřevinou je *smrk ztepilý*, přičemž počet stromů rostoucích na plochu je znatelně menší, než u zdánlivě podobných druhotných smrčin vysazených člověkem. Přimíšenou dřevinou je *jeřáb ptačí*, který většinou dosahuje keřovitého vzrůstu. *Buk lesní* je ve stromové formě pouze v nižším stupni přírodní smrčiny, zatímco v tzv. jeřábové smrčině se vyskytuje pouze ve formě keřové. Na živných stanovištích se vzácně vyskytuje také *javor klen*.

Mezi keři jsou charakteristickými druhy *zimolet černý* a *vrba ušatá*. Bylinné patro určují dominantní druhy jako je *papratka vysokohorská* nebo *bika lesní*. Z kvetoucích bylin dominuje *ptačinec hajní*, nápadný je žluté kvetoucí *kamzičník rakouský* a *mléčivec alpský*, spíše svými plody je nápadný *čipek objímavý*.

Ve fauně tvoří velký podíl v celkovém spektru zemních bezobratlých chvostoskoci a po nich jsou nejvíce zastoupeni dvoukřídli. Oproti nižšímu vegetačnímu stupni výrazně vzrůstá zastoupení pavoukovic a roztočů. Mezi brouky zaujímají dominantní postavení opět střevlíkovití brouci - z nich je pak nejhojnější *střevlík fialový* a *střevlíček Pterostichus unctulatus*. Také se zde vyskytují dva zastupci rodu *Trechus*. K nápadným tesaříkům patří kovově modrý druh *Gaurotes virginea*, zatímco jeho blízký příbuzný, zelený *tesařík karpatský*, je velmi nenápadný. Na smrk ztepilý jsou vázány mnohé druhy *ků-*

rovce, zde přirozeně rozšířené, a motýl *be-kyně mniška*.

Mezi obratlovci ještě dosud najdeme charakteristické druhy tajgy-severského jehličnatého lesa. Z ptáků je to stále přežívající *tetřev hlušec*, *kos horský*, *sýc rousný* a hlavně *datlík tříprstý*, nazývaný také glaciálním reliktem. Dále zde rovněž hnízdí *rehek zahradní*, který tu nachází dostatek hnízdních příležitostí ve vyhnílych kmelech usychajících smrků. Z drobných savců zde byla zjištěna přítomnost vzácných druhů jako je *rejsek horský*, třetíhorní druh hmyzožravce, a *myšivka horská*, glaciální relik. Vzhledem k stabilním podmínkám připomínajícím severské lesy je na hřebenech Beskyd výskyt těchto druhů savců plošný, na rozdíl od jejich mozaikovitě rozšíření v inverzních a podmačených lokalitách nižších poloh. Dalším druhem savce, jehož výskyt je v těchto polohách plošný, je *hraboš mokřadní*. Z větších savců je typickým druhem *jelen evropský*, který má na hřebenech hlavní těžiště výskytu. Ani *srnec obecný* není v těchto místech výjimkou.

Nejvýznamnější zbytky původních beskydských smrčin jsou chráněny v národních přírodních rezervacích Kněhyně-Certův Mlýn a Radhošť, nově chráněna je také přírodní smrčina na hoře Smrk.

III. VÝZNAM PRALESŮ

VĚDECKÝ. Přírodní lesní ekosystémy ve své závěrečné klimaxové fázi jsou neocenitelným zdrojem poznání funkcí přírodních geobiocenóz.

Klimaxové porosty jsou výsledkem tisíce let trvajícího vývoje, a proto patří také k ekologicky nejstabilnějším ekosystémům. Poznání složitých vztahů mezi organismy samotnými a mezi biocenózou a jejím obklopujícím prostředím může napomoci k budoucí rekonstrukci a obnově nyní již rozvrácených smrkových monokultur, které musí být vystřídány lesy s dřevinnou skladbou bližší přirozené. Zbytky beskydských přírodních lesů jsou v posledním dvacetiletí centrem pozornosti brněnských ústavů Akademie věd ČR i lesnické fakulty Mendelovy vysoké školy zemědělské. K poznání těchto ekosystémů přispívají svým dílem také regionální muzea, mezi nimiž se specializovalo na komplexnější sledování zbytků přírodních ekosystémů přírodovědné oddělení Okresního vlastivědného muzea Vsetín. Významné a dlouhodobé sledování kvantitativních poměrů avifauny v jedlobukových pralesích provedli členové Ornitologického klubu při OVM Vsetín. Pro ojedinělost mnohých vyskytujících se druhů rostlin a živočichů jsou pralesovité porosty často chráněny v **rezervacích**. Dle nového zákona o ochraně přírody a krajiny z roku 1992 jsou nejhodnotnější z pralesů vyhlášeny za **národní přírodní rezervace**. Tato nejvyšší kategorie maloplošné ochrany přírody soustřeďuje plochy s mimořádnými hodnotami v národním či mezinárodním měřítku.

Také drobný savec myšivka horská (*Sicista betulina*) je považována za tzv. glaciální relik a nejvyšší vrcholy Beskyd jsou hlavními lokalitami jejího výskytu (foto autor)

Mléčivec alpský (*Mulgedium alpinum*) se vyskytuje v Beskydech velmi vzácně pouze na nejvyšších vrcholech (foto autor)

Plody meruzalky skalní (*Ribes patraeum*), významné populace tohoto druhu keře jsou zachovány v oblasti Certova mlýna (foto autor)

Vzácný datel, datlík tříprstý (*Picoides tridactylus*) je pozůstatkem doby ledové a význačným likvidátorem kůrovce (foto M. Korytář)

GENOBANKY

Zbytky přírodní vegetace jsou také soustředěny místy výskytu cenného genetického materiálu původních druhů rostlin a živočichů. Jsou tak cennými zdroji, jichž je možné využít k posilování populací v jiných lokalitách. Konkrétně v Beskydech je u stromů tato skutečnost aktuální zvláště u původního beskydského smrku, jehož nejdůležitější zbytky se nacházejí v masívech Kně-

hyně, Čertova mlýna a Smrku. Kromě sběru semen se z nejstarších jedinců řízkováním získává původní genetický materiál, neovlivněný cizorodým pylem smrků nejasného původu. Pralesovité porosty jsou také významnými rezervoáry vzácných druhů bylinného patra, které již v druzhotných smrkových porostech téměř vymizely.

Z hlediska fauny jsou v původních lesích hojné různé druhy obratlovců, vyskytující se v hospodářských lesích ojediněle na zachovalejších a podmačených plochách. Jedná se především o vzácné druhy drobných savců, z nichž nejvýznamnější v beskydských lesích je *myšivka horská* a *rejsek horský*. Z ptáků patří pralesovité smrčiny k posledním místům výskytu *tetřeva hlušce* na území CHKO Beskydy. Sova se severským rozšířením, *puštík bělavý*, byla zatím zjištěna v pralesích horských bučin. Vzácné druhy datlů - *datlík tříprstý* a *strakapoud bělohřbetý* - jsou potravné i hnízdně vázány rovněž na původní lesy 5. až 7. vegetačního stupně a jejich výskyt v jiných typech lesů je pouze ojedinělý. Další druhy ptáků (rehek zahradní, lejsek malý, budníček lesní...) se sice vyskytují i v mladých lesích nebo dokonce v jiných prostředích, populace v horských pralesích však tvoří základ jejich celkové populace u nás.

Zatímco výskyt druhů obratlovců je celkem známý, u bezobratlých je situace jiná. Spektrum druhů bezobratlých obývajících pralesy je málo prozkoumáno z důvodu nedostatku specialistů na mnohé skupiny bezobratlých. Proto je možné očekávat při intenzivnějším průzkumu objevy nových druhů pro Českou republiku a snad i pro vědu.

Detail kmene původní beskydské formy smrku ztepilého (*Picea abies*) foto autor

VALAŠSKO 1999/2

Řasník

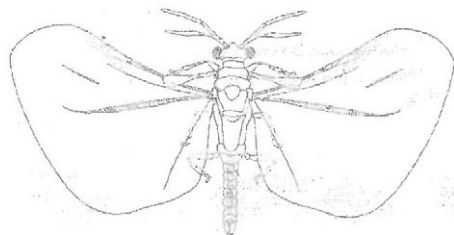
(řád Strepsiptera, řasnokřídli)

LUBOMÍR BRABEC

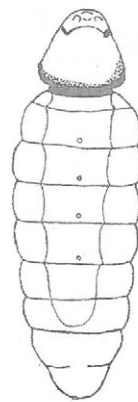
Ve světě je doposud známo asi 300 druhů řasníků, v naší zvěřině je pravděpodobně zastoupeno asi 25 druhů. Řasníky v přírodě můžeme díky jejich způsobu života jen velmi obtížně zastihnout. Samice jsou nepohyblivé, přeměněné jen v jakýsi červovitý vak bez očí, ústních ústrojů, křídel i bez končetin, žijící jako parazit u různých skupin hmyzu, například rovnokřídých (kobylky, sarančata), šupinušek, blanokřídých (včely, vosy). Samci jsou okřídlení. Na hrudi samce jsou vyvinuty dva páry křídel. Přední křídla jsou redukovaná, kyvadélkovitého nebo veslovitého tvaru. Jejich úloha je stejná jako kyvadélka u dvoukřídých (ústroj rovnováhy). Zadní křídla jsou blanitá, velká, s pouze několika podélnými žilkami.

Samec (velký asi 1,5 mm) po vyhlédnutí aktivně vyhledává samici, nepřijímá potravu a žije jen po několik hodin. Po kopulaci hyne. Samice (asi 2 mm) jsou živorođe. Pohyblivé larvy prvního stadia - *triungulini* - (0,8 mm) opouští tělo samice a aktivně přelézají na rostliny, vyhledávají dospělé hostitele, na jejichž těle se nechají přenést do jejich hnízd, kde prodělávají další larvální vývoj. V hnízdě po vniknutí do těla larvy se *triungulini* svlékají, mění se v nepohyblivou larvu, plně přizpůsobenou parazitickému životu. U larev staršího stadia lze již rozpoznat pohlaví řasníka. Potravu přijímají pravděpodobně celým povrchem těla. Jakmile larva dospěje, vysune hlavovou část mezi články zadečku hostitele a zakuklí se. Samice žijí po celý svůj život v těle hostitele, z něhož mezi zadečkovými články vyčnívá pouze přední část jejich hlavohruď. Řasnokřídli přezimují v jakémkoliv vývojovém stádiu.

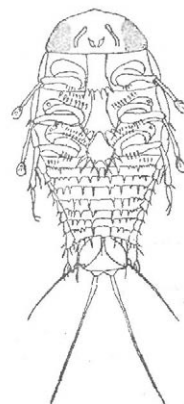
Ze sběrné oblasti jsem získal pouze jednoho samce řasníka z lesa Doubrava u Kladerub.

Řasník samec

Řasník samice

Triungulin larva

Od všického trošku ...

Jitka Hanáčková: Motýl (II. místo)

BLAHOPŘÁNÍ VÍTĚZŮM SOUTĚŽE „LOVY OBJEKTIVEM“

Návštěvníci, kteří přišli do muzea ve Valašském Meziříčí v době konání Dnů evropského dědictví, si mohli tentokrát nejen prohlédnout zdarma všechny expozice a výstavy, ale zároveň se mohli podívat na představení ostravského divadla Oblázek a být při slavnostním vyhodnocení fotografické soutěže „Lovy objektivem“.

Tuto soutěž vyhlásilo muzeum ve Valašském Meziříčí pro děti a mládež s cílem podpořit aktivní zájmovou činnost mládeže, pozvat je touto netradiční cestou do muzea a dát jim zde příležitost prezentovat výsledky své práce. Nejlepší vyhodnocené fotografie s přírodními motivy se pak staly součástí muzejní výstavy „Lovecké motivy“, která byla pro veřejnost otevřena 7. září 1999.

Celá akce byla navíc podpořena Nadací Open Society Fund Praha, která přispěla finanční částkou na ceny pro vítěze.

Pětičlenná porota vybrala z 64 kusů přihlášených fotografií 15 nejlepších. Hodnotila se zejména nápaditost snímku, jeho výtvarná a umělecká hodnota.

V kategorii dětí ze základních škol získal největší počet bodů snímek čtrnáctileté Andrey Strakové, druhá byla Kristýna Sárközyová a třetí místo obsadil Martin Straka.

V kategorii mládeže ve věku 16 - 19 let komise ocenila největším počtem bodů fotografie šestnáctiletého studenta gymnázia z Rožnova p. R. Jiřího Hanáčka, druhé místo obsadila Jitka Hanáčková a na třetím místě skončil Lukáš Merenda. Zvláštní cena za výtvarné pojetí byla udělena Pavle Světlíkové, studentce gymnázia z Valašského Meziříčí. Svou nápaditostí a originalitou zaujaly porotu rovněž fotografie Jitky Bačové z Valašského Meziříčí.

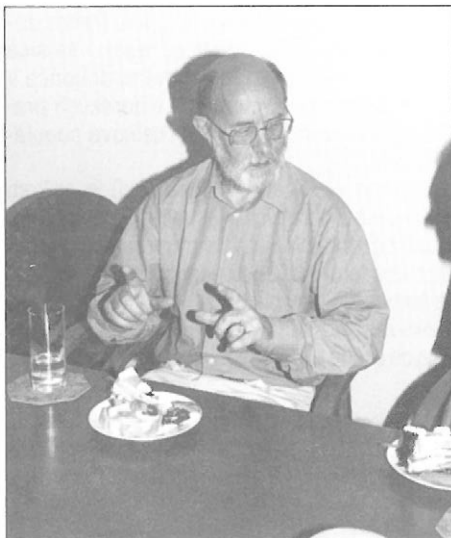
Výstava „Lovecké motivy“ sestavená z uměleckých, uměleckohistorických a přírodních sbírek dostala 12. září 1999 nejen svou závěrečnou tečku, ale i jakýsi nový rozměr. Poetický pohled na přírodu očima mladé generace obohatil tuto výstavu zejména po stránce umělecké.

Muzeum chce touto cestou poděkovat nejen vítězům, ale všem účastníkům soutěže a popřát jim do jejich další práce hodně úspěchů.

Jiřina Fabiánová

KEES PLAISIER NA VALAŠSKU

Tajemník ředitele Historického muzea v Rotterdamu, Kees Plaisier, navštívil 19. 7. 1999 okres Vsetín. Kees Plaisier patří k nejvýznamnějším odborníkům na muzeologickou problematiku v Holandsku a již mnoho let odpovídá za projekt spolupráce mezi holandskou muzejní asociací a naší Asociací českých a moravskoslezských muzeí a galerií. Je vůdčím lektorem kurzů managementu pro vrcholné řídicí pracovníky našich muzeí a v současné době také zodpovídá za projekt MATRA, jehož cílem je dosáhnout větší otevřenosti muzeí vůči veřejnosti, městům a obcím regionů.

V dopoledních hodinách si holandský host prohlédl expozice Okresního vlastivědného muzea Vsetín na vsetínském zámku. Poté se setkal se starostou Vsetína Jiřím Čunkem a posléze i s přednostou Okresního úřadu Miroslavem Mírným. Host se zajímal o spolupráci mezi městem a muzeem a podělil se o své zkušenosti z problematiky českých muzeí. Při diskusích s přednostou Okresního úřadu se dotazoval na spolupráci muzea a Okresního úřadu jako jeho zřizovatele. Zvláště se pan Plaisier zajímal o plánovanou reformu veřejné správy v ČR a problematiku vyšších územně samosprávních celků.

Odpoledne pak Kees Plaisier navštívil zámek Kinských ve Valašském Meziříčí. Zde si pohlédl provozní prostory budovy především s ohledem na plánovaný kurz muzejního managementu, který se ve Valašském Meziříčí uskuteční v prosinci. Po prohlídce expozic a výstav krátce pohovořil s kolektivem pracovníků a odjel do Brna.

Pokud jsem měl možnost jako stálý průvodce hosta posoudit jeho dojmy, na Valašsku se mu líbilo a jeho vyjádření do návštěvní knihy ve vsetínském zámku „Vaše muzeum má výborné public relations“ nebylo pouze zdvořilostní. Je jisté, že návštěva tohoto přítele českých muzejníků na Valašsku nebyla poslední.

Karel Pavelka

PORADNA KONZERVÁTORA

Dotaz čtenářky H.P.:

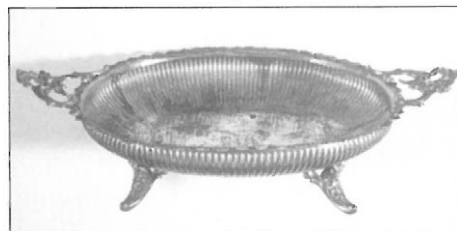
Od svých rodičů jsem získala oválnou stříbrnou misku na čtyřech nožkách s držadly ve tvaru rokaří. Miska je po obvodu zdobena tepaným žlábkováním, na dně rytým ozdobným monogramem v kartuši z rostlinných motivů. Miska je, bohužel, silně znečištěna masným černým nátosem. Vypadá, jako by byla už dříve tohoto černého nátosu zbavována, avšak nedokonalé. Také já jsem se misku pokoušela čistit – nejprve Sidolem, který leštil pouze v místech, na nichž neulpívaly černé šmouhy; pak Čističem stříbra, kterým jsem zašlou špinu s velkým úsilím, avšak pouze pomalu a částečně odstranila. Proto žádám o odbornou radu, jakým způsobem efektivněji dosáhnout původního vzhledu předmětu?

Rada muzejního konzervátora Zdeňka Hanáčka:

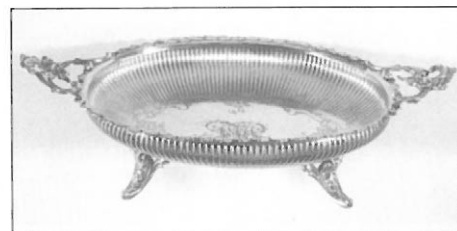
Tato miska byla při dřívějším čištění zalakována bezbarvým lakem. Nátěr byl nanesen nedokonalé, a proto na místech, která nebyla natřena, působila koroze přímo na holý kov. Ten je v těchto místech silně zčernalý a mechanicky narušený. K vyčištění předmětu jsem použil čisticí pastu na kovy Silichrom. Pomocí hadru a jemných zubních kartáčků jsem touto pastou odstranil nečistoty z větší části povrchu misky. Silně znečištěná místa jsem nejdříve potřel pastou z plavené křídly a Chelatonu III. Tato směs působila do druhého dne a po jejím odstranění jsem znečištěná místa přeleštil Silichromem. Misku jsem po vyčištění odmastil acetonelem a zalakoval bezbarvým lakem Solakrylem.

Při čištění nepříliš znečištěných stříbrných předmětů je možno použít běžně dostupných čisticích past a prostředků určených pro údržbu drahých kovů. Pro odstranění koroze lze také předmět ponořit do zředěné kyseliny citronové (5-15%) nebo do zředěného čpavku. Po těchto lázních je vždy důležité opláchnutí destilovanou vodou. Tyto metody mohou při nešetrném použití předměty poškodit, proto je nutná opatrnost! Po vyčištění doporučuji předmět natřít bezbarvým lakem.

Při silném znečištění je nejlepším řešením vyhledat pomoc u odborníků.

Stav předmětu před čištěním

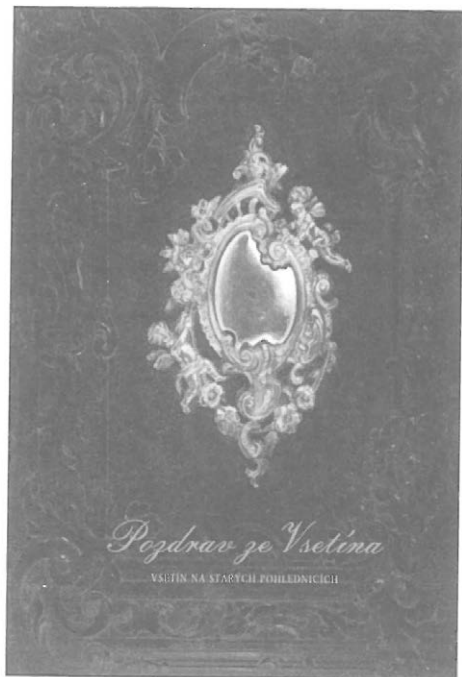

Stav předmětu po odborném zásahu

Nabídka nových regionálních publikací

*O Valašsku
ne Valašsku*

Opravdu mimořádná vydavatelská aktivita společenských a státních organizací a institucí, ale i jednotlivců, pokračuje. Kulturní zařízení města Valašského Meziříčí (pod hlavičkou Valašská královská akademie) vydalo **Slovník nespisovného jazyka valašského**. Autor slovníku, čilý meziříčský publicista Josef

Fabián, posbíral originální valašské dialektické výrazy a překládá je, jak píše v doslovu prof. Jiří Demel, "čtenáři a zájemci k pobavení". Autor se tak vyhnul složitosti valašského dialektu a obtížnosti lokalizace jednotlivých výrazů v konkrétních oblastech jazykově mnohostranně strukturovaného území Valašska a vytvořil knížku nejen zábavnou, ale i poučnou, kterou lze využít i k věcem zcela vážným.

Vedle množství kulturních a společenských akcí, které provázely letošní 350. výročí obce Nový Hrozenkov, vzbudil pozornost sborník statí, esejů a vzpomínek, který vydal pod redakcí dr. Miloslava Stibora a pod názvem **Nový Hrozenkov – sborník k 350. výročí založení obce** Obecní úřad v Novém Hrozenkově. Texty se vrací ke způsobu života v obci v minulosti a k osobnostem, které s Novým Hrozenkovem načas nebo natrvalo spojily své životy.

Další z monografií obcí na Valašsku napsal známý regionální historik a archivář dr. Ladislav Baletka. Věnoval ji tentokrát nejmladší obci, a od roku 1998 nejmladšímu městu na Valašsku – Karolince. Monografie **Karolinka** obsahuje starší i novější historii poučnou formou, s využitím vzpomínek těch, kteří v Karolince a jejím okolí pracovali a působili, zachycuje charakteristický způsob života a průběh významných událostí v obci, které pozitivně, a některé z nich i negativně, ovlivnily životy občanů. V publikaci nechybí ani charakteristika oblastí, v nichž měla Karolinka vždycky velké úspěchy – kultura, umění a školství.

Město Vsetín společně s Okresním vlastivědným muzeem ve Vsetíně jsou vydavateli půvabné knížky **Pozdrav ze Vsetína – Vsetín na starých pohlednicích** (autorka Hana Jabůrková). Nápaditě graficky upravená a zajímavě obsahově rozčleněná knížka přibližuje starý Vsetín (nejstarší pohlednice jsou z přelomu století) v panoramatických i detailnějších pohledech. V textové části obsahuje množství zajímavých informací a oživuje ty, které pomalu mizí pod nánošem času. Starosta města Vsetína Jiří Čunek v úvodu ke knížce píše: "Historie je neopomenutelnou součástí našeho života. Můžeme se o ni nezajímat, ale nemůžeme ji vymazat z našeho života. Kdo se o ni nezajímá, je chudý, kdo ji chce vymazat, je navíc bláhový..."

Okresní vlastivědné muzeum ve Vsetíně ve spolupráci s firmou TG Tisk Lanškroun nabízí nový stolní kalendář pro rok 2000 pod názvem **Valašské inspirace**. Výtečná a ojedinělá práce přibližuje v barevných reprodukcích Miroslava Langra 39 výtvarných umělců – malířů, sochařů a grafiků, kteří tvořili na Valašsku nebo se Valašskem ve své tvorbě inspirovali, a ve století, které končí, zanechali zřetelné stopy. Kriterium pro výběr zastoupených umělců – uzavřené a završené dílo – umožnilo vytvořit zajímavý kaleidoskop, v němž vyniká bohatství a rozmanitost námětů i formální osobitost tvůrců. Cenným doplňkem kalendáře jsou malé medailonky umělců precizně zpracované historikem umění dr. Lubomírem Piperkem.

Trojici umělců – bratry Františka, Emila a Rudolfa Hlavicových, představuje a připomíná publikace **Hlavicové**, kterou k vydání připravilo Občanské sdružení Mládež v tísni ze Vsetína. Autorský kolektiv vedený Janou Rokytovou seznamuje čtenáře s osudy významných představitelů valašské výtvarné kultury, studie dr. L. Piperka pak s jejich díly, která jsou v majetku Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně. Knížka obsahuje bohatou fotografickou dokumentaci a reprodukce malířských, sochařských i grafických prací bratrů Hlaviců. Na této, stejně jako na dvou předchozích publikacích se významně redakčně, a především výtvarně podílel i výtvarník Břetislav Dadák.

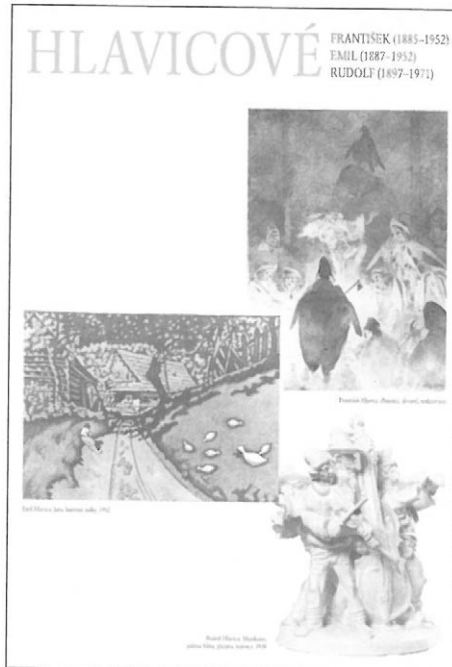
Mimořádnou událostí, přesahující tematicky region Valašska, je vydání knihy vsetínského akademického sochaře Miroslava Machaly **Atlantida na dosah?**. Knížka je podrobnou zprávou o více

než pětadvacetiletém bádání autora po ztracené Atlantidě, příběhem o cestě za tímto velkým tajemstvím, cestě, která měla konkrétní podobu ve dvou uskutečněných expedicích do Mauretánie v letech 1983 a 1995. Bohatě vypravená knížka se spoustou dokumentů, fotografií a nákrešů je vydavatelským činem Knihkupectví Malina ve spolupráci s firmou TG Tisk Lanškroun.

Dalibor Malina

Pozn.: Všechny uváděné knihy obdržíte v Knihkupectví Malina na Dolním náměstí č. 344 ve Vsetíně.

Publikaci Hlavicové pokřtili paní Jindřiška Vyškovská a pan Jiří Sloupenský, majitel tiskárny v Lanškrouně.

Bohumil Peroutka zpochybnil pozice těch, kteří mají moc

RENÉ KOČÍK

Atmosférou nadcházejícího období normalizace jsou prosáknuty třicet let staré stránky okresních novin Nové Valašsko. Články, které dnes vyvolávají střídavě mrazení v zádech a úsměv, věrně odrážejí, byť v okresním měřítku, posrpnové klima v Československu. Snad kromě jednoho. Příspěvek k výročí vzniku ČSR, který v říjnu 1969 redakci Nového Valaška zaslal pracovník vsetínského Vlastivědného ústavu RNDr. Bohumil Peroutka, trčí dodnes ze zažloutlých novinových stránek jako smutné memento měsíců, kdy byla definitivně znásilněna svoboda a naděje jara 1968. Příspěvek, který se pro jeho autora stal osudným.

Článek „Jedenapadesátileté Československo - 28. říjen v historii našich národů“ publikoval Bohumil Peroutka u příležitosti 51. výročí vzniku ČSR. Bez zásahu cenzury byl příspěvek otištěn ve dvojčísle 42-43 okresních novin Nové Valašsko 22. října 1969. Nikterak kontroverzní a střídavě článek však narážil na odpor vysoce postavených členů KSČ. Největší vlnu kritiky způsobila patrně zmínka o politických procesech v 50. letech, hodnocení posrpnového vývoje a glosy o Masarykově. Politiku komunistické vlády po únoru 1948 a její ztrátu kontaktu s lidem hodnotil Peroutka slovy: „Systém byrokratického řízení přestal počítat s aktivní účastí lidí. Lid, tento ústavou proklamovaný zdroj vši moci ve státě, jakoby se začínal ztrácet na pozadí budovaných závodů a měnit se ze subjektu vlády v její objekt.“

Přestože Peroutkův článek neobsahoval ani zastřenou a natož otevřenou výzvu ke konfron-

taci s nastoupenou linií komunistické strany, jak na události před třiceti lety vzpomínají přátelé vsetínského historika, stal se pro autora osudným. Pohružkou, že přijde o své zaměstnání, které pro něj znamenalo smysl života, a především tvrzením, že svým článkem zavinil ztrátu místa pracovníkům redakce, byl Peroutka, člověk spíše samotářský a psychicky velmi citlivý, silně deprimován. Na psacím stole ve své pracovně rozložil 28. října 1969 knihy, ke kterým přidal lístečky se jmény těch, jimž měly být vráceny. Poté odešel na nádvoří vsetínského zámku, kde uskutečnil své rozhodnutí.

O několik dnů později je možno v novinách zahlédnout krátkou noticku: „*Opoledne 28. října se pokusil na nádvoří vsetínského zámku o sebevraždu upálením 43letý Bohumil P. K činu použil kus asfaltu a roli térového papíru.*“ Dva dny bojoval Bohumil Peroutka se smrtí, až ji nakonec 30. října 1969 v ranních hodinách podlehl.

Živá pochodeň odporu?

Zatímco oficiální místa zaujala k události nevšimavý postoj se snahou ji bagatelizovat, mezi Peroutkovými přáteli a spolupracovníky se o jeho zoufalém činu diskutovalo. Sebeupálení

Bohumila Peroutky bývá spojováno s činy Jana Palacha a Jana Zajíce. Podobné spekulace zveřejnil například v roce 1990 pražský deník *Expres*, který Bohumila Peroutku směle zařadil vedle Jana Palacha či Jana Zajíce. Šlo však v případě vsetínského historika skutečně o projev nejzazší formy politického odporu?

V dopise na rozloučenou, který Peroutka napsal v silném pohnutí mysli, ztotožnění svého sebeupálení s činem Jana Palacha odmítl. Ani Peroutkovi nejbližší spolupracovníci nezapomínají vnímat Peroutkovu sebevraždu upálením především jako řešení, ke kterému byl dohnán člověk, jenž byl pro svou citlivost a odpovědnost za osud druhých zahnán do slepé uličky.

Osobnost Bohumila Peroutky dnes připomíná pamětní deska umístěná na nádvoří vsetínského zámku. Je trvalou připomínkou stísněné atmosféry podzemních dnů roku 1969, v nichž se naplnil tragický osud jednoho člověka.

Z pietní vzpomínky 27. října 1999 v atriu vsetínského zámku

RNDr. Bohumil Peroutka (6.8. 1926 - 30.10. 1969). Bohumil Peroutka se narodil 6. srpna 1926 v Bratislavě. V roce 1930 přesídlila rodina do Vsetína - Rokytnice. Po maturitě na vsetínském gymnáziu v roce 1945 studuje na Masarykově univerzitě v Brně obory zeměpis a dějepis. Studia završuje v roce 1950 a začíná učit na osmileté základní škole v Hošťálkově, odkud po třiletém působení přechází na střední školu ve Valašských Kloboukách, kde vyučuje do roku 1955. V září téhož roku je jmenován do funkce ředitele okresního archivu. Od 1. ledna 1962 působí jako ředitel Vlastivědného ústavu ve Vsetíně, posléze jako jeho samostatný odborný pracovník pro obory historie a archeologie.

RNDr. B. Peroutka jako vedoucí vlastivědného kroužku při VÚ ve Vsetíně v roce 1962. Foto E. Urbachová

NA OKRAJ ČLÁNKU THONET KONTRA KOHN

LADISLAV BALETKA

Vlastivědná revue Valašsko, jak je zřejmé z úvodního oslovení v prvním čísle, neklade na autory ani čtenáře příliš vysoké nároky. Proti záměru vydavatele poskytnout zájemcům o vlastivědu poutavé počtení nelze nic namítat. Myslím si nicméně, že alespoň fakta, která jsou čtenáři předkládána, by měla být ověřena. V článku "Jacob a Josef Kohnové/Thonet kontra Kohn?" je uvedena řada nepřesností spojených s nepodloženými dohady. Pokud jsem článku porozuměl správně, mají nezažitého čtenáře dovést k poznání, že firma Jakob a Josef Kohn byla nedokonalým plagiátem firmy Thonet, která je autorem článku Jiřímu Uhlířovi, zdá se, citově blízká.

Polemizovat s nekritickým obdivem autora vůči Thonetům považují za zbytečné a jeho zánecí pro Thonetu respektují. Na druhé straně i pro příspěvek psaný velmi lehkým perem považují za málo odpovědné, jestliže autor své vývody zakládá na jakémisi nepodepsaném článku v novinách. Vždyť i nedostatek sentimentu, který Uhlíř vytýká Kohnům, je jen domnělý. Otřesená fotokopie listiny základního kamene jejich nové továrny na sirky ve Vsetíně nasvědčuje opaku, stejně jako katalogy výrobků, anebo výpravná publikace o historii firmy vydaná v roce 1902 v řadě Historischbiographische Blätter. To, že se němečtí či jiní odborníci a "odborníci" z různých důvodů chápou historie Kohnovy firmy neradi, svádějíce to na nedostatek pramenů, je dáno spíše jejich ochotou věnovat pozornost dosud existující a solventní firmě Thonetové. Nechce se věřit, že by v tom byly ještě přezítiky antisemitismu.

Moje poznámky nejsou ani obranou Kohnů ani útokem proti Thonetům. Obě firmy tvořily světovou špičku ve svém oboru, přičemž Kohnova byla o poznání průbojnější. K tomu jen jednu větu. V červenci 1869 byla zrušena platnost Thonetova privilegia, dne 12. 1. 1870 obdržela Kohnova firma živnostenské oprávnění pro svou novou továrnu ve Vsetíně a již o dva roky později prostřednictvím obchodního zástupce ocelářské firmy Krupp v Hongkongu dodával Kohn nábytek do Číny a do Japonska. A to přesto, že mezitím byla vsetinská továrna zničena hned dvakrát požárem.

Kohnovo podnikání zlikvidovala I. světová válka, revoluce roku 1917 v Rusku a nové poválečné uspořádání světa. Tyto události jejich impériu podřezaly nohy. Ani fúze s firmou Mundus za poválečné krize neokládala okleštěnou Kohnovu firmu zachránit. Byly to tedy politické události a nikoliv nedostatek originální invence a schopnosti konkurence, co přivedlo zánik Kohnovy firmy. Ve vyhlazovacích tábořích nacistického Německa později našli smrt i potomci Jakoba a Josefa Kohna. To se Thonetům, díky jejich arijskému původu a jejich loajalitě k nacistickému režimu, nepříhodilo a mohli se tedy věnovat se sentimentem sobě vlastním vytváření thonetovské legendy.

Autorem článku Jiřímu Uhlířovi by nemělo uniknout, že s podnikáním v oboru průmyslové výroby nábytku z ohýbaného dřeva nelze spojovat zakladatele firmy Jakoba Kohna, který zemřel r. 1866. Tehdy firma Jakob a Josef Kohn obchodovala se dřevem, vlastnila továrny na sirky ve Vsetíně, Kránské nad Bečvou a v Opavě, koželužnu ve Vsetíně, lihopalnu ve Veselí a velkosklady dřeva v některých městech monarchie, kromě dalších nemovitostí. Po smrti Jakoba Kohna přešlo vlastnictví firmy na jeho syna Josefa. Ten dal podnikání své firmy nové rozměry. Roku 1868 založil ve Vsetíně sklárnu a krátce na to se začal připravovat k zahájení tovární výroby nábytku z ohýbaného dřeva ve Vsetíně a Horní Lhdi.

Firma J. & J. Kohn měla smluvně zajištěn odběr velkých objemů dřeva od velkostatků Vsetín a později z Brumova a Vizovic, nikoliv však od selských majitelů lesů, jak se v Uhlířově článku píše. Tvzení pana Uhlíře, že Thonetové se dobrovolně vzdali svého privilegia, je politováníhodný omyl. Josef Kohn dosáhl zrušení platnosti Thonetova výsadního práva na výrobu nábytku z ohýbaného dřeva na základě důkazů, že toto právo bylo v rozporu s patentovým zákonem. Na základě Kohnovy žádosti vídeňské ministerstvo obchodu Thonetovo privilegium výnosem z 8. července 1869 zrušilo. Firma Bratři Thonetové se však zdráhala svého privilegia vzdát a spor byl ukončen až v polovině prosince 1869, kdy Thonetové byli donuceni své oprávnění vrátit moravskému místodržitelství. Uhlířovy výtky adresované Kohnům kvůli rozmístění jejich výrobních závodů jsou

nepodložené. Kohnovy továrny nebyly pouze ve městech, jak tvrdí. Napak, přibližně polovina jejich dělníků pracovala v pobočkách vsetinské továrny v Lidečce, Liptále, Hovězi, Ratiboři, Jablůnce, Novém Hrozenkově, a dočasně také v Kelci, Kránské nad Bečvou a Horní Lhdi. Na území někdejšího vsetinského okresu pracovalo v Kohnově firmě krátce před vznikem I. světové války 1300 dělníků, zatímco u Thonetů byl jejich počet poloviční.

Zpochybňovat tezi o přínosu Kohnovy firmy k technologii nábytkářské výroby a označovat ji za laciný reklamní trik, považují za nemístné. Otřesené přehledy o patentech, které byly Kohnům za jejich vynálezy uděleny, hovoří o tom jednoznačně. Za všechny uvedu jen některé. Napařování bukových přířezů parou pod tlakem ve zvláštních kontejnerech, a to v průběhu několika minut, namísto několikanásobného namáčení dřeva v horké vodě nesmírně urychlilo výrobní proces a zintenzivnilo výrobu, stejně jako použití šroubů při montáži židlí. Ing. Siegmund Kohn, syn majitele firmy Josefa Kohna, vynalezl systém teplovzdušných sušáren, které využívaly odpadní teplo vznikající při výrobě. Ing. Siegmund Kohn, až byl velmi mlad, obohatil výrobu v poměrně krátkém časovém rozmezí o celou řadu technických inovací.

Zdá se mi, že firmy Jakob a Josef Kohn a Bratři Thonetové nelze s odstupem času mechanicky stavět proti sobě. Ač si navzájem konkurovaly a vyráběly téměř totožný sortiment za použití přibližně stejné technologie, dynamika jejich vývoje, přínos pro rozvoj technologie výroby i pro vývoj infrastruktury území, v němž podnikaly, byly v daných podmínkách natolik konkrétní, že je nelze posoudit bez zodpovědné analýzy podložené hodnověrnými archivními doklady. Obávám se, že jeden nebo dva reklamní články, či náhodně dochované katalogy výrobků k tomu nestačí.

OBRANA VE VĚCI THONET KONTRA KOHN

JIŘÍ UHLÍŘ

Některým profesionálům nejružnějších oborů je silně proti srsti tzv. lehké pero. Ustrků se kvůli němu dostává nejen amatérům (nebo alespoň ne-profesionálům v oboru), ale také profesionálům nazývaným popularizátoři vědy. Některými jejich kolegy je toto označení potom vyslovováno s nepřehlédnutelným pejorativním akcentem. Z kritiky "lehkého pera" potom čouhá i upozornění: Pohleďte, já jsem ten opravdový – protože seriózní – odborník. Já naproti tomu nejsem ani profesionálem v oboru a necitím se – nejasa vědce – ani popularizátorem vědy. Co jsem, není pro tuto záležitost podstatné. Bludy však nepíši ani lehkým perem. Než se pustím do odmítnutí těch největších nepřesností pana ředitele Baletky, neodpustím si tuto větu: Kavalírsky pomijím jeho dvě nevkusné invetivy na konci druhého odstavce jeho psaní, které by v lepších časech znamenaly vyzvání k souboji.

Svoje psaní, plné výtek na moji adresu, zahájil pan ředitel Baletka sám jednou trapnou nepřesností. Umístil totiž fúzi Kohnů s firmou Mundus do "poválečné krize...". Spojení obou firem se však událo už v roce 1917 prodejem balíku Kohnových akcií majiteli Mundusu Leopoldu Pilzerovi prostřednictvím vídeňské banky Creditanstalt (lze najít v dokumentech vídeňského obchodního soudu nebo i v disertační práci Bruno Otta na filosofické fakultě Friedrich-Alexanders – Universität v Erlangen z roku 1931). Hned potom pan ředitel Baletka upozorňuje, že tedy zánik firmy nepřivodil "nedostatek originální invence", ale politické události. Z toho jsem však poněkud zmaten, protože jednak zmíněná transakce ani zdaleka neznamenala zánik firmy nebo značky, jednak jsem něco podobného ve svém článku vůbec netvrdil.

V dalším odstavci jsem upozorňován na to, že "by (mně) nemělo uniknout", kdy umřel starý pan Kohn. Jednak mně to neuniklo, jednak nevím, jaký vliv by mělo mít datum jeho smrti na téma článku, tedy na srovnání obou firem. Potíž je jinde: Pan ředitel Baletka tvrdí, že Jakob Kohn zemřel už v roce 1866 a nemohl se tedy zúčastnit rozjezdu výroby ohýbaného nábytku. Životopisná data Jakoba Kohna se opravdu hledají velice obtížně a datum jeho narození dokonce zatím není známo vůbec. Datum úmrtí znám pouze ze dvou pramenů: "Historischbiographische Blätter" z roku 1902, o nichž se pan ředitel zmiňuje také, byť v jiné souvislosti, a Matouš Václavěk. Ten ve druhém vydání svých Dějin města Vsetína a okresu vsackého z roku 1901 na straně 332 hned nahoře píše, že "Zakladatel firmy Jakob zemřel r. 1868". Jak nevím. Vzhledem k tomu, že o Thonetech a Kohnech jsou v tomto díle zmínky na několika místech

a všechny tam uvedené letopočty souhlasí i s jinými archivními prameny, je pro mě i rok 1868 jako rok úmrtí Jakoba Kohna podle M. Václavka věrohodnější.

Krok vedle učinil pan ředitel Baletka i ve věci dobrovolného odstoupení Thonetů od privilegia, v dnešní terminologii monopolu. Ne poprvé (naposledy v katalogu k výstavě Princip Thonet z roku 1989) se odvolává na ministerský výnos z července 1869, jakoby tento výnos znamenal právě ono skončení monopolu. Zapomíná na jednu věc zásadního významu: Rakousko-Uhersko bylo právním státem, jehož úroveň jsme do dnešního dne nedosáhli. Např. bylo možné se odvolat i proti správnímu rozhodnutí, přičemž správní soudnictví ještě stále není součástí současné české justice. Protože dotyčný ministerský výnos nenabyl právní moci, nelze tvrdit, že Thonetům bylo jejich privilegium právoplatně odňato. Pan ředitel Baletka píše, že "byli donuceni". Zajisté; nic jiného ve svém článku nepíši. Vzdát se něčeho dobrovolně lze buďto s radostí nebo z donucení. Thonetové žádnou radost samozřejmě necítili, ale byli donuceni tlakem okolností. Nebylo to tedy právoplatné rozhodnutí orgánů, ať už správního nebo soudního, a tudíž nelze pojem "dobrovolné odstoupení" označovat za "politováníhodný omyl". Jistě by bylo možné spekulovat, co by se stalo, kdyby... Ale to snad patří někam jinač než do seriózního historického bádání (být podaného "velmi lehkým perem").

Další nepřesnosti nejsou již tak závažné a zmiňme se tedy už jen o dvou: Jsem kárán za poukázání na rozdíly v umístění Thonetových a Kohnových továren. Pan ředitel Baletka proto vypočítává Kohnovy provozy v tu více, tu méně zapadlých valašských vsích. Za továrny lze ovšem považovat výrobní provozy, z nichž vycházejí finální výrobky. To, co vyjmenovává pan ředitel Baletka, jsou pouhé poloprovazy, tedy zvané "pobočky". Byly to v naprosté většině pily a rašplovny, které jen připravovaly polotovary pro finální zpracování v opravdových továrnách. Účel a smysl těchto "poboček", a to jak Thonetů tak Kohnů, byl zejména v úsporách nákladů na dopravu, a byly tudíž samozřejmě co nejlépe zdroji suroviny.

Výlet pana ředitele Baletky do technologie ohýbání dřeva nebudu detailněji vyvracet. Jestliže totiž někdo zcela vážně napíše, že montáž židlí pomocí šroubů vynalezli Kohnové, nebo že než Kohnové vynalezli paření dřeva pod tlakem, bylo dřevo před ohýbáním vystaveno "několikadennímu máčení v horké vodě", není potom o čem psát. Konec konců nevím, proč se pan ředitel Baletka vůbec na tento, pro něj tak tenký led vydává; vždyť o technických zlepšeních Kohnovy proveniencí ani já nepochybují a píši o nich někde v polovině svého článku.

Tato část kritiky pana ředitele Baletky má ještě druhou, trapnější část. Obá jím citované údaje pocházejí ze strany 322 knihy Die Großindustrie Österreichs z roku 1898 (vyšla k padesátiletému výročí panování Františka Josefa I.). Ovšem: Nepíše se tam o máčení v horké vodě, ale o paření ("bei ...tagelanger Dämpfung"). O dva řádky níže je zmínka o sešroubování, které "poskytuje větší pevnost a trvanlivost". Přes ošidnost formulace ("větší") není z toho možno vyvozovat, že by Kohnové byli vynálezci montáže pomocí šroubů! Proto je nutno nejprve přesné překládat z němčiny a potom ještě si věc ověřit pokud možno z jiných pramenů, protože několikanásobně ať už máčení ve vodě nebo paření je nesmysl. "Hodnověrné archivní doklady", které pan ředitel Baletka tolik zdůrazňuje, ho tak nakonec samy zradily.

Přes značný rozsah, který mi byl vsetinskou vlastivědnou revui laskavě poskytnut, šlo přece jen o pouhý článek, v němž nemohlo být všechno. Také nemám ve zvyku blýskat se vědomostmi, které nemají na zpracovávané téma vliv a jen zabírají místo relevantním faktům. Měl jsem však přičinít poznámkový aparát, který by snad panu řediteli Baletkovi naznačil, že sice nemám k dispozici okresní archiv, ale že jsem se neopíral jen o "jeden nebo dva reklamní články, či náhodně dochované katalogy výrobků". Konec konců mnohé odkazy na prameny jsou uvedeny přímo v textu, a proto závěrečný odstavec pana ředitele Baletky nevyznívá právě přesvědčivě.

Na závěr nezbyvá, než panu řediteli Baletkovi přiznat jednu pravdu. Ano, svůj článek jsem napsal opravdu lehkým perem, stejně jako již několik málo desítek článků většinou pro odborné časopisy. Poněkud lehcí styl nevaldí ani účastníkům symposia, pořádaného vsetinským muzeem v roce 1996 k dvoustému výročí narození Michaela Thonet. Můj tehdejší příspěvek byl věnován upřesnění fúze Thonetů s Mundusem po první světové válce a byl plný suchých dat a letopočtů ("podložených hodnověrnými archivními doklady"). Proto byl pro udržení pozornosti i těch nej kvalifikovanějších a nejerudovanějších tu i cizozemských posluchačů místy zlehčující styl zcela nezbytný. Myslím si totiž, že odbornost textu tkví někde jinde než jen ve škröbené až kožené "vědeckosti".

Expozice Člověk a příroda (Kroměříž 1994) foto Josef Ščotka

K budoucnosti přes minulost

O jednom báječném médiu

BŘETISLAV DADÁK

“Není úniku!” – Ano, tak mi to kdysi řekl vedoucí okresního pasového oddělení u nás na Vsetíně, když jsem opět a opět žádal o výjezd ze socialistického státu a naivně jsem dokazoval, že přece potřebuji vidět, jak to jinde dělají...

Jak je to dávno! Dvacet let? Tricet? Věčnost! Dnešním maturantům to musí připadat hrozně divné a strašně vzdálené, tak jako kdysi nám legionářům z první světové války.

A léta plynula a najednou se rozstříhaly dráty kolem našich hranic, zmizeli vlčáci a samopalníci a my se konečně rozjeli zkoumat, jakpak je to venku. Bez napjatého očekávání devizových příslibů, bez pozvání a kádrování. I já se tedy rozjel, ba i rozletěl, abych uviděl a mohl si to porovnat. Tak to učinili i jiní a v jiných profesích, tak jak to ostatně bývalo zvykem za dob našich pradědů.

Bylo to v Kroměříži koncem roku 1993, kdy si mě zavolal náš ředitel, a že budu dělat expozici Člověk a příroda. To už jsem se, pravda, blížil s výstavami a expozicemi k páté stovce. I dal se dohromady kolektiv a hned se začalo, protože se někde slíbilo, že to bude za tři měsíce. Určili jsme si, co v které místnosti bude, co nalevo, co napravo, co uprostřed, já to nakreslil na milimetrovém stole, začali předělávat staré panely. Protože to muselo frčet, tvořilo se - jak se říká - na pochodu. Historička měla svou vizi, přírodovědec také svou. Naštěstí byl ředitel i v tomto oboru zkušený muž. Pojítkem dvou linií se mi staly výňatky z knih známého kroměřížského spisovatele. Popisoval krásně přírodu i starodávny děj. Potom jsem našel v Bibli slova: “Země byla pustá a prázdna...” – A měl jsem začátek. Pak následoval velikánský panel vývoje od velkého třesku až po homo sapiens, velká fotka řeky Moravy a už to běželo. Čtyři sály jsme toho pak měli. Z Brna nám udělali krásná dioramata – od pravěkého lovce až po Slované a už se to rýso-

valo, jak člověk byl v přírodě nejprve její součástí a jak ji pomalu začal ovlivňovat. Souběžně postupovala linie vývoje člověka a přeměny přírody. – A najednou, když už jsme začali uklízet, napadlo mě, že ty krásné fotografie přírody se třeba už zítřka nenafotí a že právě díky člověku mohou být fotografie květů, stromů a živočichů jen muzejním dokumentem! Přepadla mě úzkost. A hned jsem měl vyřešen závěrečný panel. Panel s textem mementa. A najednou jsem

Muzeum holocaustu ve Washingtonu. Surovina z bývalých bot a opasků připravena k průmyslovému zpracování.

Fotografie SS komanda s představenými kmeny působí neobyčejně autenticky.

věděl, že máme expozici sice, jak se říká, muzejní, ale naprosto současnou. S výzvou do budoucnosti.

Pár týdnů po zahájení, sotvaže jsme se naučili zapínat magnetofon se zpěvy ptáků, přišla zpráva z Prahy, že k nám jede s přednáškou světoznámý tvůrce muzejních expozic pan Ralph Applebaum z New Yorku, který měl náhodou cestu do Evropy.

Kdo? – Kdo to je? – Ty nevíš, ten, co dělal Muzeum holocaustu ve Washingtonu. Však také o tom bude vyprávět. – Hm, a co je jeho hlavní myšlenka, na které staví expozice? – Vyprávění příběhu...

Ministerstvo se o příjezdu tohoto odborníka dozvědělo zřejmě na poslední chvíli, ale přesto se sjelo na čtyři desítky muzejních pracovníků. Přednášku pana Applebauma nám překládaly dvě profesionální pracovnice ČTK.

Měl jsem pocit, že jsem u něčeho mimořádného a že všichni prožíváme chvíle podobné těm, co měli Pražané v roce 1905 na výstavě Eduarda Muncha, která dala základ našemu modernímu umění.

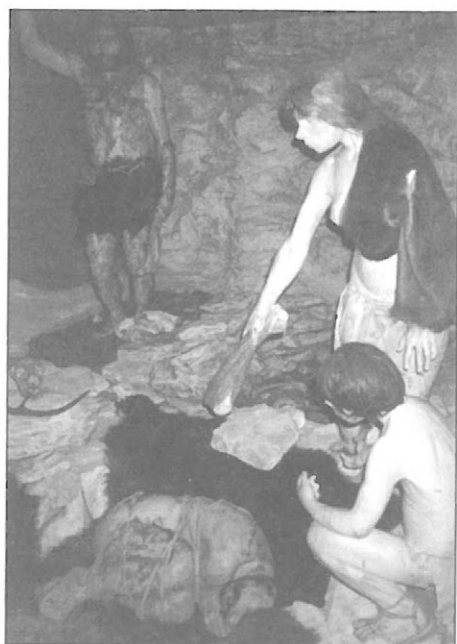

Jedno z torontských muzeí specializované na školní výuku (foto autor)

Americký host začal nejprve o principech, na kterých se dnes ve světě, zejména v Americe, budují expozice. Sotva jsem si stačil dělat poznámky...

Muzejní expozice jsou dnes stavěny na základě vytyčených myšlenek pomocí muzejních artefaktů. Je potřeba vytvořit příběh. (Vida, alespoň něco jsem věděl!). Expozice by měla zapadat do školních osnov. Texty se dělají v rovině odborné, ale i individuální, tedy vícehledové, nápisy bývají někdy i v Braillově slepeckém písmu a s hlasovým doprovodem. Při dioramatu např. indiánské chaty je nahrávka toho, co si lidé uvnitř povídají.

Lidé chtějí realitu a skutečné řešení problémů. Do muzea se jdou poučit, a nalézt odpověď na některý současný problém. Samozřejmě se i pobaví. V muzeu je možné najít celou škálu prožitků. Ti, co navrhují expozice, jsou jakýmiś katalyzátory veřejného mínění. // Muzea jsou morálními artefakty a spouštěči morálního hledání. Expozice se utváří tak, aby člověk sám zažil, co se stalo. Lidé rádi naslouchají příběhům a rádi se stávají svědky toho onoho času. Logické je, že po zhlédnutí expozice se může návštěvník pono-

Sugestivní jsou vždy dioramata (Natural History Museum ve Washingtonu)

řit do databáze, koupit patřičnou doplňující literaturu a podobně. Tvůrci se snaží udržet divákovou pozornost a nepřerušují tok informací. Muzea a jejich expozice jsou dnes neodmyslitelnou součástí života, protože podněcují touhu po vědě a vzdělání. A je docela logické, že se dnes stávají konkurenty zábavního průmyslu! (O Jene Ámosi – už je to tady!)

Při budování expozice je velmi důležitá tzv. marketingová strategie. O všem musí být informována veřejnost – tedy potenciální dárce či návštěvník. Již první myšlenka – nástin budoucí expozice – se ihned konfrontuje s veřejností. Hlavně se zapojují pedagogové. Zveřejňují se náčrty interiérů zhotovované počítačovou grafikou. Protože jsou muzea dnes mocným médiem, není divu, že mnoho lidí chce samo založit muzeum. Při vchodu bývá vždy zeď či stěna dárců, kde jsou jména všech, kdo dali být sto dolarů. Pro naše uši byla slova, že zájem dárců bývá kolikrát tak veliký, že musí být už i odmítání, nepředstavitelná...

Ve druhé části své přednášky nás pan Applebaum seznámil s nedávno otevřeným Muzeem holocaustu. A zase jsem sotva stačil zapisovat...

Když skončil, odpověděl na množství otázek. Dozvěděli jsme se, že se připravuje Památník otroctví a Muzeum svobody projevu za třicet milionů dolarů a že do washingtonského Muzea holocaustu je vstup volný. A že zde projde denně na sedm tisíc návštěvníků...

Po přednášce zhlédl náš vzácný host naši novou expozici a dokonce napsal do knihy návštěv něco v tom smyslu, že našel u nás stejnou krevní skupinu a že se mu to líbí. Byl to slušný člověk. Tak jako ostatně všichni velcí lidé se ani trochu nevyvyšoval, spíše naopak. Svou pochvalou nás potěšil. Samozřejmě, že jsme si uvědomovali, že se nemůžeme ani zdaleka rovnat americkým možnostem, ale neřikal, že jde o myšlenku?

Než se rok s rokem sešel, seděl jsem v letadle směřujícím přes Atlantik. Už jsem nepotřeboval devizový příslib. Dokonce mi na Americkém velvyslanectví dali do pasu razítko MULTIPLE, že jako mohu létat k nim, kdy chci a bez dalšího pta-

ní. Přednáška pana Applebauma mně nedala spát a já musel to všechno sám vidět a sám prožít. Bylo dobré, že jsem měl už své poznámky a byl jsem trochu připraven. Ovšem skutečnost předčila veškeré mé očekávání...

Byl jsem ohromen.

Obrovská členitá stavba z červených cihel s vystupujícími stavebními články z šedě natřené oceli dávaly pocit, že jste se ocitli v krematoriu a že jste jeden z těch, kteří budou brzy spáleni. Najednou jsem se ocitl znovu v Praze za heydrichiády, kdy se po setmění nesmělo vycházet z domu, opět jsem slyšel kroky okovaných bot hlídky a střelbu z Kobylis.

Na čelní stěně jsem četl citát proroka Izaiáše: Jste mými svědky! You are my witnesses.

A už zde byla velká fotografická stěna zobrazující americké vojáky, kteří krátce po vyložení vstupují do koncentračního tábora. Co všechno viděli! A tady – co psal dobový tisk... Vcházím do domu žida Daniela. Před malou chvílí byla celá rodina i s dětmi odvečena do transportu. Procházím opuštěnými místnostmi, kde všechno zůstalo tak, jak to Danielovi opustili. Máte chuť zavolat – Haló, je někdo doma? – Kde jste kdo? ...

Procházím vagonem, který Židy převážel do Treblinky a jdu po rampě. Velká fotografie přede mnou – selekce. Vpravo smrt, vlevo ještě chvíli život. Fotografie blízkých, které si lidé s sebou přinesli. Tisíce fotografií tvořících komín. Haldy bot, brýle, vlasy, kufry a tašky... Dveře plynové komory s pozorovacím kukátkem, nádoby na plyn. A tu je barák s dřevěnými palandami. Nevěděl jsem, že měly mírný sklon. A jak to vlastně všechno začalo? Dokumenty, projekce. Nástup fašismu, z monitorů zní hlas vůdce a desetitisícový dav řve své "Heil!" A fotografie obchodů označených vápnem s nápisy Jude, Jude raus a s Davidovou hvězdou...

Upoutala mě velká fotografie lesa se skupinkou zajatých Židů před zastřelením, před kterou byl nainstalován ztrouchnivělý pařez se zarytými kulkami. Svědek smrti nevinných. A zde velká vitrína s navršenými knihami určenými na spálení. I náš Karel Čapek tu byl...

V posledním patře si mohou návštěvníci sednout a přemýšlet nebo zhlédnout hodinový film ústních svědectví. Je zde pamětní síň, kde můžete zapálit svíčku. Nápis, že tyto strašné události se děly vinou lhostejnosti a že se dějí ještě dnes, posunul rázem minulost do současnosti. Memento na cestu...

Samozřejmě, že ve Washingtonu je velké množství muzeí. Ne však nadarmo jsou umístěna na čestné místo přímo pod Kapitolem. Denně promlouvají k člověku, k občanům. Denně vychovávají k občanství. Viděl jsem velká muzea v Torontu, v Ottawě, v Paříži, v Londýně. Ne, ani zde to nebyla jen mrtvá shromaždiště starých věcí. Byla to živá svědectví s obrovskou výpovědní hodnotou. Místa, kde člověk nacházel sám sebe, místa hledání hodnot, místa, kde rodiny tráví víkendy. Místa nesmírně zajímavá a také vždy zaplněná lidmi od nejstarších až po ty nejmladší. Školy zde mívají vyučování. Menší města, jak jsem viděl v Kanadě, mají svá místní muzea vždy velmi dobře označena a je vidět, jak jsou na ně hrdá. Jsou to prostě kulturní a společenská centra.

Dnes, když čtu noviny, kde se píše o našich problémech hledání demokracie, lidské mrav-

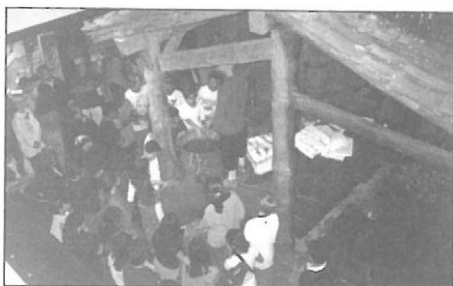
nosti a úcty k druhým, o problémech s mládeží, s výchovou k občanství a jestli do Evropy či nikoliv, mám pocit, že stále máme ty ostatné dráty kolem sebe. Jsme vůbec informováni? Jsme ponoukáni k řešení těchto problémů? Proč všechno není věcí společnou a proč se o tom všem nemluví přes ono báječné médium, kterým je dnes moderní muzejní expozice? Nebo snad není peněz, nemá to kdo schválit, muselo by se zapřemýšlet, nebo snad dokonce "máknout"?

13. listopadu jsem četl v Lidových novinách: Senát včera schválil návrh zákona na zřízení Památníku doby nesvobody 1939–1989.

Panu Žantovskému a Senátu děkuji. Už aby to bylo!

V muzeích tráví rodiny víkendy. I pro mladé návštěvníky je zajímavé hledat své otázky pomocí obrazovky počítače

V Muzeu civilizace v Ottawě prochází návštěvník historií osídlení. Zaměstnanec muzea coby námořník na velrybářské lodi poučuje návštěvníky o postupu zpracování tuku

Nádherná dioramata s výborně namalovanými pozadím v muzeu Kanadského národního parku v Algonquinu jsou doplněna kromě popisů zvukem zvěře a též hlasem vypravěče

Dřevarašské muzeum v Algonquinu

M. Šimurda: Karlovícký motiv, akvarel, 1988

Ohlédnutí za výstavou Miloše Šimurdy Malířovy příběhy

*Dřevo
na střechu*

Hora za horou plná dřeva smrkového a bukového tiše šelestila neplodnou památkou pozbylého, co kdys dáno bylo právem dědickým. Z dřevěné hory byl vytvořen dřevěný svět, světcí, ukřižovaní, stodoly a šindelové... První pozdravení v krajině posílá vstříc poutníkovi střecha, která se vyhoupla zpoza kopce a šindelovým zamáváním tě přitahuje k sobě...

Všechno ve valašském životě začínalo, umdlávalo a končilo dřevem. Narodil ses, opláchli tě v dřevěném škopku. Lopotíš se s dřevěným pluhem, voziš hnůj na dřevěném voze. Zemřeš a poslední tvoje lavice je dřevěná. Na posledním tvém hliněném hrbole bláňá tvé jméno z dřevěného kříže. Prostého nebo i ozdobeného. Poslední dřevěné pozdravení. (úryvek)

Satanáš

Malování v Podřátém na Karlovicku nabývalo na dramatickosti. Často, když jsem už přicházel k chalupám mého bubuovského motivu, otevřelo se okno a vyblekovalo: "Co tu chcete! Už ste tu zas? Běžte pryč!"

Až jednou vše nabylo vrcholu. Krásný nedělní slunečný letní den, všude klid a mír. Abych nerušil posvátnost dne, obešel jsem kopec a nepozorovaně jsem si postavil stojan v trávě, odkud jsem maloval svůj motiv. Mírně jsem byl krytý kopečkem, a tak v klidu s pocitem bezpečí jsem začal malovat valašskou krásu lidské přírody. Byla to chvíle podivuhodná. Ticho a slunce vysoko. Ta koncentrovaná atmosféra mne hnala zachytit v barvách tu vnitřní neviditelnou dynamiku.

Zabrán v zápase s barvou, štětcem a sluncem, které mi vypalovalo bílou plochu papíru, absolutně soustředěný na dotyky, byl jsem najednou pře-

kvapen postavou pomalu se přibližující, a se sukovicí v ruce. Tušil jsem, že je zle. Rozmálovaný akvarel se nedá přerušit. To je pak konec. Musel jsem své vidění domalovat. Byl to zápas s časem. Míry času byly pomalé, tahavý posuv noh a šiltovky s čaganem. Hnědá, černá a zase ultramarín, rozmýtl, vymýtl, znovu barva, černý kmen, čtyři, pět, sedm úderů palice a znovu barva. Tvůrčí napětí vzrůstalo. Ale vzrůstalo i druhé napětí přibližováním se tmavé kožené siluety. Zastala. Ještě chvíli. Hrozné "Běžte pryč!" se už nedalo zdržet. Ještě chvíli!

Šest kroků, pět kroků. Barva. Tři kroky. Sukovice se zvedla k ráně. Bože, co teď? Bleskově jsem vyhrkl: "Satanášku, stůj, šak je neděle." "Dneskaj je neděle?"

Ruka klesla. Spadla ze mne tíha napětí, ještě pár žlutých ve stromech a neděle se může stát nedělí. Neděle v rozhovoru s poznáváním. Přetrhnuté osamocení potřebovalo lidskou bytost a její hlas. Porozumění a to, co se nemusí vyslovit.

M. Šimurda: Nedělní odpoledne, akvarel, ruční papír, 1972

VALAŠSKO 1999/2

Proroci

Bylo to malé zakleté knížectví. V temném chlévě, v tmavě siní, v trámův ztemnělých stodolách vyplňovaly prostor magické síly. Těžké řetězy, kovaná železná oka, pantok, vidly, hrable, černé železníky, zapomenutá železná trojnožka podtrhovaly sugestivní tajemnost. Při troše fantazie se měnily v nástroje magických sil. Úvahy a bubuová proroci měly jakési spojení s tímto antisvětem. Mnoho záhad viselo nad jeho počínáním. Kolikrát jsem přišel a všude ticho, nic se nehýbalo. Obešel jsem chalupu, dívám se do okna, do světlice, nikde nikoho. A přece, zpod peřiny čouhala beranice bez pohnutí. Přes den. Proč? Odpočinek, nemoc, útek od světa? Nikdy jsem odpověď nedostal. Na druhý den však bylo vše při starém.

Jednou, to byla ta z mála chvílí, rozmlouvali jsme o hospodářství, o starostech s chalupou, o seně, o zemiřákách, o těžkostech s prací kolem statku, až jsme se dostali k problémům celého světa. Viděl svět ohrožený technikou. Práškování polí bylo nezdavé, rakety a letadla kazá počasí, auta vypouštějí otravu. Všelijaké nezdavoty sa dávají do jídla. Nelíbila se mu obloha a jejím pozorováním předpovídal budoucí katastrofy.

Bude konec světa. A brzo. V roce 1969. Tehdy jsem netušil, že bude mít pravdu. Když čas roste, pozoruj, jak se krátí.

Rok 1969 byl skutečně rokem jeho vlastního konce světa. Když jsem přišel na jaře, kvetl fialový šefík pod chalupou. Tu najednou z něho vyletěl černý pták. Tráva byla nepošlapaná. Stavení opuštěné. Vrátka dřevárky otevřená, chlév bez krávy. Několik šindelů, zbytky z opravy střechy, leželo u vrat stodoly. Zbytky strastí, dnes už nepotřební svědkové.

Uprostřed těch dřevěných smutků jsem v duchu prožil i jeho pohřeb. Jak ho vynášejí z chalupy, ministrant s křížem vpředu, za ním chlapi pomalu s kopce snášejí černou truhlu. Z otevřeného okna vyletí ještě havran. Poslední cesta, konec starostem s dřevem i se samým sebou.

Slunce svítí, obloha je modrá. Jen jeden mrak změnil atmosféru. Fialová se objevila ve stínech a otevřené okno jen tiše hledělo za svým hospodářem. I já jsem pak ponořil svůj motiv jen do vzpomínek. Protože bez lidské přítomnosti i chalupy umírají.

Nesou Panenky Marie

Ať už zděné nebo dřevěné, všechny chalupy v Trojanovicích měly velkou čtvercovou jizbu, jejíž dominantou byla kachlová kamna. Naši stařenka měli kamna z tmavohnědých kachlí, plasticky vroubkovaných. Od stěny odděloval kamna úzký mezuch a potom pec, na které se ovšem nemohlo spávat. Prý bychom se probořili. Kamna obepínala rohová lavice, říkalo se jí lava. Byla z měkkého dřeva, do něhož se daly dětskými nehty vyryvat různé ornamenty.

Jizba měla tři okna, jedno na jih a dvě k západu, takže tam bylo veselo skoro po celý den. Nad postelemi visely fotografie stařička a stařenky za mlada. K postelím byl přiražen stůl, u něho dva stolký, tedy židle. Vedle dveří do síně stála jarmara, ukrývající na hácích zavěšené háby. Nikdy jich tam moc nebylo. Stařenčiny leknice a živůtky, staříčkův lustrák a proužkované kalhoty na neděli. Na dně byly poskládány všeliké kostkované šály.

Mezi okny trůnil nejzácnější kus nábytku – kostn, ale u nás se mu říkalo "koseň" – se čtyřmi šuplaty. Pokrývala ho plátěná vyšívaná dečka, na ní několik hrnečků z poutí se krčilo vedle nejzácnější Panenky Marie lurdské. A o ní je to povídaní.

...Nejčistší blahoslavená Panno Maria, přijmi tuto naši devítidenní pobožnost za všechny urážky a krivdy páchané na tobě a tvém milém synu. Chceme tuto pobožnost obětovat za všechny hříšníky a zbloudilé, kteří se od tvého svatého obličejí odvracejí."

Devět večerů před Štědrým dnem se konala pobožnost k Panně Marii a hledání noclehu. Do mé asi pětileté paměti se zapsalo to, jak se pro první večer Panna Maria chystala na začátek své devítidenní pouti. Porcelánová soška se pořádně umyla od prachu a od mušinců. Pak se postavila do rámu upleteného z myrty, z něhož vyukovaly papírové růžičky. Po stranách se postavily svícny s hromničkami.

Jakmile bylo večer podojeno a poklizen dobytek, změnila se velká jizba ve sváteční modlitebnu. Sousedky z nejbližšího okolí posedaly na lavice kolem kamen, a my děcka jsme poklekali.

"Nejblahoslavenější Panno Maria, my nehodné děti padáme před tvým obrazem. Litujeme, že jsme kolikrát tvému předobrému srdci bolest způsobili. Ale odpusť nám pro Ježíše Krista, kterého do Betléma neseš, abys ho tam za hříchy světa položila."

Přeřikaly se všechny předepsané modlitby, Panenku Marii zabalily ženské do lokušek a za zpěvu mariánských písní se vydal průvod do další chalupy. Symbolizoval tak cestu Panny Marie z Nazaretu do Betléma.

"Já otevírám příbytek svůj a zvů tebe pod střechu moji. Přijmi jej jako náhradu za onu bezuzdnost lidskou, kterou

jsi zakusila v Betlémě. Vejdí v příbytek můj, přijmi moje pozvání..."

Tak zvala sousedka Pannu Marii k dalšímu noclehu. Chalupy v Trojanovicích byly roztroušené. V zimním čase se od jedné k druhé vinula spojnice: v hlubokém sněhu vyšlapaná cestička. Jen pro jednoho. A do ní se v posvátném předvánočním večerním čase řadil průvod. V čele ogar s lucernou, za ním hospodyně – sodálka, která Panenku Marii vyprovázela. Nesla ji zabalenou v bílé lokušce. Sodálka, u níž měla přechkat další noc, ji následovala. A za ní už byly robky a nakonec děcka. Chlévské lucerny osvětlovaly široké leknice, komihající se ze strany na stranu. Velebným tichem se nesla mariánská písnička. Odrážela se ozvěnou od hradby hor a na cestě k Frenštátu se někde rozplynula. Vrzání komočí na umrzlém sněhu ty měkké tóny rytmicky přitvrzovalo. Zcela nerytmicky někde zaštekál pes. Ale jen nesměle, jako by se i na něho přenesla posvátnost průvodu.

Když průvod došel k chalupě, sodálka za Panenku Marii ji předběhla, aby se připravila k jejímu uvítání.

...Přijmi sestro drahá Pannu Marii pod střechu svojí v tento večer. Prosi tebe o nocleh... Přijmu s láskou Matičku... Buď vítána Panno Maria do domova svého. Zůstaň u mne po celý život až do smrti."

Nazdobená soška Panenky Marie zůstala však u sodálky jenom jednu noc. Další přespání už měla zajištěno v jiné chalupě.

(Modlitby mi zapůjčila paní Bilová z Trojanovic, která též bývala sodálkou.)

Oproštěný dopis

Venku vytrvale prší, déšť v pravidelném rytmu bubnuje na střechu. Jeho monotónnost přivolává spánek. Bráním se. Co kdybych napsala ten dopis...

Milá Apolenko, od chvíle, kdy mi zažloutlá oddací kniha, tající v sobě počátky společných osudů manželských dvojic na Bečvách, odhalila málo čitelný zápis: "Počestný mládenec Johannes Bartek, syn od Jacoba Bartka - 25 roků, a počestná panna Apolonia, dcera Georga Pírka - 14 roků, uzavřeli sňatek 21. 11. 1797", od té chvíle na tebe myslím a tvých čtrnáct let mi nedá spát.

Čtrnáct let – jenom tolik tě dělilo od okamžiku, kdy jsi v tmavé jizbočce zakřičela a po prvé otevřela oči. Jsem přesvědčena, že byly veliké a modré. Před tebou přišli na svět starší sourozenci a po tobě přicházeli další. Jizba byla těsná, přetěsná. Asi proto jsi musela tak brzy z domu – čtrnáctiletá! Tvým odchodem se uvolnilo jedno místo na spaní, bože, kolik ho zabralo ještě dětské tělíčko! Odešel jeden strážník od společné mýsy.

Venku stále vytrvale prší, déšť v pravidelném rytmu bubnuje na střechu a moje fantazie vytváří další obrazy z tvého života.

Jaká byla tvoje svatba? Určitě mnoho hostů scházelo z kotárů do kostela v údolí Bečvy, který byl teprve nedávno postaven. Jaké jsi měla šaty? Nebo to už byl kroj? Určitě jsi je pak nábožně ukládala do truhlice, aby ti po celý život sloužily jako sváteční oblečení. Až do hrobu. Mohly ti být také později těsné, když při jejich premiéře ti bylo teprve čtrnáct! Možná, že drobná jsi zůstala po celý život a veliké byly jenom tvoje oči.

Tak svatba byla veselá, jistě se dalo hromady vše, co v chalupě bylo. – Jen takové malé odbočení do budoucnosti. Na začátku tohoto století se vdávala jedna moje teta. Svatba byla jak se patří, jen na druhý den snídali slupky od brambor – vzpomínával tatínek. – Možná, že u vás tomu bylo právě tak. Ty jsi prožila svou první

slávu v životě, možná, že byla i poslední. O jedenáct roků starší Johan Bartek si tě na druhý den odváděl od dětského skotačení k celoživotní povinnosti do chalupy svých rodičů. Jenže tam už žili tři jeho bratři – Georg, Bartolomeus a Ivan s manželkami. Sestry Marína a Suzana už byly z domu. Ale byl tam ještě pětiletý Franz a dvouletý Martinus. Jak jste se mohli všichni vejít do jedné chalupy? Spolužití tak velké rodiny musela provázet jenom láska, porozumění a tolerance. Pro zlobu tam už nemohlo být místo.

Bylo ti patnáct a půl, když jsi porodila prvorozeného Ignatia. Potom už kolébka nevychlázala. Rok po roce, někdy i co druhý, výjimečně co třetí, jsi do ní ukládala svoje potomky. Poslední – třináctá se narodila Apolenka. To už jsi se dobře zařadila k těm sedřeným robkám na bečvanských kotářech. To už jsi měla hříbet schýlený – bylo ti čtyřicet.

Pravda, jména tvým dětem vybírali kmotři pěkná. Už v den jejich narození, nejpozději v den druhý je nesli ke křtu do kostela na Horní Bečvě. A domů ti přinášeli Josepha, Marínu, Joannu, Suzanu, Annu, Veroniku, Georga, Jacoba, Barbaru a znovu Veroniku, když tu předcházející spolu s Georgem povolal k sobě Pán Bůh. A potom ještě Franze a poslední Apolenku. Ze třinácti jedenáct jsi jich vychovala! A uživit tolik drobtiny na chudíkových kotářech, to byl jistě úkol přetěžký. A k tomu starost o hospodářství – bůhví, kolik ho na té půlpasece bylo! Jen noci jsi asi mívala klidné. Po takové dřině nemohla přijít nespavost.

A tak šel tvůj život – práce, práce – v neděli kostel – ustrojít se do svátečního a aspoň trochu vydechnout, možná se i zamyslet. Kam až mohla dojít tvoje fantazie, když nejdál jsi byla možná v Rožnově a podepisovala jsi se třemi křížky? Kde by tě napadlo, že o dvě stě let později se bude právě o tebe někdo zajímat!

Narodila ses v roce 1783 a na konci tohoto století se v jedné mladé ženě daleko za mořem, v texaském Templu ozvala kapička krve, tvé krve, která do ní přišla prostřednictvím tvého devátého potomka – syna Jacoba a vnuka Johana, pravnuka Františka a prapravnuka Josefa. Právě ten se rozhodl, že vymění nekonečnou a bezvýhodnou dřinu na kotářech za tolik vřichvalovanou budoucnost v úrodném středním Texasu. Dřinu tam měl stejnou, ale jeho děti nikdy nepoznaly, co je hlad.

V praprapravnoučku Josefa Bartka je už jenom nepatrná kapička tvé krve a už byste ani nenašly společnou řeč. Volání krve je tak silné, že ji přinutí hledat své kořeny. A tu se objeví nepředstavitelné množství Bartků, kteří se narodili, žili a umřeli na Bečvách, kteří se narodili a žijí jinde, i na Slovensku. A mezi tím davem vystoupí nejsilnější právě ty, Apolenko. Bude to asi pro tvých čtrnáct let a třináct dětí.

Venku přestalo pršet, mraky se prothrávají, v kaluži na terase vidím záblesk slunka. Propřsené nedělní odpoledne jsem nepromamila. Aspoň jsem ti napsala dopis.

Sbohem, Apolenko.

P.S.

Od západu se vyjasňuje, jen co zahrada trochu oschne, půjdu po své práci. Do setmění je ještě daleko.

Hana Juračáková, za svobodna Strnadlová, se narodila v Trojanovicích. Pracovala nejdříve v rozhlasu, pak třicet let v ostravské televizi jako produkční. Dýchodový věk brala a bere jako život "na volné noze" a někdy se jí zdá, že v těchto letech udělala víc, než kdy předtím. Natočila filmy o krajanech za oceánem, pro rozhlas natáčela povídky s lidmi se zajímavými osudy "A léta běží...", napsala řadu fejetonů a reportáží a mnoho času věnovala též potomkům vystěhovalců do Texasu a do Kanady. Radost ze života utvrzuji vnoučata, květiny a charitativní činnost.

Celý její život byla jedna lidová píseň

HANA BARTKOVÁ

3. září 1999 zemřela po krátké nemoci lidová vyprávěčka a folklorní pracovnice **VILMA VOLKOVÁ** z Hutiska-Solance. Lidový písmák, propagátorka valašských kumštýřů, pamětnice starého Valašska, moudrá, skromná žena, která většinu svého života věnovala valašskému umění a kultuře. Zkrátka "tetička Volková" – tak byla známa širokému okruhu posluchačů, diváků, všech, kteří mají rádi Valašsko.

Pár střípků z jejího bohatého tvůrčího života, sepsaných v loňském roce jako gratulace k jejímu 95. výročí narození, nechť je milou vzpomínkou na ženu, která uměla být dobrou společnicí i přítelkyní.

Běh života a zrod milovnice lidové kultury

Narodila se 19. srpna 1903 v Brně v rodině novináře, osvětového pracovníka a spisovatele historických románů Josefa Františka Karase. Rané dětství prožila v Brně, Ostravě, Olomouci a Valašském Meziříčí. Po prázdninách roku 1914 se přestěhovali na Hutisko u Rožnova, kde otec na samotě Zákopčí koupil starou chalupu. Vilma, ve škole zvaná "víla z kopců", prošla "druhou univerzitou" na pasínku. Zde ji zaujal valašský dialekt, zpěv i tanec. Zapisovala pověry o strašidlech a záhubenčatech. Začala psát veselé povídky. Na Zákopčí poznala svou budoucí dlouholetou přítelkyni Anežku Bubílkovou-Koláčkovou, která sem chodila za staříčkem. 1. světová válka těžce zasáhla do života pětičlenné rodiny. Otec mohl psát jen to, co prošlo cenzurou, historické spisy mu nesměly vycházet. Často jim pomáhali i sousedi, třeba trochou brambor.

Po roce 1918 se J. F. Karas stal redaktorem časopisu Palacký a listu Haná. Vilma střídá pobyty na Hutisku s pobyty ve Valašském Meziříčí a v Kroměříži. Po roce 1926 žila s rodiči v Dluhonicích /dnešní část Přerova/. Po smrti otce v roce 1931 se definitivně vrátila na Hutisko, provdala se, založila rodinu. Narodili se jí dva synové. Vedle péče o rodinu a práce v obchodě se věnovala své velké lásce – valašskému folkloru.

Valašsko – její láska

Počátky jejího zájmu o valašské zvyky spadají už do dvacátých let. V roce 1925 se podílela na vystoupení Valachů u příležitosti I. Valašského roku. Po Fr. Maléřovi potom převzala vedení valašské družiny. Začátky nebyly jednoduché, chyběly kroje, nebyli pamětníci starých zvyků. Takže nezbyvalo, než objevovat, např. na Prostřední Bečvě objevila u stařenky Bernátkové tanec Ruská polka. Osm párů dětí bez jakékoliv choreografie a úprav mohlo však kdykoliv vystoupit.

Na Hutisku založila a vedla s učitelkou Anastázií Žambochovou kroužek *Soláněk* (1970 – 1994). Účastnili se různých vystoupení a přehlídek na Hutisku i v okolí. Rozvíjela v dětech a mladých lidech lásku k lidové písni, tanci a zvykům předků. Sama sestavila a nacvičila několik rozhlasových scének, rýmovaček, tanců. Vystupovala v rozhlase a televizi. Vychovala několik generací lidových tanečníků a zpěváků.

Koléb je na světě lidí, toléb je lidských osudů...

Další oblastí její činnosti je tvorba písmáčka a literární. Napsala hru *Kamenná přehrada*. Měla vyjít tiskem u nakladatele Švejdy, nakonec však redakce její otisknutí odmítla pro nářeční zpracování. Zdramatizovala otcovu prózu Valašská vojna. Byla uváděna jako přírodní divadlo pod názvem *Valašská rebelija*.

Chodila po Hutisku a okolních vesnicích a zapisovala vyprávění starých Valachů. Osudy smutné i veselé – zkrátka takové, jaký byl život. Tak vznikly její črty a příběhy *Prvůj a dnes*, *Jura Vašut – pán Čartáku*, *Z valašské sušírny*, *Roz-*

mary osudu, *O dvanácti dětech naší mamulky*, *Vánoční vzpomínka* aj. Otiskovány byly např. ve sborníku *Naše Valašsko* a v regionálním tisku.

S jejími valašskými vyprávěnkami jsme se mohli setkat také v rozhlase i v televizi.

Za první republiky a v době války se výrazně podílela na zlepšení životních podmínek v obci. Zorganizovala kurs učiva měšťanské školy. Společně s dr. Vlastou Fialovou, za spolupráce brněnské Vesny a Červeného kříže zde zavedla kurs valašského vyšívání. Tím získali lidé v chudém kraji práci.

Přátelé nejvěrnější

Je jakousi kronikou Valašska. Zнала se s řadou malířů, hudebníků, spisovatelů, etnografů. Co jméno – to osobnost. Patří mezi ně např. bystrický rodák, spisovatel a překladatel prof. František Táborský, holešovská rodačka, historička dr. Vlasta Fialová, zakladatelé rožnovského skanzenu bratři Bohumír a Alois Jaroňkovi, etnograf dr. Arnošt Kubeša, hudební skladatel a sběratel lidových písní J. N. Polášek, folklorista Miloš Kulišák, ak. malíř prof. Karel Langer.

K nejvzácnějším přátelům patřil ak. malíř Janko Kobzaň, vynikající výtvarník, autor knih o zbojnicích, žijící a tvořící na Soláni, píšící vsackým dialektem. Seznámil se s ní prostřednictvím Anežky Bubílkové a Vlasty Fialové. Přivedl ji k zájmu o výtvarné umění. Dále to byli manželé František a Marie Podešvovi, za nimiž chodila na Soláň, ak. malířka Jaroslava Hyžová z Valašského Meziříčí, jejíž dopisy byly plné citu a krásy slova.

Domov a zázemí v nelehkých životních situacích u ní našly i její tři přítelkyně – spisovatelka a učitelka Pavla Kříčková-Homolková, žena básnického vidění, milovnice umění a přírody Anežka Bubílková-Koláčková a ušlechtilá, pracovitá žena Julinka Hlaváčová-Müllerová.

Mezi její současné vzácné přátele patří ak. malíř Luděk Majer s manželkou, spisovatel Oldřich Suleř, národopisná pracovnice, spisovatelka z Hané Helena Lisická a sběratelka lidových zvyků Marie Mikulcová.

A dnes...

Ani ve vysokém věku nesložila ruce v klín. Živě se zajímá o kulturní dění, má rozsáhlou korespondenci, účastní se vernisáží výstav valašských umělců, besed Muzejního spolku i předvádění starých zvyků v rožnovském muzeu v rámci pořadu *Receptář*. Stála v pozadí příprav a organizace prodejní výstavy valašských umělců, jejíž výtěžek byl určen Nadaci proti rakovině a neprodaná díla zkrášlila onkologická oddělení nemocnice v Ostravě-Porubě a v Paskově.

Obklopena pozorností a láskou svých blízkých, v bytě plném krásných obrazů, sošek a knih, si ráda prozpěvuje, píše, přemítá a vzpomíná.

A na závěr její osobní vyznání Valašsku:

"Nejcennější je – a toho si moc vážím, že mňa mají lidé rádi. Možná, že oni vracají tu lásku mně nebo já jim. A ta láska k Valašsku z méj strany nikdy nepomíne."

Tímto vyznáním byl i celý její naplněný život. Tetičko Volková, děkujeme Vám!

Večer při svíčkách: Z. Vašková, dr. Štika, J. Rokyta a soubor Polajka

O FRGÁLU, NINĚŘE, MUZEU - A PŘEDEVŠÍM O ŽIVOTĚ

Rozhovor s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc.

LUBOMÍR F. PIPEREK

Když dovolíte, začneme "od Adama". Zajímal mě, kde jsou kořeny Vaší odborné práce, co Vás vedlo k zájmu o lidovou kulturu? Předpokládám, že jako rodilý Rožnovan jste se s tradičním způsobem života setkával již od útlého mládí.

Kdo se v sobě vyzná! Kdoví, jak to doopravdy bylo. Možná, že se na tom skutečně hodně podílelo domácí prostředí, ve kterém jsem vyrůstal. Strýc Miloš Kulišťák a teta Boža Kulišťáková z Hážovic jezdili do ostravského rozhlasu nahrávat pásma valašských písní a vyprávění - a to tenkrát, před druhou válkou, už něco znamenalo. K nám domů v Rožnově chodili vesničané platit "z komínů"; patřilo nám kominitví - a za otcem dělníci, pracující na drenážích. Ani nevím, proč mne jejich zjev a vyprávění tolik poutala. Těžko též říci, proč k mým nejoblíbenějším knihám patřil Alšův Spalíček a Kobzáňovi Zbojníci.

Po válce, to jsem měl čtrnáct patnáct, přišel sokolskému dorostu do tělocvičny zahrát na heligónku Miloš Kulišťák a pozval nás na nácík valašských tanců. Těžko dnes říci, zda jsem tam šel kvůli tancům nebo kvůli děvčatům. Potom se ale konal, v roce 1947, v muzeu 3. Valašský rok a právě tam jsem propadl droze zvané folklor na celý život. Přispěly k tomu "hečené" Karlovjanek a také cimbálka Milana Švrčiny, hrál s ní Čarda Jurásek. Bylo to něco jiného, než sborové písně rožnovských měšťanek anebo muzika učitelů hudební školy!

Pak následovala léta vysokoškolského studia a návrat do Rožnova. Jak tehdy vy-

padal dnes slavný "skanzen" čili "kenzán" - jak prý toto slůvko po svém komolili někteří staří usedlíci?

Studium národopisu jsem si zvolil už v septimě, to už jsem primášoval muziku Radhoště. Proto také na maturitním tablu stojím ve valašském kroji před našim muzeem. Ale na svůj vysněný národopis jsem se dostal až po půldruhém roce po maturitě, byl jsem přece syn živnostníka. Trefil jsem se - v gymnáziu se čtyřkami, na vysoké v odborných předmětech téměř vždycky za jedna! Po studiu rovnou domů a do Valašského muzea. V tom roce 1955 tam stálo jen pět chalup. Byl jsem jediným zaměstnancem kromě domovníků, sám sobě za pána a bral jsem skvělých 970,- Kčs hrubého. Před Vánocemi 1955 jsem ze Seninky přivezl první objekt poválečné výstavby muzea, Bělíčkovu patrovou komoru.

Brzy jste ale změnil působiště, následovaly roky vědecké práce v Brně. Vzpomínáte na tu dobu vesele nebo spíše nostalgicky?

Dostat se do "akademie", tedy pracovat v některém ústavu Československé akademie věd, bylo přáním všech mladých adeptů vědy. Mně se to podařilo už rok po ukončení studií. V Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně jsem našel spřízněnou duši a navíc chytré lidi, kteří, jak už to bývá, nebyli nijak "nafoukaní". Olda Sirovátko, Zdenka Jelínková, Jarek Gelnar... Pracoval jsem na tématech mně tak blízkých - salašnictví a původ Valachů. V třiceti letech jsem se stal kandidátem historických věd a byl jsem plný plánů. Přišla však podivná nemoc zvaná neuróza, a ta na deset let vše

pozdržela! Na konci šedesátých let se mne navíc zmocnily tesknice - po Rožnově. Proto jsem v roce 1972 nezaváhal a přijal nabídku na ředitelování v rožnovském Valašském muzeu.

Povíte nám něco o začátcích Vašeho ředitelování?

Vrátil jsem se domů a najednou se moje psychické trauma vytratilo. Neměl jsem na své bořilky čas pro spoustu práce. Byl jsem na ni dobře odborně připraven, neměl jsem však žádné zkušenosti s řízením tak velké organizace. A ještě něco: neuměl jsem si poradit se suverénními a drzími lidmi. Ale to už je spíše o povaze než o schopnostech.

Moje začátky ve funkci ředitele byly plné překvapení. Brzy po mém nástupu se konaly Rožnovské slavnosti. U vchodu do parku mne zastavila mladá prodávka vstupenek a nijak na ni neplatila moje argumentace, že jsem ředitel muzea. "To jste již pátý, který se mně takto představil", povídala.

Rozvoj muzea za více než dvě desítky let, kdy jste stál v jeho čele, ta spousta vykonané práce mluví sama za sebe. Přesto krátce - co osobně považujete za Váš největší úspěch v tomto období a co se Vám nepodařilo?

Jsem rád, že se mně podařilo realizovat Jaroňkovu vizi živého muzea. A neúspěch? Že se mi toho nepodařilo v této oblasti více. To platí i o prezentaci lidové stravy.

Dovoňte mi osobní poznámku. Sám jsem v rožnovském muzeu pod Vaším vedením pracoval deset let. Za Váš největší úspěch, pracovní i osobní, považuji, že jste se v těch špatných letech od roku 1984 (co teda pamatují) vždy dokázal zastat pravdivosti vědecké práce. Vždyť v té době, kdy ani v expozici Etnografického ústavu v Brně nebyl vystaven jediný předmět sakrálního charakteru, chalupy muzea byly plny - jak ve skutečnosti - křížků, obrázků svatých, o Vánocích se zde vystavovaly betlémy a zpívaly koledy... Více by jistě k věci řekl třeba dr. Stolařík nebo dr. Buzek - oba našli ve skanzenu jakési útočiště, když je bývalý režim zbavil možnosti pracovat v kultuře jinde.

Publikoval jste také hodně článků odborných i popularizačních, především o Valašsku a o karpatském salašnictví. Možná by čtenáře zajímalo, jak se to "salašení" odrazilo ve Vašem domácím životě. Máte doma rozsáhlé hospodářství?

Moc zvířectva doma nemáme. Psa, kočku, králíky a slepice. Dříve při hospodářství s jednou krávkou jsme měli všechno možné. Při přechodu fronty otec přivedl domů dokonce i koně; ani nevím, jak k němu přišel. V mládí jsem musel zvládnout všechny domácí práce, včetně dojení a kosení. Nebudu ale předstírat, že jsem to dělal rád.

Vaší nejúspěšnější knihou je "Lidová strava na Valašsku", která se letos dočkala druhého, rozšířeného vydání. Co nám tedy, jako odborník, můžete - kromě slivovice - z valašské stravy doporučit?

Zklam vás. Kromě čaje, vajíčka a polévky ze sáčku neumím uvařit nic. Takže alespoň moje

doporučení: jezte především jídla vařená, netučná a vstávejte od stolu polosytí, jako naši předkové - s výjimkou svateb a jiných příležitostí. A co mi chutná? Teď ve stáří jídla z pohanky a jednou za čas polévkový skopový guláš s dobrým domácím chlebem. Těžko hledám, co by bylo z valašské stravy nepoživatelné. Třeba "kvaky", tedy tuřín? Ale - nakrájejte jej, povařte, opepřete a ještě uvařte vepřovou nožku ("koty"). Pochutnáte si!

Když už jsme u té stravy - jak se stavíte k často diskutovanému problému "frgál"? Staré rožnovské kuchařky se často "čili", že muzeum je plno nabídek na "frgály", ač toto slovo znamená vlastně zmetek, nepodařený valašský vdolek (koláč). Jak se tedy má říkat těmto chutným výrobkům?

Název "frgál" nám pouze doloží, jak jsou všichni odborníci - jazykovědci, národopisci - bezmocní. Stokrát mohou říkat, že "frgál" je nepodařený vdolek. Lidem lépe chutná "frgál". Ostatně, zkuste prosadit, aby se říkalo "trh" a ne "jarmark" - v tom neuspěl ani pan řídící u jinak vzorného Káji Maříka.

Veřejnost Vás zná i jako všestranného muzikanta a propagátora lidové hudby. Tato stránka Vaší činnosti je patrně nejpobudivější. A - na kolik nástrojů vlastně hrajete?

Hrál jsem na všechno možné - rád, ale "nic moc". Kromě houslí jsem to zkusil také s basou, niněrou, píšťalou koncovkou a s grumlemi. Povětšinou však jen pro vlastní potěchu.

A vlastně také pro potěchu jsem upravoval písně pro cimbálovou muziku. Moje muzikantsví není nijak významné. Valašskému folkloru jsem více prospěl vyhledáváním neznámých písní v archívech, starých sbornících a v terénu; jejich nácikem a užitím v pásmech, jejich popularizací na festivalech, v rozhlasu a v televizi. Postupně jsem se zabýval písněmi a pověstmi

o zbojnicích, svatebními písněmi, koledami, baladami, legendami a jeden čas i písněmi kramářskými. Rád vzpomínám na své působení ve folklorních souborech - nejdříve v rožnovském Radhošti, potom ve Valašském krúžku v Brně, v rožnovské Javořině a nejvíce v Polajce, a to s celou rodinou, včetně vnuček.

Prozradím na Vás, že právě nyní připravujete k vydání CD valašských lidových balad. Muzikanti jsou živel veselý. Takže teď by to chtělo nějakou tu příhodu ...

Historky o muzikantech jsou staré jako muzika sama. Ani mně se nevyhnuly. Vypráví se, jak jsem hrál ve Strážnici na niněru (to je pravda), jak se mně mašle od košile namotala na hřidel niněry a že mne to pak stahovalo k nástroji (to je také pravda) a že jsem z pódia odcházel s niněrou pod bradou (to není pravda, ještě 10 cm do brady chybělo).

Dlouhou dobu byly oblíbené hudební pořady z Valašského muzea "Vonička z domova", přenášené ostravskou televizí, a malé zpěvníčky k nim, muzeem vydávané. Přípravoval jste je Vy, dr. Ivo Stolařík, Jan Rokyta a další ... Pak tato činnost rázem skončila. Nemyslíte si, že by bylo dnes velmi potřebné, aby se rožnovské muzeum opět stalo propagátorem lidové písně?

K vydávání populárních zpěvníků bychom se měli vrátit. Příznivců folkloru je víc, než si myslíme.

Znáte tu zlidovělou postní kostelní píseň: "Již jsem se dost napracoval pro tebe, človče, ty bídný hříšníče"? Po úspěšném působení byste si mohl zanotovat i Vy a složit ruce do klína! Ale jak Vás znám, skutečnost bude asi jiná...?

Už nějaký ten měsíc "neřediteluji", ale s muzeem jsem stále svázán. Nový ředitel mně

Dožínky v rožnovském muzeu, 1985

umožnil dále pracovat. Navíc - mám dluhy, dluhy vůči svým životním plánům. Nahromadil jsem půl skříně písemností o karpatském salašnictví a o původu Valachů a chtěl bych znovu napsat o vzniku a vývoji Valašska. Jsem šéfredaktorem velké čtyřdílné monografie o Těšínsku a jsme teprve u druhého dílu. A navíc - chci ještě zůstat u folkloru.

A v rodině? Velká zahrada, snad i nějaký ten výlet. Kdo ale ví ...?

A jistě byste mohl dodat, že stále pracujete ve Svazu evropských muzeí v přírodě (a že jste dlouhá léta byl vicepresidentem této organizace), že jste šéfem české sekce Mezinárodní komise pro lidovou kulturu při UNESCO a že pracujete i v Českém výboru pro UNESCO atd...

Kdybyste měl před sebou křišťálovou kouli z boudy "věštkyně" z muzejního jarmarku, jaký byste předpověděl vašemu muzeu další osud? Čeká je lepší úděl než Ústav lidové kultury ve Strážnici, který vážně uvažuje o zrušení Strážnického festivalu - pro nedostatek financí?

Nejdůležitější je, že skanzen už stojí a že žádná kulturní společnost ho nezbourá. Přínejhorším postačí jen jeho údržba, ale to slůvko "jen" není na místě. Údržba stovky dřevěných staveb už něco stojí. Jinak - zájem společnosti o zařízení takového typu je proměnlivý, a to platí o lidové kultuře vůbec. Vlna zájmu je vystřídána nezájmem a finančními problémy. Ale nemalujeme čerta na zeď. Muzea v přírodě jsou perspektivní záležitosti. V západních zemích, v celé Skandinávii i ve Spojených státech se jejich počet a význam neustále zvyšuje. Obecně platí, že čím je globalizace a modernizace společnosti větší, tím více vzrůstá zájem o vlastní identitu a o uchování tradice.

K tradici Valašského muzea patří i lidová zábava, jarmarky a nejrůznější pořady, které občas, na rovinu řečeno - mají s lidovou kulturou jen málo společného, například

Vánoce ve staré Vaškově hospodě, Rožnov 1981 (foto R. Obrusník)

známý Receptář Přemka Podlahy. Neubírá preferování pořadů, sice atraktivnějších, ale pod praporem komerce, muzeu na pověsti? Jak jít v této věci dál?

O charakteru aktivit v muzeích v přírodě se dohadujeme i na konferencích Svazu evropských muzeí v přírodě. Směr, stavící na početných a různorodých aktivitách, ke kterému se hlásím i já, nabývá pomalu převahu. Ve vídeňském rádiu se v sobotu ráno ozve: "Chcete navštívit muzeum, které není muzeem? Chcete na výlet do staré vesnice? Navštivte muzeum v přírodě!" Uznávám vzdělávací funkci muzea, ale to by nemělo bránit tomu, aby se muzeum stalo oddechovým a výletním místem s dobrou zábavou.

A jarmarky? Ty byly i v minulém světě vždy aktuální záležitostí, nemluvě o tom, že byly plné kýčů všeho druhu. Ty my na našem jarmarku nemáme. Ale neměli bychom z minulosti vybírat jen ty světlé a důstojné stránky. Na jarmarku se vždy sešlo hodně lidí, dříve i dnes. Nezakrývám, že to pro nás je i zdroj příjmů. Vždyť náklady vzrůstají a příspěvek od ministerstva kultury je rok od roku menší. Více než polovinu výdajů musíme krýt vlastním příjmem ze vstupného. Pořady s bezprostřední návazností na tradici preferujeme, ale musíme si na ně vydělat.

A co skanzen a Rožnované? Jste na tom podobně jako většina muzeí, které navštěvují většinou školy a turisté více než místní obyvatelé? Nebo si skanzen dokázal vytvořit širší obec příznivců z rodáků, hrdých na svou minulost? O tom by svědčilo obnovení Muzejního spolku.

Vztah Rožnovanů k našemu muzeu se stále lepší - a to myslím na celé údobí existence muzea. V nejbližších letech chceme spolu s městem v "sušáku", což je 140 let starý průmyslový objekt, stojící uprostřed tří areálů muzea, zřídit Jaroňkovu galerii a expozici o městě Rožnově.

Muzejní spolek vznikl v roce 1911 a byl až do roku 1953 vlastníkem muzea. Obnovením

spolku v roce 1996 chceme navázat na jeho zásluhnou činnost a pomáhat muzeu. Dnes má spolek 130 členů. Podílí se na různých aktivitách a nevyhýbá se ani tak potřebné práci, jako je nátěr plotů.

Snad posledním velkým činem a tečkou za Vaším "ředitelováním" je zahájení oprav a rekonstrukce Jurkovičových staveb na Pustevnách. Tyto práce zdárně pokračují - ale není to tak trochu na úkor vlastního muzea?

Renesance Pusteven je vážný "celovalášský" a dokonce celonárodní úkol. Tomu vskutku na dva tři roky ustoupila údržba vlastního areálu muzea. Ale letos je v pořádku celé muzeum, i když těch peněz je stále méně. Oprava Pusteven se neděje na úkor muzea. Dostáváme na ni od ministerstva zvláštní účelové prostředky.

Skončíme úplným začátkem Vaší kariéry. Narodil jste se přece "na apríla". Odrážila se tato skutečnost ve Vašem životě?

Začalo to už 1. dubna 1931. Když řekli mému otci, že je na cestě další Jaroslav, čekal, že uslyší "apríl". Já se k jakýmkoliv recesím vehementně hlásím a asi mne to ani v pozdním stáří - bude-li jaké - nepřejde. Jsem důvěřivá povaha, a tak jsem skoro vždy naletěl a volal na číslo zoologické zahrady, že chci mluvit s docentem Vlčkem.

Toto číslo vyjde před Vánoci. Jak je slavi rodina známého národopisného pracovníka a navíc rodina tak vzácně muzikální?

Nijak se od ostatních nelišíme, jen se u nás více zpívá. Zpíváme o tom, "co se vskutku stalo", a také o všelijakých přáních, jak už to v koledách bývá. Ta přání se neomezují jen na to, abychom seděli jako ten gazda "uprostřed stola a na něm čapka sobolová" a abychom se přehrabovali ve stříbrňácích, ale abychom byli zdraví a měli se rádi. A to přeji i všem čtenářům Valašska.

Za rozhovor děkuje L.F. Piperek

NAŠI JUBILANTI

Kytice pro paní Evu Urbachovou

LUBOMÍR F. PIPEK

Tak se jmenoval pořad, či lépe slavnostní večer, uspořádaný vsetínským muzeem před pěti lety, 1. září 1994. Významné moravské etnografce tehdy přišli popřát k životnímu jubileu spolupracovníci, přátelé a známí z široka daleka. Nechyběli kolegové z rožnovského skanzenu a ze zlínského muzea, zástupci města, osobnosti kulturního života, zástupci folklorních sdružení a skupin.

Paní Eva Urbachová se narodila 2. září 1924 v Brně. A zdálo se, že moravské metropoli zůstane věrná. Prožila zde dětství, mládí, absolvovala vysokou školu. Studovala češtinu a francouzštinu, od r. 1947 etnografii. Když v roce 1949 nastoupila do Moravského muzea, prozíravost rozhodla, že jejím dalším osudem bude národopis, bádání o lidové kultuře, záchrana starých zanikajících tradic. Bylo to štěstí pro Valašsko, že ji další životní osudy přivedly k nám, na Vsetín. Ona sama se možná tenkrát, před těmi desítkami let, tak šťastná zprvu necítila. Vždyť okresní muzeum v roce 1960 mělo charakter provinciální, nemohlo se pyšnit starobylou tradicí badatelské a sběratelské práce a dlouhou historií jako její brněnské pracoviště. Také národopisných sbírek zde bylo shromážděno poskrovnu. A právě ona, krok za krokem, vybudovala ve zdejším muzeu etnografické pracoviště, vážené a známé v celé republice jak úrovní badatelské práce, tak rozsáhlostí shromážděných sbírkových fondů. Svě životní úsilí věnovala Eva Urbachová především výzkumu lidového textilu, kroje a starým, zanikajícím formám lidového řemesla (zpracování vlny a lnu, křiváčkářství, keramika, výroba brousků, práce se dřevem). Množství výstav, publikací a článků na vysoké odborné úrovni (psaných ovšem krásně česky a srozumitelně široké veřejnosti) i stálá expozice muzea "Vsetínsko v lidové výrobě, kroji a obyčejích", otevřená roku 1994 ... Tak skládala pes-

Receptář na Valašsku - příjezd kočáru s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc., Radkem Brzobohatým a Hanou Gregorovou. (foto Anna Porubská)

Na redakční radě časopisu Valašsko (foto B. Dadák)

trou mozaiku bohatství zdejších lidových tradic, umu a technické představitivosti našich předků, krásy kroje, poezie zvyků a obyčejů i těžkého života podhorského kraje. Výsledná práce, kterou autorka předložila veřejnosti, je zúročením tisíců hodin pilné práce, pečlivého a přesného pořádání sbírek v muzejních depozitářích, zpracování nových přírůstků, studia dobových pramenů v archivech a knihovnách, besed s pamětníky a konzultací s kolegy-etnografy; především ale výjezdů do terénu za každého počasí, v zimě i v létě - a to si leckterý návštěvník muzea nebo obdivovatel folkloru nedokáže

představit. A že "paní E. Urbachová je vzácná výjimka mezi etnografy, která založila svou činnost na práci v terénu", napsal mi v soukromém dopise i profesor Karel Langer z Brna; nestor moravských etnografů doc. dr. Ludvík Kunz z Brna si ji z těchto důvodů (a nejen pro ně) váží neméně.

Tvůrčí činnost, elán a optimismus paní Urbachovou neopouští ani dnes, kdy by mohla užívat klidu. Stále publikuje, jako řádná členka Národopisné společnosti se účastní odborných sympozií a konferencí, o své znalosti se ráda podělí s mladšími kolegy. A - což je pro nás obzvlášť příjemné - našla si opět čas na svou starou lásku, český jazyk, a tak se obětavě (jako jazyková lektorka) brodí závějeji pravopisných chyb, které jsou schopni spáchat pisatelé příspěvků, určených této vlastivědné revui (i jiným tiskovinám, na nichž se vlastivědné muzeum podílí). Často jen díky ní je autor - samozvaně přetvářející pravopis k obraz svému - ušetřen veřejného posměchu.

Léta běží a čas se pomalu kulatí k dalšímu jubileu a my ke stále svěží kytici pro Evu Urbachovou přidáváme dalších pár snítek s přáním všeho nejlepšího do dalších let.

Zpěvák Josef Laža

JANA A BŘETISLAV ROKYTOVI

Šedesát roků je významné životní výročí, zvláště pro mužského. Může ukončit aktivní činnost, zavřít za sebou dveře zaměstnání a otevřít nové, vedoucí k odpočinku na důchodě. A zatímco "kopa let" je pořád ještě pěkné kulaté výročí, ty vyšší "kulatiny" - jak říká pan Horníček - jsou už jen jubilea.

Nedávno jsme u nás doma rádi přivítali zpěváka Jožku Lažu, o němž jsme věděli, že letos 11. listopadu dovrší právě oněch magických 60 let. Zavzpomínali jsme a trochu ho i vyzpovídali.

Od kdy vlastně, Jožko, zpíváš?

Tož, zpívat jsem začal už ve škole v rodném Leskovci u pana řidičho Slováčka ve sboru. Na Vsetíně se mne ujal o něco později pan učitel Antonín Sousedík, který tehdy vedl muziku Domu osvěty. Tam jsem začal - jako ogarec, "šušeň" - hrát na housle, zpívat, ba i tančit. Tonda - dnes neprávem zapomínaný - byl primáš a vedoucí kapely, prostý, trpělivý a pracovitý muzikant; však u něho začínal třeba i Staňa Tomanec...

My jsme se potkali spolu poprvé až v Kyčeři...

Tam jsem přešel v polovině padesátých let. Však v Kyčeři jste s folklorem začínali i vy dva: Jana tam byla ještě dřív než já jako zpěvačka, Ty jako flétnista v orchestru o něco později.

Máš pravdu. V souboru Kyčera jsme se s Janou seznámili a namluvili. Je to už přes 40 roků. Kyčera byla zařízením tehdejšího Okresního ústavu národního zdraví. Duší souboru byl Slávek Tilscher.

Nejen on, i když vybudování velkého orchestru a repertoáru bylo jeho dílem. Pamatuješ - hrálo nás tehdy 24 muzikantů, primáš Ruda Duda, tercáš Ludya Schmidt, Trličici, Zezula a další. Byla tu i Jarka Suláková, se kterou jsem začal zpívat, a vyprávěč Alois Cepek. Orchestru jsme říkali - po vzoru BROLNu, "VOLN" - Vsetínský orchestr lidových nástrojů.

Dobře si na to vzpomínám. Třeba u "dřev" byli sami kantor, flétnisté Vodička, Rokyta, klarinetisté Tilscher a Chrástský. Škoda, že Kyčera neměla dlouhé trvání. Někdy kolem roku 1962 zanikla. Kam ses potom obrátil?

Měl jsem štěstí. Poznal jsem se s Tvým bráchou Janem Rokytou v Ostravě při natáčení a začal dojíždět za zpěvem tam, do rozhlasu. Setkání s mikrofonem považuji za nejlepší kontrolu vlastního hlasu a spolupráci s Jankem do dneška za neocenitelnou.

Cimbálovka Technik se tedy stala Tvoji "domovskou" muzikou. Kolik toho vlastně máš s nimi natočeného?

Viš, že ani nevím? Ale už hodně. Ostatně na to se zeptej bráchy.

Ty jsi moc skromný, já jsem se ho naštěstí ptal. Víš, že celkem je v rozhlase přes 200 záznamů, že máš v ostravském archivu - jak Jenda říká - nepočtenější oddíl.

Tož, to je možné, však už je to také baňa roků, co natáčím.

A také Tě Jenda velice chválil jako skvělého "plejbejáre". Co mi k tomuto řekneš?

S mikrofonem a mixážním pultem se při natáčení dají dělat kouzla. Třeba na další stopy dotáčet druhé či třetí hlasy, atd. Člověk si jenom musí zapamatovat, jak přednesl a odřazoval základní melodii, aby to potom k sobě pasovalo, a v těch dalších hlosech především ladit s prvním.

Je jistě obtížné slyšet ve sluchátkách svůj první hlas nějaké písničky a zpívat k tomu druhý. To si dovedu představit, že je to

opravdu kumšt. Ale poslyš, se kterými cimbálovkami jsi ještě vystupoval či natácel?

Kromě Technika samozřejmě se vsetínskými - Jasénkou a Vsacanem -, dále s BROLNem, s Kašavou a dalšími. A také s dechovkami...

To nám připomíná, že podruhé jsme se sešli všichni tři u společné práce při natáčení televizního medailonku vsetínských dechovky, a to v březnu 1982. Víme to naprosto přesně, nedávno jsme prohlíželi naše záznamy. Vzpomínáš?

Samozřejmě. Jana a já jsme zpívali písničku Javorník, Ty jsi řídil dechový orchestr. Vzpomínám na to rád.

Pro mne to byl velký zážitek i úkol. Měla jsem se uplatnit vedle Tvého kovového tenorbarýtonu; měla jsem co dělat! Ale jako občasná konferenciérka vím, že jsme kolegové i v tomto oboru. Tady je pro mne potěšením slyšet Tvou pěknou kultivovanou va-laštinu. Že uhodnu, kdo je Tvým vzorem?

Uhodneš - samozřejmě nezapomenutelný vyprávěč Alois Cepek. Věčná škoda, že se nezachovalo víc záznamů jeho hlasu, dvakrát škoda, že tenkrát neexistovaly videozáznamy! Můžeme jen vzpomínat na jeho vyprávěnky, na vybroušený styl, který o mnoho převyšoval běžný průměr lidových vyprávěčů. Potěšil i rozesmál řady posluchačů. A to nikdy nepoužil žádné vulgární slovo, naopak - zachoval řadu krásných libozvučných výrazů, třeba: moja belinko, cěrka grýčná, taká očná vetula (šikovná cěrka)...

Povídalo by se ještě dlouho, protože by bylo o čem. Ale čas se nachýlil, bylo nutno se rozejít. Snad si to dopovíme příště. - Na jednom z nedávných koncertů ostravské muziky Technik citoval Jožka vyznání strýce Aloise Cepka o krásě lidové písničky: Písnička vyrostá ze srdca tajak voňavá kytička na zelenéj lúce.

Písničky vyrůstající Jožkovi přímo ze srdce voní krásným lidstvem. Kéž by pro nás všechny vyrůstaly v Jožkově podání co nejdéle, ať jeho pěkný, čistý a hustý hlas ještě dlouho vydrží a zni pro radost nás všech!

Mgr. Břetislav Rokyta (1932), pedagog a hudebník. Působil jako dirigent dechové hudby ve Vsetíně, do dnes je členem cimbálové muziky souboru Jasénka. Spolupracuje s regionálním časopisem "Podřevnicko".

Jana Rokytová (1940), učitelka výtvarných a uměleckých oborů, dlouholetá pracovnice Okresního kulturního střediska ve Vsetíně, zpěvačka folklorního souboru Kyčera. S jinými lidovými soubory dodnes spolupracuje jako moderátorka.

Josef Laža při vystoupení 1. září 1994

Muzeum zpěvů valašských pěsmíček

PŘIPRAVIL
ZDENĚK KAŠPAR

ROZJÍMÁNÍ NAD PÍSNÍ PÁSLI KOZY VALAŠI

Vsetínsko bylo za třicetileté války ohniskem valašských povstání (1621 – 1644). Východomoravský lid vstoupil tenkrát se zbraní v ruce do boje za náboženskou a sociální svobodu proti císaři, vrchnosti a církvi. Odhodlaný boj valašských poddaných byl teprve po 23 letech krvavě potlačen trestnou výpravou císařské armády v lednu 1644 pod Vsetínem. Při exekuci bylo prý na vsetínské stráni Šibeňáku pověšeno na 200 Valachů, jiní byli lámáni v kole, stínání a mnoho jich bylo vojsky pobito. Ostatně svědectví o obětech přináší Památník valašských povstání u vsetínského zámku.

Tragický závěr valašských povstání se pokusil vylíčit ze zorného úhlu církevního hodnostáře kvadrátní olomouckých minoritů Paulinus Žáčkovič ve veršované písni *Pásli kozy Valaši v Romanovém salaši* z r. 1644¹⁾. Roman, zmiňovaný v písni, býval považován za pasekáře ze vsetínského údolí Jasenice, kde podnes jistá horská stráně nese název *Romanovský grůň*. Jde pravděpodobně o osobu "slavného valašského hejtmána", jmenovaného v nejstarší matrice vsetínské fary. Roman, pocházející z Hošťálkové, se 21. ledna 1652 oženil s Lídou, dcerou Mikuláše Kostelníka - Kulíška ze Sychrova. Za svědky jim byli tehdejší vsetínský purkmistr Jiří Diblík a městský písař a první známý vsetínský cimbalista Jan Kasian²⁾. Karel Kobliha v Historickém nástinu okresu vsetínského³⁾ uvádí, že Roman, obznančený v matrice "slavným hejtmánem", byl spíše vůdcem tzv. věrných Valachů, kteří stáli na straně císaře a vrchnosti, což do jisté míry odpovídá jeho úloze odpůrce povstání v Žáčkovičově písni.

Píseň *Pásli kozy Valaši*⁴⁾ je melodickou variantou valašského odzemku, který je spřízněný s nápevem valašské koledy *Pásli ovce Valaši* i melodiemi pozdějších četných variant písni, předzpěvovaných k točivému tanci v a l a s k á, např. *Zatoč sa ně ešče raz* (viz B III – 1552 ab, s. 808).

POZNÁMKY

1. Jan Němeček – Zpěvy XVII. a XVIII. století, s. 42 a 43
2. F. Doucha, J. Kolářik, Ing. K. Novák, R. Pavlík – Okres vsetínský 1938-1941, Vsetín, s. 195: "měst. písař Jan Kasian, povoláním tkadlec a cymbalista..."

3. tamtéž, s. 171 a 172

4. Tato píšťalková melodie mohla být původně hrána či zpívána v lydičském modu se zvýšeným 4. stupněm (fis v C dur), považovaným ovšem ve středověku za "diabolus in musica", tj. ďáblem v hudbě umělé, převážně církevní.

Památník valašských povstání, 1966, litina. Autorem plastiky je akad. sochař Zdeněk Němeček, který svůj život ukončil 18. prosince 1989

PÁSLI KOZY VALAŠI

(Píseň o povstání moravských Valachů)

Na lidový nápev složil
Paulinus Žáčkovič r. 1644

Allegro

2. Nedobře se jim vede,
Puchaim na ně přijede.

3. Při stádě v budách sedí,
o neštěstí nevědí.

4. Rebelantův zjímali,
třebas všechněch neznali.

5. Nevinným se dostalo,
zhynulo jich nemálo.

6. Mnohých zbili v té časy -
a tak máte, Valaši.

7. Co zůstalo, pobrali
a do Brna zahnali.

8. Strkali je na rožny,
tento lid nepobožný.

9. Kolami polámali
a jiných čtvřovali.

10. Měli mistři dost práce,
mordující ty zrádce.

Na též nápev pokračovala píseň o Valachu Romanovi, který před povstáním varoval:

1. O Romane, (o) Romane!
náš valašský hejtmane!

2. Tys nám k tomu neradil,
s námi se o to vadil.

3. Je to chasa svevolná,
nebylať v tým povolná.

4. Hle, jak se již zle daří,
těm nevěrným císaři.

5. Takový trest nechť mají,
proč neprávě dělají.

Této melodii jsem použil jako hlavního hymnického tématu ve své kantátě *P o v s t a l c i*, která zazněla v podání spojených pěveckých sborů, folklorních souborů okresů Vsetín a symfonického orchestru při příležitosti odhalení Památníku valašských povstání v neděli 28. 8. 1966.

P.T. PODNIKATELŮ

Obklopuje nás na každém kroku. Je všude přítomná, podbízivá, nepřehlédnutelná. Někdy stručná a výstižná, jindy mnohomluvná a přitom nicneřikající. Jejím úkolem je informovat a přesvědčovat stovky spotřebitelů o nezbytnosti nabízeného zboží nebo služeb. Byla, je a nadále zůstane nepostradatelným průvodcem každého úspěšného podnikatele. Čeho se jí však většinou zoufale nedostává, to je vtip, jiskra, fantazie a milá originalita.

Podívejme se, jak si dokázali vsačiti pionýři podnikání všeho druhu na počátku tohoto století s problémem jednotlivosti komerční reklamy dobře poradit! Využili k tomu služeb tzv. "Dvanáctihodinového orgánu stran demokraticko-křesťanských sociálně-liberálních konzervativců a reálné-ideálních radikálů s přibarvením naturalistickým", jinak též "Půlnočníku, hájícího zájmy Sylvestra", dnes na Valašsku známého spíše pod názvem "Vyškeřák". Oblíbený humoristický občasník přinášel pravidelně v letech 1902-1927 přeškrblé inzertní nabídky, které svým originálním a vtipným pojetím rozhodně nezůstávaly stranou všeobecného čtenářského zájmu.

Jejich autoři (či zadavatelé) v nich na sebe prozrazují, kromě jinak jistě známého předmětu svého obchodního či živnostenského podnikání, ještě něco navíc. Otevřeně a s patřičnou dávkou humoru odhalují svůj poctivý vztah k řemeslu, účtu k zákazníkům, odhodlanost k soupeření s konkurencí a v neposlední řadě i svou občanskou příslušnost k obci a kraji svého působení.

-HJ-

Tož, zúčtujeme...

IVO TRČKA

Koncem každého roku je ten pravý čas zúčtovat ze starým rokem a dávat si – obyčejně nesplnitelné předsevzetí do toho příštího. Enomže letos je to těžší, protože by se měl podat závěrečný účet za celé druhé tisíciletí. Odborníci určitě řeknou, že všechno bylo, jak mělo být, ale my, obyčejní lidé, to vidíme jinak. Moc věci bylo fajn, ještě věc nefajn. K tým záporom byzme určitě započítali dvě velké a stovky dalších válek, všechny zbytečné aj ničivé. Jak dyby nestačily živelné pohromy, průmyslové a ekologické haváry, korunova-

V zdravém těle zdravý duch!

Známé toto pořekadlo starých Řeků do dnes lidstvo uznává. — A

čistota půl zdraví
dodává naše přísloví.

Na Vsetíně jedny lázně,
každý spěchá tam bez bázně,
do páry i do vany,
neb jsou bez vši pohany.
Otevřeny v zimě v létě,
každý je na novém světě,
kdo jich jednou okusí,
doma se mýt nemusí.
Proto dámy, páni, spějte,
tělo na paměti mějte,
— zákon čistoty tak velí —

k Urbánkovi, staviteli.

Hromy, blesky, povodeň,
vraždu, loupeže, oheň,
krupobití i mrtvici

pojistte **u Pařenici!!**

Umřete-li — adieu!
zaplatí to **Slavie.**

Koho zpěv a hudba těší,
starosti hlavu nevěší;
nemusí se dlouho mučit,
koho budu hudbě učít.
Pověsti nabývá znova
vždy jen **škola Bajerova**

Tomu, kdo dbá na noblesu,
ať už v práci nebo v plesu,
sčísne vlásky, zhládí líčko,
zazáří jako sluníčko
a vypadá manifik:

J. Parduba, kadeřník.

„U VINKLÉRŮ“ na nádraží,

všem hostům se dobře daří,
piva, vina vidycky dosti,
nají se též do sytosti.
Hm! — hergot — sakrament
zasedá tam parlament,
kdo chce slyšet blbiny,
přijď tam ve dvě hodiny.

Drápala je anarchista,
Gustl je zas komunista,
Šubrt je socialista,
Šimara kapitalista;
dohromady je to banda,
bývá tam však velká zrada.

Kalendáře, planetáře,
gramatiky, ba i snáře,
knihy všechněch rozumů

koupíš expres **u Tůmů**

Motto: Kritika jak elektrika: někdy svítí — někdy bliká.

VYŠKEŘÁK

Půlnoční orkán P. O. S.

Administrace jest všude, kde se list prodává, kde se inserty platí a honorář za články vyplácí. Předplatné s donáškou 2 Kč.

né lidské blbostí. Proč je člověk člověku čím dál víc vlkem?

Byly aj činy kladné – přes technické objevy od páry k tryskáčům, od objevení antibiotik po ležrové operace, přes rozhlas a televizi až po ty pitomé mobile. Čím zme chytřejší, tým zme vlastně blbší, protože ne všeckýma moderníma objevama sa rozvíjame, ale aj si sami na sebe pleteme bič. Vemte si třeba umělé hmoty. Máme umělé flašky, umělé čočky, umělé maso, umělé zuby, roby majú aj umělé prsa, - všude kolem nás umělina a žádný umělec, kerý by uměl zlikvidovat ten umělý odpad. Čekám, kdy naša zeměgula začne kvasit, kynút a hnit, až jednoho krásného rána sa namíchne a vybuchne a budeme mět po ptá-koch.

Věru, měli byzme sa probúzat, a to hybko, a namísto kecání o ekologických aktivitách začali něco definitivního dělat. Šak nevím, proč už nemóžu děcka nosit zběr. To je lepší zakopávat na každém kroku o papírky, kelímky, všelijaké obaly, nebo sa přilepit na žvýkačku? No fajn, ale nakonec – kde to drobné svinstvo odhodit, když na ulicích mnohde nenájdete jediný odpadkový koš? To musíte ze špajlí od ledomeda chodit přes celý rynek, než nájdete koš. Tož, to s tým radši ráchnete o zem a pomudrujete, na co všec-

ko daňoví poplatníci přispívají. Že by na třinásté a štrnásté platy naši vrchnosti? Čhtěl bych zažít tých infarktů, kdyby přiznali třinástý plat důchodcom...

Ale něco je včil přecaj k lepšímu. Treba předpovědi počasí a nabídky v reklamách. Bože, jak su šťastný, že sa večer v předpovědi počasí dozvim, že bude lip, že index mytí aut je příznivý a index žizně ešče lepší. A to, že si móžu kúpit třeba každý týden super nové auto už od půlmilióna navrch – to musí každého normálně pracujícího potěšit. Hlavně, že bude pořád víc a víc všelijakých nových saponátů na umývání náčiní, aj prášků do praček. Šak ryby už sa přeskolijá na novú – zaručeně čistou vodu.

Tož si do toho nového roku aj do tých stovek příštího tisíciletí dajme předsevzetí, že umřeme zdraví, spokojení a bohatí a už včil na tom začněme pracovat. Hodně sil a výdrž!

Ivo Trčka (1935), propagační výtvarník a dlouholetý redaktor podnikového časopisu MEZ Vsetín "Elektromotor", autor jeho četných humoristických příloh. Jako lidový hudebník – houslista stál u zrodu vsetinské cimbálové muziky Jasénka. Je náruživým rybářem a aktivním členem místní organizace Českého rybářského svazu ve Vsetíně.

BLÍŽE K TOBĚ, olej na plátně, 1997

HRANICE, olej na plátně, 1998

PŘEKRÝVÁNÍ, olej na plátně, 1999

ČERVÁNKY, olej na plátně, 1998

ODLIŠNOSTI, olej na plátně, 1998

PODIVNÁ VEGETACE, olej na plátně, 1995

V ATELIÉRU

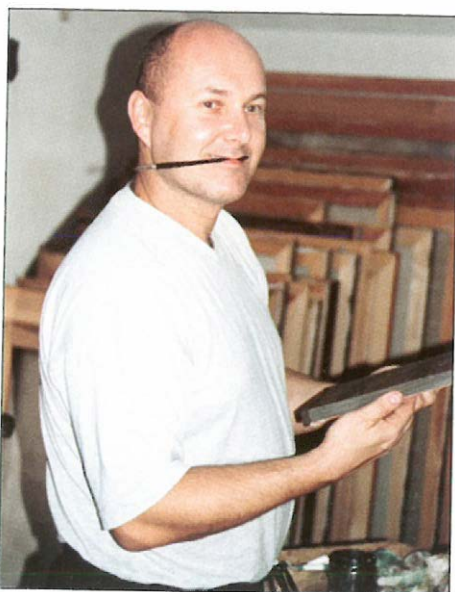

foto: J. Jabůrek

Akad. mal. MIROSLAV ADÁMEK se narodil 18. února 1957 ve Vsetíně, kde žije v malebném údolí Vesník. Po absolvování SUPŠ v Uherském Hradišti u prof. Františka Nikla (1976-80) vystudoval AVU v Praze u prof. Karla Součka a Radomíra Koláře (1980-86). Jako umělec je rodinnými, citovými i profesionálními vztahy poután na oblast severovýchodní Moravy, především Valašsko. Malba a kresba je pro něj nosnou osou vlastního výtvarného citění, zabývá se však i sochařstvím a monumentální tvorbou s využitím skla či keramiky. Veřejnosti se představil v několika desítkách samostatných i kolektivních výstav v ČR i v zahraničí (SR, Francie, Itálie, USA). V mnohých veřejných budovách v celé republice (hotely, restaurace, reprezentační budovy) je možné vidět vedle jeho obrazů i realizace návrhů skleněných vitráží, výplní a dekorativních skel.

V dosavadní umělecké tvorbě jste zpočátku věnoval velkou pozornost figurální malbě, později spíše abstraktně pojaté krajině s meditativním působením na diváka. Čím je ovlivněna Vaše nejnovější tvorba a jakými výtvarnými prostředky a způsoby ji vyjadřujete?

V současné době dochází k prolínání obojího. Z harmonicky podmalované plochy evokující iluzivní krajinu (spíše však její výsek) dotvářím svou představu pomocí znaků a stylizovaných tvarů. Jde o zájem o člověka, jeho sepětí s přírodou, předivo vztahů, vrstev, výměnu generací, jejich prolínání a jejich působení v prostoru a času. Co se týká prostředků, zůstávám věrný olejomalbě, hodně kreslím. Chtěl bych také začít pastel – nějaký větší soubor. Jde mi o symbiózu obsahu a formy. Vysvětlující komentáře ke svým věcem podávám nerad. Obraz by měl být svěbytný, nepotřebující žádné dodatečné komentáře.

Cítíte potřebu reagovat svým dílem na život kolem sebe? Chcete jeho prostřednictvím na něco upozornit, protestovat, vykřičet do světa nebo spíše uklidňovat či hladit?

Už samotným projevem člověk na něco reaguje. Nechci ale přímo ani provokovat, ani křičet. Nikoho samozřejmě nechci zraňovat, nechci být brutální, chci spíše meditovat a třeba si povídat s potencionálním divákem. Snažím se, aby mé věci nepromlouvaly jednoznačně. Mám rád tajemství. Chtěl bych, aby vnímání mého obrazu bylo pro někoho podobným zážitkem, jaký mám já, když obraz dělám. Rozdíl mezi divákem a mnou je však v tom, že on vidí až tu definitivní podobu. Málokdy zná proces vzniku. Pro mne je nejzajímavější ten vnitřní souboj při zpracovávání každého díla.

Považujete tedy uměleckou tvorbu za vyšší stupeň komunikace mezi lidmi?

Rozhodně. Je to určitě úspěšný způsob dorozumívání. Člověk by měl mít možnost se více zabývat duchovními a kulturními hodnotami, než se neustále plahočit. Toto je však záležitost nejen umělců, ale všech těch zprostředkovatelů od historiků umění, přes galeristy, až např. po média. A v neposlední řadě samotných konzumentů. Ti sami by měli rozšiřovat svůj obzor a být aktivní.

-HJ-

P. MARIA a sv. JOSEF S JEŽÍŠKEM, dřevořezba Františka Janoše z Rožnova pod Radhoštěm, 1990
měkké polychromované dřevo močené včelím voskem, v. 470 mm

Postavy svaté Rodiny vyřezal pracovník konzervační dílny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm František Janošec (nar. 1953). Za desítky let tomuto odborníkovi na práci se dřevem prošlo rukama množství lidové plastiky, kterou restauroval. Přesto jeho práce nejsou pouhými zdařilými kopiemi starých artefaktů, ale svěbytným projevem lidové řezbářské tradice. Staré vzory Janoše inspirují, ale nesvazují. Zajímavé ikonografické typy hledá nejen v úzkém regionu, ale i v širším okolí (na Frýdecku, Frenštátsku, Oravě). Náš námět, adorující P. Maria a Josef držící Ježíše, je v lidovém prostředí méně frekventován. Všimněme si, že ve zpracování šatu i celkové anatomie se drží autor rustikálních předloh, ale postavu sedícího Dítěte pojednal zcela samostatně. Tělesné proporce jsou sice zřetelně deformovány v duchu lidového výrazu, ale poloha sedícího Ježíška je velmi neobvyklá. Vychází z autorova vlastního výtvarného názoru, stejně jako výrazné, dramatické a individualizované pojetí obličejů. Autor se věnuje především tradičním námětům. Vyřezává svaté a svěťce, Ukřížování, jesličky, Madony a Piety; občas ale, podle chuti, udělá věc překvapivě moderní, inspirovanou současností - a jindy zase moderní "šmrnc" využije při práci na klasickém tématu. Jeden z jeho betlémů, inspirovaný lidovým uměním Oravy a výtvarně pojatý svěbytným stylem, získal minulý rok ocenění na Mezinárodní přehlídce betlémářů v Jindřichově Hradci - bronzový "Krýzův nožík". Cena je pojmenována na počest jihočeského tvůrce rozsáhlého pohyblivého betlému, známého pod názvem "Krýzovy jesličky".

Lubomír F. Piperek